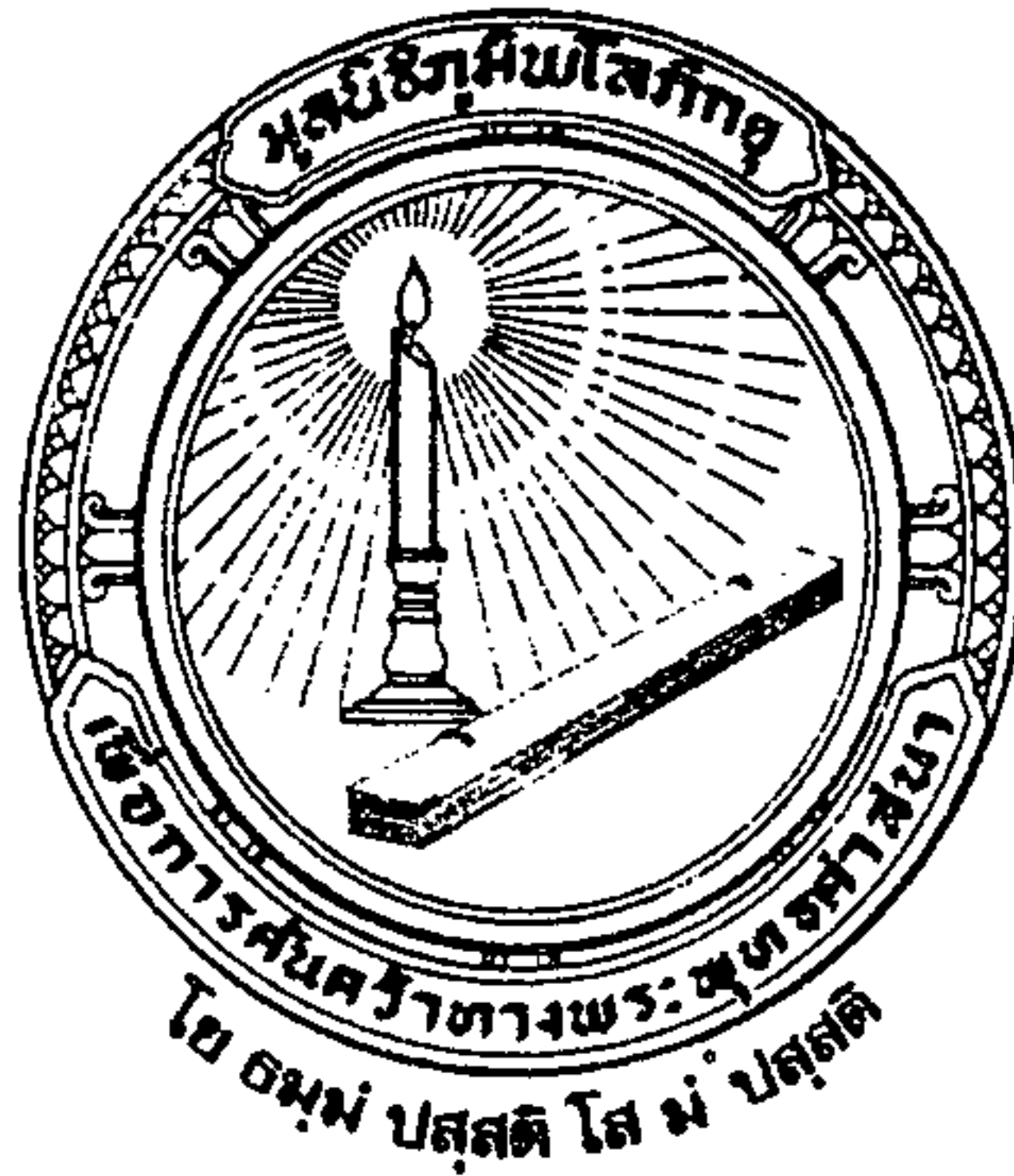

BBF00030

อรรถกถา
(บาลี-ไทย)
ภาค ๒

ATTHASĀLINĪ ATTHAKATHĀ
(PĀLI-THAI)
PART II

ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม
เพื่อที่ระลึกถึงโอกาสฉลองครบ ๒๐๐ ปี
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕

คุณเปล่งศักดิ์ ประกาศเกอแก้ว
ผู้วางพระธรรมโกศาจารย์เป็นพิมพ์

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณที่เชียงใหม่
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธรูปที่วัดป่าสักเป็นภาษาไทย

ISBN 974-8296-34-2

พระบรมราชาโฆวาท

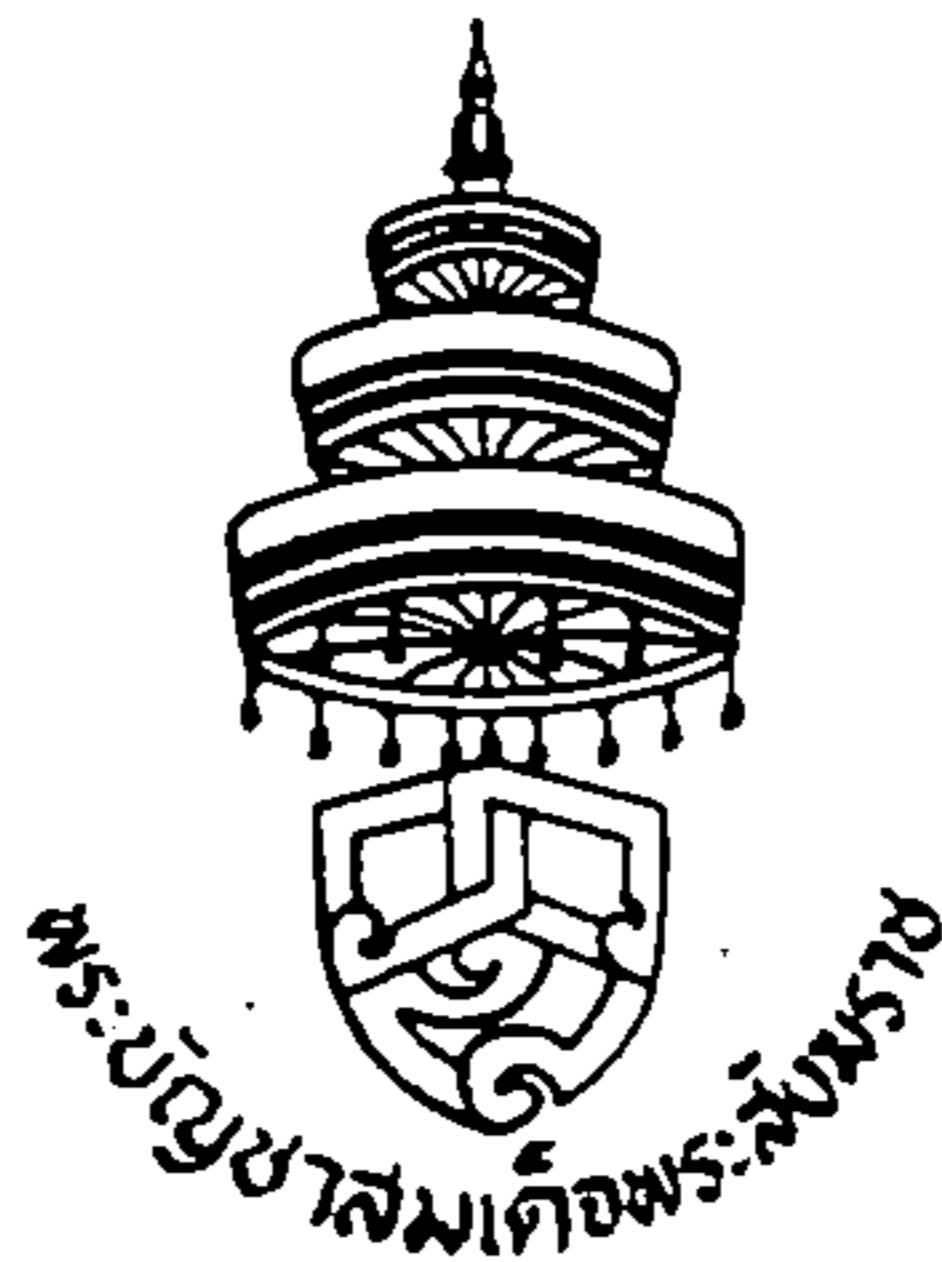
“ข้าพชนิมนต์ไมททนา ขอให้ทำต่อไปอย่าหยุดเสีย
ข้าพชนิมนต์นางนรีร้อยเปอร์เซ็นต์เต็ม ให้ทำต่อไป
เป็นการช่วยให้ตนเข้าถึงธรรม

การแปลคำขาสีมาเป็นคำไทยนั้น ต้องระวัง
ใจของชนก อย่าให้ขัดแย้งกันได้เป็นอันขาด เพราะ
ถ้าขัดแย้งกันแล้ว จะทำให้เกิดความยุ่งยากแก่
นักศึกษาคำต่อไปภายหลังว่า ที่ใดสงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจ
ไม่ได้แปลให้ชัดแจ้ง ก็ควรมีคำอธิบายกำกับไว้ด้วย”

(พระบรมราชาโฆวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาล
ปัจจุบัน พระราชทานแก่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
ญาณโกตมมหาเถระ และคณะกรรมการของสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระ-
พุทธศาสนา ในโอกาสเข้าเฝ้านมัสการ ๓ ถวายพระคัมภีร์แปลเป็น
ภาษาไทยฉบับแรก เมื่อ ๓ ธันวาคม ๒๕๐๖)

คุณเปล่งศักดิ์ ประกาศเกสัช
สร้างถวายเป็นพุทธบูชา โอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี

กระทรวงศึกษาธิการ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบรมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ และประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงศ์มาตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ ซึ่งเป็นวันสำคัญแห่งชาติวันหนึ่ง เรียกว่า วันจักรี จะมีกำหนดครบ ๒๐๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๕๒๕ จึงเป็นโอกาสพิเศษ สมควรที่ฝ่ายพุทธจักรจะได้สร้างอนุสรณ์ยิวัตถุรวมในมหกรรมครั้งนี้ด้วย

มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุโศลสนองพระคำรึนั้น โดยนำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ไต่จัดทำตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยขึ้นน้อมถวาย เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาของพระภิกษุสามเณร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

โดยที่พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นพระบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา อรรถโยชนา ปกรณวิเสส และสหทาวีเสส มีอยู่เป็นจำนวนมาก ล้วนเป็นคัมภีร์สำคัญ

(๘)

ที่จะเป็นรากฐานการศึกษาพระปริยัติธรรมต่อไปในภายหน้า จึงทรงเห็นสมควร
ประทานนามพระคัมภีร์ที่จัดพิมพ์ในชุดนี้ว่า ฉบับ "ภูมิพลโลกชู" อันเป็นพระบรมราช-
ฉายา ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อสมัยทรงผนวชเป็น
ภิกษุภาวะ เป็นการเฉลิมพระเกียรติองค์ศาสนูปถัมภกพระองค์นี้

เพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปสู่ความสำเร็จด้วยดี และทรงเห็นเป็นการ
สมควร ประกาศพระบัญชาให้เป็นที่ปรากฏเกียรติคุณสืบไป จึงทรงแต่งตั้งคณะ-
กรรมการอำนวยการจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพลโลกชู เป็นที่
ระลึกในโอกาสฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

๑. สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน)	ประธานกรรมการฝ่ายสงฆ์
๒. พระวิสุทธาธิบดี (จิตวีโร)	รองประธานฝ่ายสงฆ์
๓. พระพุทธพจนวราภรณ์ (จินตาทโร)	รองประธานฝ่ายสงฆ์
๔. พลตำรวจเอกประเสริฐ รุจิรวงศ์
(ถึงแก่อนิจกรรม)	ประธานกรรมการฝ่ายฆราวาส
๕. พลเรือเอก ม.จ.กาฬวรมณิศ ดิศกุล ร.น.
(สิ้นชีพิตักษัย)	รองประธานกรรมการ
๖. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล	รองประธานกรรมการ
๗. คุณหญิงแสงเคื่อน ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๘. นายประเสริฐ ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๙. พลเรือเอกอนันต์ เนตรโรจน์ ร.น.	กรรมการ
๑๐. พลเรือเอกอภัย สีสกะสิน ร.น.	กรรมการ

๑๑. นายโชติ สุวรรณโพธิ์ศรี	กรรมการ
๑๒. ทานคุณหญิงพัช อนุรักษ์ราชมณฑลเพชร	กรรมการ
๑๓. คุณหญิงอรุณ กิตติยากร	กรรมการ
๑๔. พลตรีสุธน สัตตบุศย์	กรรมการ
๑๕. นายระวี ภาวิไล	กรรมการ
๑๖. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๑๗. อธิบดีกรมการศาสนา	กรรมการ
๑๘. นายวิสุทธ์ บุษยกุล	กรรมการ
๑๙. นายพิพัฒน์ สุจินดา	กรรมการ
๒๐. นางศรีกาญจน์ สุจินดา	กรรมการ
๒๑. คุณหญิงลมัย หงษ์ยนต์ (ถึงแก่อนิจกรรม)	กรรมการ
๒๒. คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์	กรรมการ
๒๓. นางจวง นิตการณประสม	กรรมการ
๒๔. นางประไพ อมาคยกุล	กรรมการ
๒๕. นางสมจิตต์ สิทธิไชย	กรรมการ
๒๖. นางเครือทิพย์ ธรรมมงคล (ถึงแก่กรรม)	กรรมการ
๒๗. นางชนัดถ์ ปิยะอุย	กรรมการ
๒๘. นางประภา จัยวัฒน์	กรรมการ
๒๙. นางอวยพร ปัตตพงศ์	กรรมการ
๓๐. นางยุพนา ธรรมโกวิท	กรรมการ
๓๑. นางสุชา จารุกุล	กรรมการ

(๑๐)

๓๒. นายมณีพันธ์ จารุกุล

กรรมการและเลขานุการ

๓๓. นายสิริ เพ็ชรไชย

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ขอจงถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรม ของ สมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

พลตำรวจเอก

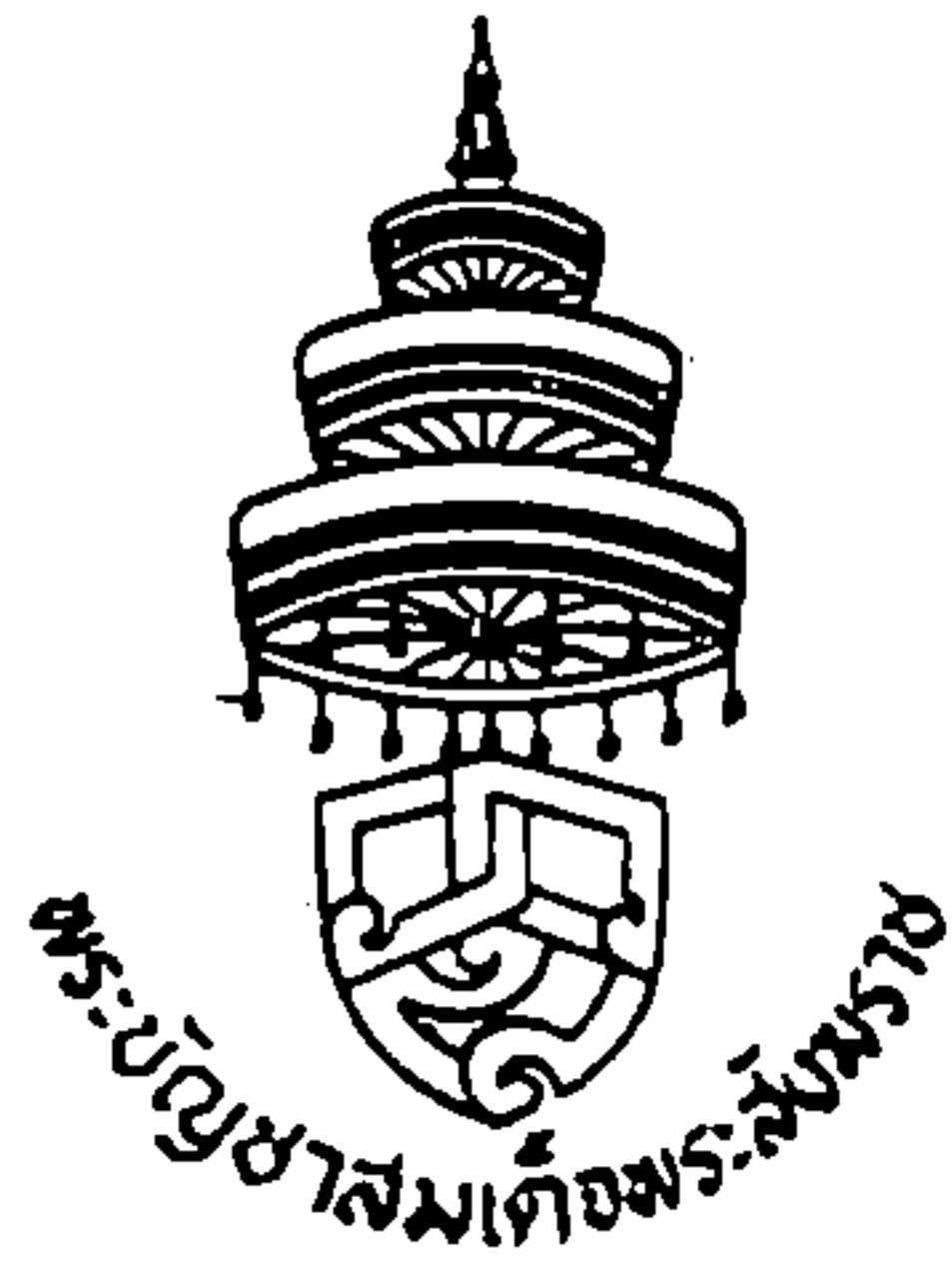

(ประเสริฐ รุจิรวงศ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ

ผู้รับสนองพระบัญชา

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการในพระบัญชาเป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

Handwritten signature

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช
ลกลมทาลังมปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครมาจนบัดนี้ จะครบสองร้อยปีในพุทธศักราช ๒๕๒๕
ควรที่ทางฝ่ายพุทธจักรจะได้สร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อพุทธศาสนิกชน
มทกรรมครั้งนี้ด้วย มูลนิธิภูมิพลศึกษา จึงขอของพระคัมภีร์

เพื่อเปิดโอกาสให้พุทธบริษัทและเอกชนได้มีส่วนร่วมสร้างพระคัมภีร์ทางพระ
พุทธศาสนา โดยการเสนอแนะของมูลนิธิภูมิพลศึกษา จึงทรงตั้ง

คุณหญิงแมลงเหอ น. น. น.

เป็นประธานกรรมการหาทุนสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา มูลนิธิภูมิพลศึกษา

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงอภิบาลรักษาให้เจริญ งามงาม ไพบูลย์
ไพรรวมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นนิรันดร์เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

พลตำรวจเอก

Handwritten signature

(ประเสริฐ จุฑารัตน์)

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลศึกษา
ผู้รับสนองพระบัญชา

สมเด็จพระสังฆราช

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ และประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงศ์มาตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ ซึ่งเป็นวันสำคัญแห่งชาติวันหนึ่ง เรียกว่า วันจักรี จะมีกำหนดครบ ๒๐๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๕๒๕ จึงเป็นโอกาสพิเศษ สมควรที่ฝ่ายพุทธจักรจะได้มีอนุสรณ์ยัตถุรวมในมหกรรมครั้งนี้ด้วย

มูลนิธิภูมิพลโลกขุไต่สนองพระคำรินัน โดยนำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ได้จัดทำตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยขึ้นนอมถวาย เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาของพระภิกษุสามเณร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

โดยที่พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นพระบาลี อรรถกถา ฎีกา อัญญา อรรถโยชนา ปกรณวิเสส และสัททวิเสส มีอยู่เป็นจำนวนมาก ล้วนเป็นคัมภีร์สำคัญ ที่จะป็นรากฐานการศึกษาพระปริยัติสัทธรรมต่อไปในภายหน้า จึงทรงเห็น

สมควรประธานนามพระคัมภีร์ที่จัดพิมพ์ในชุดนี้ว่า ฉบับ "ภูมิพลโลกขุ" อันเป็นพระบรมราชฉายา ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อสมัยทรงผนวชเป็นภิกษุภาวะ เป็นการเฉลิมพระเกียรติองค์ศาสนูปถัมภกพระองค์นี้

เพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปสู่ความสำเร็จด้วยดี และทรงเห็นเป็นการสมควรประกาศพระบัญชาให้เป็นที่ปรากฏเกียรติคุณสืบไป จึงทรงแต่งตั้งคณะกรรมการผู้ปฏิบัติงานจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพลโลกขุเป็นที่ระลึกในโอกาสฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

คณะกรรมการจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพลโลกขุ

๑. นายฉวีพันธุ์ จารุกุล	ผู้อำนวยการ
๒. นายสิริ เพ็ชรไชย	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
๓. นางอุษา จารุกุล	หัวหน้าฝ่ายธุรการ

คณะนักวิชาการประจำ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ. ๘	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
๒. นายวิเชียร บำรุงผล ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๓. นายทินกร ทองเสวต ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๔. พันเอกพร้อม โพธิศิริ ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๕. นายสุรสี กาญจนพูน ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๖. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๗. นายมยุนต์ จอกพิมาย ป.ธ. ๘	
๘. พระมหาประสิทธิ์ ชินวโล ป.ธ. ๘	

๙. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง บ.ศ. ๙
๑๐. อุบาสิกาทิรรัตน์ กลัดจาย บ.ศ. ๘
๑๑. นายจรัญ เลือควง ป.ธ. ๘
๑๒. นายเขื่อน เพ็ญสวัสดิ์ ป.ธ. ๗
๑๓. นายคำสอน จิตเจริญ ป.ธ. ๗, พ.ม.
๑๔. นายสันติ ฤทธิเดช ป.ธ. ๗, ศษ.บ.
๑๕. นายนิพนธ์ เทียมจันทร์ ป.ธ. ๖, พ.กศ.
๑๖. นายบุญเตือน ขาวเอี่ยม ป.ธ. ๖
๑๗. นายประกวาด พุฒินิยม ป.ธ. ๖
๑๘. นายจีรวัฒน์ กวรคำ ป.ธ. ๖
๑๙. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ. (โบราณคดี)
๒๐. นายลักตง ธนะวัตต์ ป.ธ. ๔, ศศ.บ. (ภาษาไทย)
๒๑. ร้อยตรีทวี จันทอง นักปริวรรตอักษร
๒๒. อุบาสิกาพรหม เกิดเกษม นักปริวรรตอักษร
๒๓. อุบาสิกานุญแก้ว ไพโรจน์ นักปริวรรตอักษร
๒๔. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ นักปริวรรตอักษร
๒๕. อุบาสิกานุญสง พัทธมเรือง นักปริวรรตอักษร
๒๖. อุบาสิกาพรทิพย์ ศูนย์จันทร์ นักปริวรรตอักษร
๒๗. อุบาสิกากัลยา ไยสำลี นักปริวรรตอักษร
๒๘. อุบาสิกาสกาวัฒน์ หอมขจร นักปริวรรตอักษร
๒๙. อุบาสิกาสุภาพ กาญจนवास นักปริวรรตอักษร

คณะนักวิชาการพิเศษ

๑. อุบัติกาแนบ มหานีรานนท์ (ถึงแก่กรรม)
๒. นายทองย้อย แสงสินชัย ป.ธ.๘
๓. นายบุญมา จิตจรัส ป.ธ.๘ มหานครพิศ
๔. นายสุวรรณ์ จินต์ประชา ป.ธ.๘
๕. นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์
๖. นายสุรจิต สงสกุล ป.ธ.๘ คุชฌีบัณฑิต
๗. นายพิสิฐ เจริญสุข ป.ธ.๘
๘. นายวินัย ตะเกาพงษ์ ป.ธ.๘ คุชฌีบัณฑิต
๙. นายสารี อินสอน ป.ธ.๘

คณะเจ้าหน้าที่ธุรการ

๑. นางสาวรัชชกา แสงรุจิธรรม
๒. นางสาววิภา เพ็ญสามพราน
๓. นางสาวชลอ สว่างช่วง
๔. นางพิกุล บำรุงผล
๕. นางสาวพวงเงิน อุษชิน
๖. นายเกษมวงศ์ บุระศิริ
๗. นางสาวพูนสุข ปานสวี
๘. นางสาวเตือนใจ พรหมศรีวัฒนา
๙. นางสาวปนัดดา เอี่ยมวุฒิ

(๑๖)

๑๐. นางสาวพนิดา เวียงนนท์
๑๑. นางสาวถาวร ทองมี
๑๒. นางชัชสวาสดี นิเกตน้อย
๑๓. นางทิพย์วดี ภูทอง
๑๔. นายประนม พลดงนอก

ขอจงถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรม ของสมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

พลตำรวจเอก

(ประเสริฐ รุจิรวงศ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ
ผู้รับสนองพระบัญชา

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการ นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ ในพระบัญชา
เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระตำราทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

ด้วยศวามสนับสนุนของคณะกรรมการมหาเถรสมาคม

และ

กรรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

(๑๘)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๕๓๑

First published : 1988

ISBN 974-8296-34-2

สงวนลิขสิทธิ์
ในการคัดลอก แปร และดัดแปลง
ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลก ในบริเวณวัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalo Bhikkhu Foundation Press,

Wat Srakesa, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ไททรงเทศนาโปรด
เวไนยสัตว์ให้ไภยบรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของพระองค์ทรง
แสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า พระธรรมวินัย ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์
เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสังฆธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า **พระปริยัติ**
สังฆธรรม ในบรรดาพระสังฆธรรมทั้งสาม พระปริยัติสังฆธรรม มีความสำคัญ
มาก เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมยังดำรงอยู่ตราบไค **พระปฏิบัติสังฆธรรม** และ
พระปฏิเวธสังฆธรรม ก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมเสื่อมสูญแล้ว
พระปฏิบัติสังฆธรรม และพระปฏิเวธสังฆธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติ
สังฆธรรมจึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว
พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหากัสสปเถระ เป็นต้น ไต่ยกเอาคำสั่งสอนอันเป็น
พระพุทธวจนะขึ้นสู่การสังคายนาเป็นครั้งแรก ด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระ-
พุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก โดยจัดหมวดหมู่เรียกว่า **พระไตรปิฎก** ไต่แก่
พระวินัยปิฎก **พระสุตตันตปิฎก** และ **พระอภิธรรมปิฎก** พระไตรปิฎกนี้
เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ปาฬิ** หรือ **พระบาลี**

กุลบุตรผู้หวังความตั้งมั่นยั่งยืนแห่งพระสังฆธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระ-
ไตรปิฎกหรือพระบาลีนี้ให้รู้ซึ่ง ทั้งบทพยัญชนะและอรรถะ จึงจะปฏิบัติไต่ถูกต้องตรง
ตามพระพุทธวจนะ ไต่มีการศึกษาเล่าเรียนในคานพระปริยัติสังฆธรรมนี้สืบมาตั้งแต่ครั้ง
พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ จัดเป็นฐานะในพระศาสนาอย่างหนึ่ง เรียกว่า
คันถฐานะ คู่กับ วิปัสสนาฐานะ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติอันเป็นส่วนแห่งพระปฏิบัติ

(๒๐)

สัทธรรม การศึกษานี้ย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้งมติวินิจนัย โดยท่านผู้พระพุทธานิยายเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ ตามความหมายที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถาจารย์ หมายถึง พระอรหันต์ผู้เป็นสังคิกถาจารย์ในครั้งแรก มีพระมหากัสสป พระอุบาลีและพระอานนท์ เป็นต้น เมื่อใดที่มีการสั่งสอนและการบันทึกคำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้อีกศึกษาเล่าเรียนต่อ ๆ กันมา คัมภีร์ดังกล่าวนี้เรียกว่า อรรถกถา มีการบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้บันทึกพระไตรปิฎก เมื่อพระพุทธศาสนาได้เคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่นอยู่ในลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอนและบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงหลอันเป็นภาษาของชาวเกาะ สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับพระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่ สำนักมหาวิหาร ในลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจเรื่องราวในอรรถกถา กลุ่มบุตรจำต้องศึกษาภาษาสิงหลก่อน ซึ่งเป็นการยากลำบาก แก่กลุ่มบุตรผู้ใคร่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอธิบายพระพุทธรวณะจึงไม่แพร่หลาย กว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราชล่วงได้แก่การร้อยปีเศษ พระเถระทั้งหลาย มีพระพุทธโฆสะ พระพุทธทิตตะ และพระธัมมปาละ เป็นต้น จึงได้แปลอรรถกถาภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี อันเป็นต้นตอภาษา จึงเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเป็นประโยชน์แก่อุบัติไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งอธิบายความในอรรถกถาเป็นคัมภีร์ เพื่อให้เข้าใจพระพุทธรวณะชัดเจนยิ่งขึ้น เรียกว่า ฎีกา มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า มุลฎีกา และคำอธิบายฎีกาเดิมต่อมาอีกเรียกว่า อนฎีกา แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็นเงื่อนไขขอขอดที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า คณฐิบท อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีคู่มือเป็นหนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธภาพ ความหมายของศัพท์ แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่งเรียกว่า อัศด-

โยชนา คัมภีร์เหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์แก่กุลบุตรผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา เป็นอย่างยิ่ง และทั้งเป็นคู่มือในการแปลให้ถูกต้องอีกด้วย คัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้ แต่งรับกันเป็นสายตรงบ้าง เป็นปกรณพิเศษ แต่งเป็นเรื่องเฉพาะ เช่น พระคัมภีร์ วิสุทธิมคคหรืออภิธรรมมัตตสังคหะ เป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้นอรรถกถา แล้วมีคัมภีร์ แยกต่อมาเรียกว่า ฎีกา เช่น มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัญชุสา แก่คัมภีร์พระวิสุทธิมคค และ คัมภีร์ชื่ออภิธรรมมัตตวิภาวินี แก่ปกรณอภิธรรมมัตตสังคหะ เป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นต้นคิภาษา คือ ภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือ ภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธวจนะซึ่งเรียกว่าพระบาลี และเป็น ภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทธวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษา บาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศึกษารูความหมายของคำนั้น ๆ ได้ถูกต้องดั่งแท้ ถ้า ชาติความเข้าใจหลักภาษาอันเป็นนิรุกติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด ลุ่มหลงในอักษรและบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น กุลบุตรผู้ใคร่ศึกษาจำต้องศึกษาให้รู้ ไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ่มชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธวจนะได้ถูกต้อง คัมภีร์ ไวยากรณ์เหล่านี้ เรียกว่า สัททวิเสส บาง สัททศาสตร์ บาง นิรุกติศาสตร์ บาง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับ คัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณพิเศษ และสัททวิเสส เหล่านี้เป็นต้น และไวยากรณ์อักษรขอมในโบราณ ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียน อักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธวจนะ ทรงจำ ไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราชปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถรานุเถระ รับการชำระปริวรรตอักษรขอมที่บันทึกพระไตรปิฎกภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้วตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้ เผยแพร่ไปในวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดทั้งในและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศพระราชาคณะภิกษุที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างคัมภีร์อรรถกถาจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทยภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่างทรงมีพระศรัทธาประສາหะโดยเสด็จพระราชกุศล จัดพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมาการทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่งประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ในอักษรขอมต้องชะงักงันไป ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ **มูลนิธิภูมิพลโลกิย** ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชดำยาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงได้ทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยเสนอคณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา ได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖ และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนา ให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีได้รับการชำระใหญ่ถูกต้องเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทย ตามขั้นตอนแห่งการปฏิบัติงาน

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่น และฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบังคับตัวให้สืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อต้นฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็ถูกต้อง

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ นอกจากได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการให้เงินงบประมาณแผ่นดินอุดหนุนโครงการแล้ว ยังได้รับปัจจัยบริจาคจากเจ้านายและผู้มีจิตศรัทธาสรางพระคัมภีร์เป็นพุทธบูชา และอุทิศให้แก่ปัจเจกบุคคลเป็นรายยก ดังได้ประกาศพระนามและนามในทุกหน้าพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้อนุโมทนากุศลนั้น ๆ คว

สำหรับ พระคัมภีร์อัฐรสาลี อรรถกถาธรรมสังคณี บาลี-ไทย ภาค ๒ นี้ คุณเปล่งศักดิ์ ประกาศภัสช์ มีจิตศรัทธาในพระบรมพุทธศาสนาได้บริจาคเงินสร้างถวายเป็นพุทธบูชาในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้

ขออำนาจแห่งมหากุศลได้โปรดบันดาลให้ คุณเปล่งศักดิ์ ประกาศภัสช์ ประสพความสุขความเจริญตลอดไปเทอญ.

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

เพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา

๒๒ มกราคม ๒๕๓๑

คำปฏิญญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ขำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยนั้น มูลนิธิภูมิพลโลกิขุได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อรรถฎีกา คัมภีร์ อรรถโยชนา ปกรณ์พิเศษ และสัททาวีเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ให้มีเป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคงคลาดเคลื่อนให้ถูกต้องบริสุทธิ ทั้งนี้ เพื่อเผยแพร่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขึ้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องชำระอักขระและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้ การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มูลนิธิ ฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็นงานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษา ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้อาศัยเป็นตำราในการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระศาสนา พระพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาทได้แพร่ไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา

๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้า

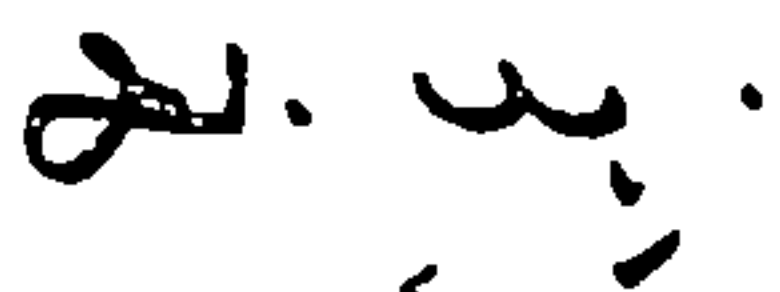
เดียวกัน โดยแยกเป็นสองคอลัมน์ เป็นสองพากย์ ซ้ายขวา เป็นสองภาษาบาลี-ไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ยิ่งแก่พระสงฆ์ เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา ที่จะอ้างอิงภาษาบาลีพร้อมกับคำแปล และจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจคำแปล ก็จะนำพากย์ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ใดเรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่จะให้คน "เข้าถึงธรรม"

มูลนิธิ ฯ จะทำคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และความเหมาะสมในการที่จะเผยแพร่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ การพิมพ์ **พระคัมภีร์อัฐรสาลี** อรรถกถาธรรมสังคณี ฉบับพากย์คู่ภาษา บาลี-ไทย ครั้งนี้ เป็นการพิมพ์ฉบับชำระ เพื่อเผยแพร่คำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง

ขออันส่งสแห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่ใดตีพิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นผลบังจายให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์ เป็นสุข ได้คัมภีร์พระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั่วกันเทอญ.

(นายมณีพันธุ์ จารุกุล)

ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิย

แนะนำ

พระคัมภีร์อักษรสาลินี อรรถกถาธรรมสังคณี

มูลนิธิภูมิพลโลกขุได้จัดพิมพ์ **พระคัมภีร์อักษรสาลินี** ภาษาบาลี ซึ่งเป็น อรรถกถาของ **พระคัมภีร์ธรรมสังคณีปกรณ์** พระคัมภีร์แรกในพระอภิธรรมปิฎก เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ทั้งนี้ เพื่อความสมบูรณ์ของพระคัมภีร์ ทางพระพุทธศาสนา และเพื่อเป็นประโยชน์ยิ่งต่อการศึกษาพระปริยัติธรรม โดยชำระ ให้ถูกต้องตามสายตรง กล่าวคือ ในสาขานี้มูลนิธิภูมิพลโลกขุได้ตรวจชำระและพิมพ์ ตั้งแต่พระคัมภีร์ **พระบาลีธรรมสังคณีปกรณ์** **อักษรสาลินีอรรถกถาธรรมสังคณี** **ธรรมสังคณีมูลฎีกา** **ธรรมสังคณีอนุฎีกา** **อักษรสาลินีอรรถกถา** โดยได้ตรวจ ชำระแก้ไขให้ตรงกันโดยตลอดทั้งสาย สามคัมภีร์หลังนี้ยังไม่เคยพิมพ์เป็นอักษรไทยเลย และโดยเฉพาะคัมภีร์สุดท้ายยังไม่เคยมีพิมพ์เลยในโลก มีอยู่แต่ในใบลานอักษรขอมใน ประเทศไทยเท่านั้น ความสำคัญของพระคัมภีร์อักษรสาลินีเกี่ยวกับมูลนิธิภูมิพลโลกขุเป็น ประการใดจะได้กล่าวถึงข้างหน้า

ในที่นี้ ขอแนะนำความหมายของคำว่า **อักษรสาลินี** ก่อน **อักษรสาลินี** แปลว่า มีเนื้อความเป็นแก่นสาร โดยมาจาก **อक्ष** บทหนึ่ง **สาลินี** บทหนึ่ง **อक्ष** แปลว่า เนื้อความ, ประโยชน์ อาเทศ **ศ** เป็น **ฐ** จึงสำเร็จรูป เป็น **อษ** **สาลินี** มาจาก **สาร** แปลว่า แก่นสาร, เนื้อแท้ อาเทศ **ร** เป็น **ล** เป็น **สาล** เหมือนคำว่า มหาสารโร เป็น มหาสาโล เมื่อรวม **อษ** กับ **สาล** เป็น **อษสาล** ลง **อี** ปัจจัย เป็น **อษสาลี** เป็นชื่อของอักษรสาลินี ซึ่งเป็นอิตถิลิงค์

จึงลง อินี บัจจัย สำเร็จรูปเป็น อฏฐสาลินี แปลว่า อรรธกถามีเนื้อความเป็นแก่นสาร เป็นชื่ออรรธกถาแห่งพระธรรมสังคณีปกรณ์ ซึ่งเป็นพระคัมภีร์แรกแห่งพระอภิธรรมปิฎก และนับว่าเป็น อรรธกถาคัมภีร์แรก ที่ได้รับงานในชมพูทวีป (ประเทศอินเดีย) ด้วย

ประวัติผู้แต่งพระคัมภีร์อฏฐสาลินี

ท่านผู้แต่งพระคัมภีร์นี้ คือ พระพุทธโฆษาเถระ ซึ่งเรานิยมเรียกกันว่า พระพุทธโฆษาจารย์ มีบอกไว้ท้ายพระคัมภีร์ ส่วนต้นพระคัมภีร์ ตอนอาร์มภกถา ได้บอกไว้ว่า พระภิกษุชื่อพุทธโฆษะเหมือนกัน ได้อาราธนาให้แต่งพระคัมภีร์ขึ้นมา ทั้งนี้เห็นได้ว่าชื่อพระพุทธโฆษะนี้มีอยู่หลายองค์ด้วยกัน ดังเช่น แม้ในสมัยเดียวกัน ก็ยังมีชื่อพระพุทธโฆษะอาราธนาให้พระพุทธโฆษะแต่งพระคัมภีร์ขึ้น

ชื่อเสียงของพระพุทธโฆษะนี้เป็นชื่อที่เป็นมงคลนาม เพราะท่านได้สร้างงานด้านพระคัมภีร์ไว้มากมาย เพราะฉะนั้น ประเทศไทยจึงได้ตั้งนามพระราชาคณะผู้ใหญ่เป็นพระพุทธโฆษาจารย์บ้าง สถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะ มีชื่อว่า สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์บ้าง สถาปนามาแล้วหลายองค์ด้วยกัน เพื่อจะแยกให้เห็นชัด ทางพม่าได้เติมคำว่า มหา นำหน้าใช้เรียกพระเถระ ผู้รจนาคัมภีร์นี้ว่า พระมหา-
พุทธโฆษาจารย์

พระพุทธโฆษาจารย์ หรือ พระพุทธโฆษาเถระ นี้ เป็นชาวชมพูทวีป คือประเทศอินเดียตอนเหนือ มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศักราช ๙๔๕ ถึง ๑,๐๐๐ ปี เกิดในตระกูลพราหมณ์ตระกูลหนึ่ง ที่ตำบลพุทธกยา แคว้นมคธ ใกล้กับสถานที่ตรัสรู้

(๒๘)

ของพระพุทธเจ้ามีนามว่าโฆชะ ก่อนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ได้ศึกษาศิลปศาสตร์
ทั้งปวง เรียนจบไตรเพท ได้ท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ ในชมพูทวีป ถกเถียง
โต้ตอบปัญหากะสมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย ปรากฏว่ามีสติปัญญามาก สมณพราหมณ์
บัณฑิตอื่น ๆ มิสามารถกล่าวแก้ปัญหาของพราหมณ์หนุ่มนี้ได้ แต่พราหมณ์หนุ่มนี้สามารถ
แก้ปัญหานั้นที่สมณพราหมณ์บัณฑิตอื่นถามได้ ดังนั้น พราหมณ์หนุ่มจึงมีชื่อเสียงกึกก้องครอบงำ
ไปตลอดสากลชมพูทวีป ครั้งหนึ่ง พราหมณ์หนุ่มเดินทางมาถึงวัดแห่งหนึ่งที่พุทธคยา
ได้รู้จักกับพระเวตถะ ผู้เป็นพระมหาชีนาสพ บรรลุปฏิสัมภิทาสี่โดยบังเอิญ กล่าวคือ
วันหนึ่ง พราหมณ์หนุ่มได้สังวรยามนตร์ในคัมภีร์ปตฺยชลี อย่างถูกต้องไพเราะจับใจอยู่
ตลอดคืน พระเวตถะได้ยินเสียงพราหมณ์นั้นสังวรยามนตร์อยู่ก็รู้ว่า เป็นผู้ที่มีสติปัญญามาก
จึงเรียกพราหมณ์หนุ่มนั้นมาหาได้สนทนากัน พราหมณ์หนุ่มได้ถามปัญหาต่าง ๆ ในคัมภีร์
ไตรเพทที่มีแง่เงื่อนซึ่งตนเองยังมีความสงสัยไม่เห็นนัยกะพระเวตถะ พระเวตถะก็ตอบ
อธิบายได้หมด ครั้นแล้วพระเวตถะจึงถามปัญหาในพระอภิธรรมบ้าง พราหมณ์หนุ่มตอบ
ไม่ได้ จึงถามว่า นี่ชื่อว่าอะไร พระเวตถะตอบว่า ชื่อพุทธมนต์ จึงขอเรียนพุทธมนต์
พระเวตถะตอบว่า เรียนได้เฉพาะผู้บวชเท่านั้น พราหมณ์หนุ่มต้องการเรียนพุทธมนต์
จึงได้บรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ได้เล่าเรียนพระพุทธรวจนะคือพระไตรปิฎก
ได้ปรากฏชื่อว่า พระพุทธโฆชะ

เมื่อพระพุทธโฆชะอยู่ที่วัดที่ตำบลพุทธคยานั้น ได้รจนาปกรณ์ชื่อว่า **อุทโธทัย**
ไว้ในวัด แล้วเริ่มรจนาคัมภีร์อรรถกถาชื่อว่า **อฏฐสาลินี** ซึ่งเป็นอรรถกถาพระคัมภีร์
ธรรมสังคณีปกรณ์ และ **คัมภีร์ปริศนารุกถา** คืออรรถกถาพระไตรปิฎกฉบับย่อ
พระเวตถะมหาเถระได้เห็นอรรถกถาที่ท่านได้รจนาแล้ว จึงแนะนำท่านว่า ในชมพูทวีป
มีแต่บาลีพระไตรปิฎกเท่านั้น ไม่มีอรรถกถาของบาลีพระไตรปิฎกอยู่เลย แต่ใน

ลังกาทวีปมีอยู่ โดยพระเถระทั้งหลายมีพระสารีบุตร (ชื่อซ้ำกับพระอัครสาวก) เป็นต้น
 ได้รจนาไว้ และต่อมาพระมหินทเถระได้ตรวจสอบ แล้วรจนาไว้เป็นภาษาสิงหล ขอให้
 พระพุทธโฆชะไปลังกาทวีปตรวจสอบคุรรรถกาเหล่านี้ แล้วแปลกลับมาเป็นภาษามคธ
 จะได้เป็นประโยชน์แก่กุลแก่ชาวโลกทั้งปวง เมื่อพระเถระได้แนะนำอย่างนั้นแล้ว
 ท่านพระพุทธโฆชะก็มีปีติโสมนัส กราบลาพระอุปัชฌายะและพระภิกษุสงฆ์แล้วเดินทางไป
 ลังกาทวีปทางเรือ ได้พบพระพุทธทศเถระกำลังสวนทางมา ณ ท่ามกลางมหาสมุทร
 ได้สนทนากันเกี่ยวกับเรื่องแปลพระคัมภีร์เป็นภาษามคธ แล้วได้เดินทางต่อไปจนถึง
 ท่าเรือในลังกา ระยะเวลา^๕นั้นอยู่ในสมัยของกษัตริย์ลังกาทรงพระนามว่า **มหานาม**
 มีนามอื่นอีกว่า "สิรินิวาส" บ้าง "สิริกุฑระ" บ้าง "สิริภูฏ" บ้าง (พ.ศ. ๙๕๒-๙๖๕)

เมื่อพระพุทธโฆชะไปถึงลังกา ได้ไปพบพระภิกษุสงฆ์ในมหาวิหาร กรุง
 อุนราธปุระ แล้วได้ไปยังสำนักของพระสังฆบาลเถระ ซึ่งเป็นพระสังฆราชาอยู่ใน
 กรุงอุนราธปุระ ณ เรือนมหาปธานะ ได้ฟังอรรถกถาในภาษาสิงหลและเถรวาทะทั้งหมด
 แล้ว มั่นใจว่าเป็นพระพุทธานุภาพของพระผู้มีพระภาคเจ้าจริง จึงได้ขออนุมัติต่อ
 พระสงฆ์ ขอโอกาสรจนาอรรถกถาพระไตรปิฎกเป็นภาษามคธ เพื่อจะทดสอบความรู้
 ความสามารถของพระพุทธโฆชะ คณะสงฆ์ลังกาซึ่งมีพระสังฆบาลเถระเป็นประธาน
 ได้มอบพระคณา ๒ พระคณาให้ท่านรจนาก่อนที่จะรับอนุญาตให้ตรวจดูพระคัมภีร์ทั้งหมด
 ท่านจึงรจนาปกรณ์ชื่อวิสุทธิมรรคขึ้น รจนาได้ดีมาก จนพระสงฆ์ลังกายอมรับความ
 เชี่ยวชาญของท่าน ตามประวัติได้เล่าว่า เพื่อจะประกาศความเชี่ยวชาญของพระพุทธ-
 โฆชะนั้นให้ปรากฏ เทพยาคาได้บันดาลให้คัมภีร์ที่รจนา^๕นั้นหายไป ท่านพระพุทธโฆชะ
 ก็ได้รจนาขึ้นใหม่อีก เทพยาคาก็บันดาลให้หายไปอีก ท่านก็รจนาขึ้นอีกถึง ๓ ครั้ง
 ครั้นแล้วเทพยาคาก็ถวายคัมภีร์ที่^๕ได้รจนาทั้ง ๒ คัมภีร์คืนท่าน เวลานั้นจึงได้มีคัมภีร์

(๓๐)

วิสุทธิมรรคเป็น ๓ คัมภีร์ พระพุทธโฆชะก็ได้้นำคัมภีร์ทั้งสามฉบับนั้นถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ พระภิกษุสงฆ์ได้อ่านทั้งสามคัมภีร์ สอบทานกันแล้ว มิได้มีความแตกต่างกันทั้งโดย พระคัมภีร์ หรือโดยอักขระ หรือโดยบท หรือโดยพยัญชนะ หรือโดยอรรถ หรือโดย เบื้องต้นเบื้องปลาย หรือโดยเถรวาทะ หรือโดยพระบาลีทั้งหลาย ลักแห่งหนึ่งเลย ทั้ง ๓ ฉบับเหมือนกัน เป็นการแสดงความสามารถอย่างยอดเยี่ยมของท่าน เทพยดา ทั้งหลายได้สาธุการ พระสงฆ์ประมาณพันรูปประชุมกันในมหาวิหาร ได้เห็นความมหัศจรรย์ พวกเขายินดีชื่นชมโสมนัสสาธุการประกาศว่า ท่านองค์นี้เป็นพระเมตไตรย-โพธิสัตว์แน่นอน และได้อนุมติให้ท่านแปลคัมภีร์จากภาษาสิงหลเป็นภาษามคธได้

ในครั้งนั้น พระเจ้ามทานาม กษัตริย์แห่งลังกา ได้ทรงสดับเกียรติคุณของท่าน ได้เสด็จจากพระนครไปยังมหาวิหาร ทรงนมัสการพระสงฆ์ แล้วนมัสการพระพุทธโฆชะ นิมนต์ให้อยู่ในปราสาทแห่งหนึ่งชื่อปธานพระ ด้านทิศทักษิณของมหาวิหาร ได้แปลอรรถกถาภาษาสิงหลเป็นอรรถกถาพระไตรปิฎกภาษามคธ

อรรถกถาในภาษาสิงหลแต่โบราณนั้น มีอยู่ ๓ อย่าง คือ

๑. มหาอรรถกถา
๒. ปัจจริยอรรถกถา
๓. กุรุนทีอรรถกถา

อรรถกถาที่ได้ยกขึ้นสู่การสังคายนา พระมหินทเถระนำมาจากชมพูทวีป แล้วรจนาไว้ด้วยภาษาสิงหล ชื่อว่า มหาอรรถกถา

อรรถกถาที่พระภิกษุทั้งหลายประชุมกันรจนาในเรือนแพ ซึ่งในภาษาสิงหล เรียกว่า ปัจจริย ชื่อว่า ปัจจริยอรรถกถา

อรรถกถาที่พระภิกษุทั้งหลาย ประชุมกันรจนา ในกรุงที่เวฬุวิหาร ชื่อว่า
กรุงที่อรรถกถา

วาทะที่พระอาจารย์ทั้งหลายในกาลก่อน มีพระอาจารย์ชั้นพระเถระ
 เป็นต้น ได้รจนาไว้โดยถือเอาฉันทแห่งพระบาลี ชื่อว่า **เถรวาทะ**

คัมภีร์อรรถกถาภาษาสิงหล ที่พระพุทธโฆสะได้แปลมาเป็นอรรถกถาพระ-
 ไตรปิฎกภาษามคธ มีมากกว่าครึ่งหนึ่งของคัมภีร์อรรถกถาทั้งหมด มีรายนามพระคัมภีร์
 ดังนี้

๑. สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎก
๒. กังขาวิตรณี หรือมาติกัฎฐกถา อรรถกถาพระปาติโมกข์
๓. สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาที่มนิกาย
๔. ปปัญจสุทนี อรรถกถามัชฌิมนิกาย
๕. สารัตถ์ปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย
๖. มโนรตนปุรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย
๗. ปรมัตถโชติกา อรรถกถาขุททกปาฐะและสุตตนีบาต
๘. ธัมมปัทฏฐกถา อรรถกถาธรรมบท
๙. ชาตกัฎฐกถา อรรถกถาชาดก
๑๐. อัฎฐสาลินี อรรถกถาธรรมสังคณีปกรณ์
๑๑. สัมโมหวิโนทนี อรรถกถาวิภังคปกรณ์
๑๒. ปัญจปกรณ์กัฎฐกถาชื่อ ปรมัตถทีปนี เป็นอรรถกถาพระอภิธรรม
 ทั้ง ๕ คัมภีร์ คือธาทุกถา กถาวัตถุ บุคคลบัญญัติ ยมก และปฏิฐาน

(๓๒)

๑๓. วิสุทฺธิมรรค ปกรณ์วิเศษว่าด้วยเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา

๑๔. ญาโณทัย แต่งก่อนที่อื่นเคย ต้นฉบับอันตรธานแล้ว

๑๕. ปริศนัฎฐกถา อรรถกถาพระไตรปิฎกฉบับย่อ ต้นฉบับอันตรธานแล้ว

พระคัมภีร์เหล่านี้ ได้เป็นประโยชน์แก่อกุลแก่ชาวต่างประเทศเป็นอันมาก ท่านกล่าวว่าใช้เวลาเพียงปีเดียวเท่านั้น ได้ทำงานสำเร็จ เกิดอัศจรรย์แผ่นดินไหว ผลงานวรรณกรรมของพระพุทธโฆษะนี้ นักศึกษาภาษาบาลีทั่วไปได้ยกย่อง และนับถือว่าท่านเป็นบูรพาจารย์ผู้มีความสำคัญอย่างยิ่งของโลก

เนื้อหาของพระคัมภีร์อัฐสาสนี

พระพุทธโฆษะได้กล่าวไว้ในคำปรารภพระคัมภีร์อัฐสาสนีว่า เรื่อง กัมมัฏฐาน เรื่องจริต เรื่องอภิญญา และเรื่องวิปัสสนา ที่ท่านได้แสดงไว้แล้วใน วิสุทฺธิมรรคทั้งหมด ท่านจะไม่นำมากล่าวอีก ดังนี้ แสดงว่า พระคัมภีร์อัฐสาสนีนี้ แต่งขึ้นภายหลังพระคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค แต่ตามประวัติที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นปรากฏว่า พระพุทธโฆษะได้รจนาพระคัมภีร์อัฐสาสนีไว้แล้วตามความรู้ที่ได้รับจากพระอรหันต์โดยตรง ก่อนที่จะเดินทางมายังลังกาทวีป จึงน่าจะเป็นไปได้ว่า เมื่อท่านเดินทางมาถึง ลังกาทวีป ท่านได้พบว่าพระคัมภีร์อัฐสาสนีฉบับภาษาสิงหลอยู่ จึงได้นำฉบับที่ท่านได้ รจนาไว้มาตรวจสอบอีกครั้ง แล้วจึงปรับปรุงให้เป็นทีเรียบร้อย นำมารวมเข้าเป็น ฉบับเดียวกัน แล้วถือเอาฉบับที่ทำใหม่นี้เป็นฉบับที่สมบูรณ์ สำหรับเนื้อหาของพระคัมภีร์มี ดังนี้

๑. คำปรารภเบื้องต้นพระกัมภีร์ แต่งเป็นคาถา ๒๐ คาถา
๒. คำนิทาน คือกล่าวต้นเรื่องของพระกัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกทั้ง ๑ พระกัมภีร์ อานิสงส์การศึกษาพระอภิธรรม ความหมายของพระไตรปิฎก การนำพระศาสนา สืบต่อ ๆ กันมา การบำเพ็ญพระบารมีของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ครั้งเป็นพระสุเมธคาบส มาจนถึงพระชาติปัจจุบัน
๓. พรรณนาบทมาติกาตามลำดับบท
๔. พรรณนาจิตตูปาทกัณฑ์
๕. พรรณนารูปกัณฑ์
๖. พรรณนานิกเขปกัณฑ์
๗. พรรณนาอัตถกถากัณฑ์

ได้เคยกล่าวความเป็นมาของแต่ละเรื่องในคำแนะนำชุดเดียวกันนี้ไว้แล้ว พระกัมภีร์ อัญฐานานี้ ให้ความแจ่มแจ้งพิสดารในการทำความเข้าใจพระกัมภีร์ธรรมสังคณีปกรณ์ อย่างแท้จริง

การสร้างเป็นฉบับบาลีอักษรไทยและภาษาไทย

พระกัมภีร์อัญฐานานี้ภาษาบาลีนี้ ได้มีการปริวรรตและพิมพ์ในประเทศไทย มาแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๖๓ เนื่องในพระราชวโรกาสบำเพ็ญพระราชกุศลถวายสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชชนนีพันปีหลวงเป็นเวลานาน ๖๐ ปีเศษแล้ว ถึงเวลาปัจจุบันนี้ กระดาษหมดอายุผูกกรอบหมดแล้ว

(๓๔)

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุั้น ก่อนที่จะตั้งรูปเป็นมูลนิธิ ได้ดำเนินงานในนามของ สมาคมศูนย์กันคว่าทางพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ ณ วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร ในปี พุทธศักราช ๒๕๐๖ โดย นายมณีพันธ์ จารุกุล ได้ดำริเห็นความสำคัญของพระคัมภีร์ อัญฐุสาลินีที่ควรจะหยิบยกขึ้นมาศึกษาอย่างจริงจัง กว้างขวางและแพร่หลาย จึงได้ ดำเนินการแปลเป็นภาษาไทยขึ้น ได้มีผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาคทรัพย์ โดยเสด็จพระกุศล ของสมเด็จพระสังฆราชญาณโณทยมหาเถระ วัดสระเกศ เป็นทุนพิมพ์พระคัมภีร์อัญฐุสาลินี ฉบับแปล เพื่อทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ในโอกาส พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๓ รอบ ด้วยความมุ่งหมายจะเทิดทูนเฉลิมพระ- เกียรติ ส่วนจำนวนเงินที่เหลือจากค่าพิมพ์ ได้ขอพระราชทานตั้งเป็นทุนนิธิ ชื่อทุนนิธิ "ภูมิพลโลกิขุ" เพื่อพิมพ์พระคัมภีร์พระพุทธศาสนาต่อ ๆ ไป ตามพระราชกระแสตอนหนึ่ง ที่ว่า "ขอให้ทำต่อไปอย่าหยุดเสีย" การพิมพ์พระคัมภีร์อัญฐุสาลินีแปลในวาระเริ่มแรกนี้ ได้มีผลใน ๑๐ ปีต่อมา กล่าวคือ ได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตยกทุนนิธิ ภูมิพลโลกิขุขึ้น เป็นมูลนิธิภูมิพลโลกิขุเพื่อการกันคว่าทางพระพุทธศาสนา จึงนับได้ว่า พระคัมภีร์อัญฐุสาลินีนี้ เป็นปฐมปัจจัยที่ก่อเกิดมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

พระพุทธโฆษาจารย์ได้รจนารรถกถาอัญฐุสาลินีขึ้นเป็นครั้งแรกที่พุทธคยา ก่อนมา ลังกาทวีป ด้วยท่านได้เห็นความสำคัญของพระคัมภีร์นี้ จะด้วยเป็นการบังเอิญหรือมีความ ตั้งใจก็ตาม ที่สมาคมศูนย์กันคว่าทางพระพุทธศาสนาได้หยิบยกเอางานแปลพระคัมภีร์ อัญฐุสาลินีเป็นงานเพื่อการกันคว่าพระธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นลำดับแรก ซึ่งนับว่า เป็นมงคลอย่างยิ่ง เมื่อได้มีการแปลพระคัมภีร์อัญฐุสาลินีจนจบพระคัมภีร์แล้ว และได้ ตั้งมูลนิธิภูมิพลโลกิขุแล้ว การดำเนินงานได้ทำต่อเนื่องตลอดมา โดยได้จัดการชำระ

สอบทานพระคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา อรรถโยชนา ภาษาบาลีอักษรขอม แล้วได้พิมพ์เป็นอักษรไทยขึ้น ได้แก่ พระคัมภีร์ธรรมสังคณีมูลฎีกา ธรรมสังคณีอนุฎีกา อรรถโยชนาอัฐรสาลินี ต่อมาได้พิมพ์พระคัมภีร์ธรรมสังคณี อันเป็นคัมภีร์แรกในพระอภิธรรมปิฎก พระคัมภีร์อัฐรสาลินีฉบับบาลีอักษรไทยอรรถกถาพระบาลีธรรมสังคณีปกรณ์ ซึ่งมูลนิธิภูมิพลโลกขุได้ชำระสอบทานหาที่มา และได้จัดพิมพ์ขึ้นตั้งปรากฏอยู่

ต้นฉบับที่ทำนั้น ได้ชำระฉบับที่ได้ตีพิมพ์ไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ สอบทานกับฉบับอักษรขอมซึ่งได้ต้นฉบับมาจากวัดบวรนิเวศวิหาร โดยความอนุเคราะห์ของสมเด็จพระญาณสังวร เจ้าอาวาส มีจำนวนพระคัมภีร์ ๑๙ ผูก มีจำนวนผูกและลาน ดังนี้

ผูก ๑	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๒	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๓	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๔	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๕	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๖	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๗	ต้นฉบับใบลานซากหายไป	
ผูก ๘	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๙	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๐	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๑	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๒	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน

(๓๖)

ผูก ๑๓	มี ๒๖ ลาน	๕๒ หน้าลาน
ผูก ๑๔	มี ๑๒ ลาน	๒๔ หน้าลาน
ผูก ๑๕	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๖	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๗	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๘	มี ๒๓ ลาน	๔๖ หน้าลาน
ผูก ๑๙	มี ๑๙ ^๑ / _๒ ลาน	๓๘ หน้าลาน
	<hr/>	<hr/>
รวม	๔๑๖ ^๑ / _๒ ลาน	๘๓๓ หน้าลาน
	<hr/> <hr/>	<hr/> <hr/>

ได้สอบทานฉบับโบราณนี้กับฉบับฉันทนุสสังคีติแล้วตรวจชำระให้ถูกต้องสมบูรณ์ พิมพ์ออกเป็นเล่มในโอกาสนี้

ตามที่มูลนิธิภูมิพลโลกขุ ได้ทำคำปฏิญญาไว้ในต้นคัมภีร์เล่มนี้ ข้อที่ ๑ ที่ว่า จะได้จัดทำพระคัมภีร์ภาษาบาลีล้วนตามฉบับดั้งเดิมให้เป็นหลักไว้เป็นลำดับแรก และในคำปฏิญญาข้อที่ ๒ ว่าจะได้พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามฉบับดั้งเดิม พร้อมด้วยคำแปลเป็นภาษาไทยลงไว้ในหน้าเดียวกัน โดยแยกเป็น ๒ คอลัมน์ เพื่อประโยชน์แก่นักศึกษา ด้วยเหตุนี้ในการสร้างพระคัมภีร์ อัฐรสาลีนี้ อรรถกถาพระธรรมสังคณีจึงมีเป็น ๒ พากย์ คือ พากย์ ภาษาบาลี และ พากย์ ภาษาไทย อยู่คู่กัน โดยแบ่งเป็น ๔ ภาค คือ

ภาค ๑ เริ่มตั้งแต่คันถารัมภกถา ถึง กามาวจรกุสลปทภาษนียะ ผู้บริจาคค่าใช้จ่ายในการพิมพ์ คือ คุณสิริพร รัตนชื่น และคณะ

(๓๗)

ภาค ๒ เริ่มตั้งแต่ กามาวจรกุตสทวารกถา ถึง ปุณฺณกิริยวัตถาทิกถา
ผู้บริจาค่าใช้จ่ายในการพิมพ์ คือ คุณเปล่งศักดิ์ ประกาศเกสัช

ภาค ๓ เริ่มตั้งแต่ รูปาวจรกุตสวัตถนา ถึง จิตตูปปาตกถวัตถนา ผู้
บริจาค่าใช้จ่ายในการพิมพ์ คือ "ครอบครัวอารยพัฒน์"

ภาค ๔ เริ่มตั้งแต่ รูปกถา ถึง นิคมกถา ผู้บริจาค่าใช้จ่ายในการ
พิมพ์ คือ คุณจวง นิตการณประสม

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อความถูกต้อง
แห่งพระสัทธรรม อันเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ให้ผู้ศึกษาและประพฤติกปฏิบัติได้
สัมมาทิฐิ จงบันดาลให้สรรพสัตว์ทั้งปวงได้รู้ธรรม อันนำมาซึ่งความสุขด้วยการปฏิบัติ
อันบริสุทธิ์ บรรลุถึงความนิพพานสุขอันอุดม ขอพระสัทธรรมของสมเด็จพระผู้มีพระภาค-
เจ้าจงดำรงอยู่สืบกาลนาน ขอสรรพสัตว์จงมีคารวะในพระสัทธรรม ขอฝนจงตกต้อง
ตามฤดูกาล ขอพระราชางทรงพระเกษมสำราญปกครองพลกนิกรทวยราษฎร์ทั้งมวล
โดยธรรมทุกเมื่อเทอญ.

(นายสิริ เพ็ชรไชย)

หัวหน้าฝ่ายวิชาการ มูลนิธิภูมิพลโลกขุ

ผู้แนะนำ

๒๒ มกราคม ๒๕๓๑

คณะผู้ดำเนินงานจัดสร้างพระคัมภีร์
ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของ มูลนิธิภูมิพลโลกขุ

นายมนต์พันธ์ จารุกุล

อุปนายกสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ
และผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม
และอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าคณะผู้ดำเนินงาน

นางอุษา จารุกุล

นายกสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธศาสนา
ผู้บรรยายธรรมะของสมาคม ฯ กรรมการ
ผู้ช่วยผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ และรอง
ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายธุรการ

นายสิริ เพ็ชรไชย

กรรมการสมาคมศูนย์คนควาทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ และหัวหน้าฝ่าย
วิชาการโครงการปริวรรตอักษรขอม และอักษร
โบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะกรรมการผู้จัดทำ

พระคัมภีร์อัฐรสาลินี อรรถกถาธรรมสังคณี ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ.๘	ประธานกรรมการตรวจชำระ
๒. พันเอกพร้อม โพธิศิริ ป.ธ.๘	กรรมการตรวจชำระ
๓. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ.๘	กรรมการตรวจชำระ
๔. นายบัว สนสร้อย ป.ธ.๘	กรรมการและเลขานุการ
๕. นางสาวนันทา วุฒิมานานนท์ ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๖. นางสาวเกษสุภา สุประดิษฐ์ ปก.ศ.สูง	ปริวรรตจากอักษรขอม
๗. นางสาวอินทิรา รุ่งเรืองศรี ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๘. นางสาวเยาวภา สีละบุตร ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๙. นางสาวศิริกุล เอกศาสตร์ ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๐. นายอารมย์ สุขใจ ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๑. นางปรางทิพย์ ชำทอง ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๒. พระมหาวรสันต์ ปิยวณฺโณ M.A.	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๓. นายสมบุรณ์ ศรีกระทุม ป.ม.	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๔. พระมหาประยงค์ ศรีเงินยวง พธ.บ., ป.ธ.๘	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๕. นายสรรเสริญ หิตะโกเมศร์ M.A.	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๖. พระมหาบุญศักดิ์ รัตนวงศ์ ป.ธ.๗ (เขมร)	อ่านทานกับอักษรขอม

(๔๐)

๑๗. นายวิรัตน์ อุนนาทรวรากร ป.ธ.๘	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๘. นายสมชาย ภูมิ ป.ธ.๕	อ่านทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๙. พระมหาบุญศักดิ์ รัตนวงศ์ ป.ธ.๗ (เขมร)	อ่านทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๒๐. นายสมชาย ภามนตรี ศศ.บ.(รัฐศาสตร์)	อ่านทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๒๑. นายจำลอง อันอินทร์ ป.ธ.๗	อ่านทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๒๒. นายสวัสดิ์ ทองประสาน ป.ธ.๘	อ่านทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๒๓. นายรุ่งโรจน์ สุขคำปา ป.ธ.๕	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๔. นายสมชาย ภามนตรี ศศ.บ.(รัฐศาสตร์)	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๕. นายศิริ ชุ่มแจ่ม ป.ธ.๖	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๖. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๗. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง บ.ศ.๘	ตรวจทานสำนวนครั้งสุดท้าย
๒๘. นายนิพนธ์ เทียมจันทร์ ป.ธ.๖, พ.กศ.	ควบคุมการแก้ไขต้นแบบ
๒๙. นางสาวชลอ สว่างช่วง	จัดทำรูปเล่ม
และดำเนินการจัดพิมพ์

พระคัมภีร์อรรถสาลินี
อรรถกถาธรรมสังคณี

บาลี-ไทย

ภาค ๒

ATTHASĀLINĪ NĀMA
DHAMMASANGANĪ ATTHAKATHĀ

Pāli - Thai

Part II

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

พุทธศักราช ๒๕๓๑

สารบัญ

พระคัมภีร์อภิญญาสาสนี อรรถกถาธรรมสังคณี

(บาลี-ไทย)

ภาค ๒

เรื่อง	หน้า
จิตตูปปาตกัณฑ์	
ว่าด้วยกามาวจรกุศลและทวาร	๑
กายกรรมทวาร	๑
ว่าด้วยวจีกรรมทวาร	๑๖
กถาว่าด้วยมโนกรรมทวาร	๒๒
กถาว่าด้วยกรรม	๒๕
กถาว่าด้วยอกุศลกรรมมถ	๕๕
กถาว่าด้วยกุศลกรรมมถ	๗๘
กถาว่าด้วยการเปรียบเทียบกรรมมถ	๘๕
พรรณนาหมวดคัมภีร์ปัญจกะ ในธัมมุตเทศวาร	๙๕
พรรณนาหมวดองค์ฌาน ในธัมมุตเทศวาร	๑๑๙
พรรณนาหมวดอินทรีย์	๑๓๖
พรรณนาหมวดองค์แห่งมรรค	๑๕๕

(๔๔)

พรรณนาหมวดผละ	๑๕๖
พรรณนาหมวด(กุศล)มูล	๑๖๗
พรรณนาหมวดกรรมบถ	๑๗๘
พรรณนาโลกบาลธรรมสองอย่าง	๑๗๙
พรรณนายุคลธรรมมีปัสสัทธิเป็นต้น	๑๘๐
พรรณนายะวาปนกนัย	๑๘๖
กถาว่าด้วยกามาวจรกุศลนิตเทสวาร	๒๐๕
โกฏฐาสวาร	๒๖๔
สุญญตวาร	๒๗๓
อธิบายหุตียจิต	๒๗๖
อธิบายตตียจิต	๒๗๘
อธิบายจตุตถจิต	๒๗๙
อธิบายปัญจมจิต	๒๘๐
อธิบายฉกฐจิตเป็นต้น	๒๘๑
กถาว่าด้วยบุญกิริยาวัตถุเป็นต้น	๒๘๒

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ
ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับมุลนิธิภูมิพลโลกิกขุ

คำย่อ	วินยปิฎก	คำเต็ม
วิ. มหาวิภงค.	วินยปิฎก	มหาวิภงค
วิ. ภิกขุณี.	วินยปิฎก	ภิกขุณีวิภงค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคค
วิ. จุ.	วินยปิฎก	จุลลวคค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. ส.	ทีฆนิกาย	ศีลกฺขนฺธวคค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคค
ม. มุ.	มชฺฌิมนิกาย	มุลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
ส. ส.	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคค
ส. น.	สํยุตฺตนิกาย	นิตานวคค
ส. ขนฺธ.	สํยุตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคค
ส. สฬา.	สํยุตฺตนิกาย	สฬายตนวคค
ส. มหา.	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคค
อง. เอกก.	องคฺตฺตรนิกาย	เอกกนิปาต
อง. ทุก.	องคฺตฺตรนิกาย	ทุกนิปาต

คำย่อ	คำเต็ม
อง. ดิก.	องค์ตฺตฺรนิกาย ดิกนิปาต
อง. จตฺกก.	องค์ตฺตฺรนิกาย จตฺกกนิปาต
อง. ปญจก.	องค์ตฺตฺรนิกาย ปญจกนิปาต
อง. ฉกก.	องค์ตฺตฺรนิกาย ฉกกนิปาต
อง. สตฺตก.	องค์ตฺตฺรนิกาย สตฺตกนิปาต
อง. อฏฺจก.	องค์ตฺตฺรนิกาย อฏฺจกนิปาต
อง. นวก.	องค์ตฺตฺรนิกาย นวกนิปาต
อง. ทสก.	องค์ตฺตฺรนิกาย ทสกนิปาต
อง. เอกาทสก.	องค์ตฺตฺรนิกาย เอกาทสกนิปาต
ขุ. ขุ.	ขุทฺตฺกนิกาย ขุทฺตฺกปาจ
ขุ. ฐ.	ขุทฺตฺกนิกาย ฐมฺมปทคาคา
ขุ. อุ.	ขุทฺตฺกนิกาย อุทาน
ขุ. อิติ.	ขุทฺตฺกนิกาย อิติวุตฺตก
ขุ. สุ.	ขุทฺตฺกนิกาย สุตฺตนิปาต
ขุ. วิ.	ขุทฺตฺกนิกาย วิมานวตฺถุ
ขุ. เปต.	ขุทฺตฺกนิกาย เปตวตฺถุ
ขุ. เถร.	ขุทฺตฺกนิกาย เถรคาคา
ขุ. เถรี.	ขุทฺตฺกนิกาย เถรีคาคา
ขุ. ชา.	ขุทฺตฺกนิกาย ชาตก
ขุ. มหา.	ขุทฺตฺกนิกาย มหานิทฺเทศ
ขุ. จุฬ.	ขุทฺตฺกนิกาย จุฬนิทฺเทศ
ขุ. ป.	ขุทฺตฺกนิกาย ปฏฺิสมฺภิทามคฺค

คำย่อ	คำเต็ม	
ช. อ.	ชุกุทกนิกาย	อปทาน
ช. พุทฺธ.	ชุกุทกนิกาย	พุทฺธวิส
ช. จริยา.	ชุกุทกนิกาย	จริยาปิฎก
อภ. ส.	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณี
อภ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค
อภ. ธา.	อภิธมฺมปิฎก	ธาตฺกถา
อภ. ปุ.	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคฺลปณฺณตฺติ
อภ. ก.	อภิธมฺมปิฎก	กถาวตฺถุ
อภ. ย.	อภิธมฺมปิฎก	ยมก
อภ. ป.	อภิธมฺมปิฎก	ปฏฺจฺจาน

วิธีใช้ เช่น วิ.มหาวิภงฺค. ๑/๔๑๓. หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม	
สี.	สีหฬไปตถก	(ฉบับสิงหฬ)
ม.	มรम्मไปตถก	(ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏฺจสงฺคิตฺติไปตถก	(ฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖)
รา.	รามณฺณไปตถก	(ฉบับมอญ)
ไป.	ไปราณไปตถก	(ฉบับไบลานเก่า)
อ.	อิงฺคฺลิสไปตถก	(ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า ย.)
ก.	กตฺถจฺจิไปตถก	(คัมภีร์บางฉบับ)

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET
as used in this p̄ali text
of
THE BHŪMIBALO BHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

a ᳵā ᳶi ᳷ī , u ᳹ū ᳺe ᳻o

CONSONANTS - 33

ก	ka	ข	kha	ง	ga	ฆ	gha	จ	ña
ฉ	ca	ช	cha	ช	ja	ฉ	jha	ญ	ñā
ฎ	ṭa	ฏ	ṭha	ด	ḍa	ฒ	ḍha	ณ	ṇa
ต	ta	ถ	tha	ด	da	ธ	dha	น	na
ป	pa	ผ	pha	บ	ba	ภ	bha	ม	ma
ย	ya	ร	ra	ล	la	ว	va		
ส	sa	ห	ha	ฬ	ḷa	ฌ	ḥ		

FIGURES

๑ 1 ๒ 2 ๓ 3 ๔ 4 ๕ 5 ๖ 6 ๗ 7 ๘ 8 ๙ 9 ๐ 0

COMBINATION

ก	ka	ก	kā	กิ	ki	กิ	kī
ก	ku	ก	kū	เก	ke	โก	ko

**พระคัมภีร์อภิวรรณสารสิน
อรรถกถาธรรมสังคณี**

บาลี-ไทย

ภาค ๒

อัญชุธสาสนี
อรรถกถาพระธรรมสังคณี

ภาค ๒

กามาวจรกุสลดทวารกถา
กายกมุขทวาร

ว่าด้วยกามาวจรกุสลดและทวาร
กายกรรมทวาร

อิมสุส ปนตฺถสุส ปกาสนตฺถํ อิมสุมํ
จาเน มหาอฏฺฐกถายํ ทวารกถา กถิตา.

ก็เพื่อจะประกาศเนื้อความดังกล่าว
มานี้ ท่านจึงกล่าวกถาว่าด้วยทวารในมหา-
อรรถกถาไว้ในที่นี้.

ตตฺถ ตีณิ กมุขานิ, ตีณิ กมุขทวารานิ,
ปญฺจ วิญญาณานิ, ปญฺจ วิญญาณทวารานิ,
ฉ ผสฺสสา, ฉ ผสฺสทวารานิ, อฏฺฐ
อสังวรา, อฏฺฐ อสังวาทวารานิ, อฏฺฐ
สังวรา, อฏฺฐ สังวาทวารานิ, ทส กุสล-
กมุขปถา, ทส อกุสลกมุขปถาติ อิทํ
เอตฺตํ ทวารกถาย มาติกาจปนํ นาม.

ในทวารกถานั้น ข้อความที่จัดว่าเป็นการตั้ง
มาติกาแห่งทวารกถามีเพียงเท่านั้น คือกรรม
๓, ทวารแห่งกรรม ๓, วิญญาณ ๕, ทวาร
แห่งวิญญาณ ๕, ผัสสะ ๖, ทวารแห่ง
ผัสสะ ๖, อสังวร ๘, ทวารแห่งอสังวร ๘,
สังวร ๘, ทวารแห่งสังวร ๘, กุศล-
กรรมบถ ๑๐, อกุศลกรรมบถ ๑๐.

ตตฺถ กิณฺจาปิ ตีณิ กมุขานิ ปจฺมํ
วุตฺตานิ, ตานิ ปน จเปตฺวา อาทีโต

ในการตั้งมาติกานั้น . แมท่านกล่าว
กรรม ๓ ไว้ก่อนก็จริง, ถึงกระนั้นท่านก็

คุณทรงชัย เบญจศิริวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ดาว คีณิ กมฺมทวารานิ ภาเชตฺวา
ทสฺสีตานิ. กตมานิ คีณิ ? ภายกมฺมทวาริ
วจิกมฺมทวาริ มโนกมฺมทวารนฺติ.

เวณกรรม ๓ เหลานั้นไว้ แล้วจำแนกแสดง
ทวารแห่งกรรม ๓ ไว่ข้างตนก่อน. ถาว่า
ทวารแห่งกรรม ๓ คืออะไรข้าง ? แกว่า
คือทวารแห่งกายกรรม ๑ ทวารแห่งวจี-
กรรม ๑ ทวารแห่งมโนกรรม ๑.

ตตฺถ จตฺตพิโธ กาโย อุปาทินฺนโก
อาหารสมฺภูจฺจานโน อุตฺตสมฺภูจฺจานโน จิตฺต-
สมฺภูจฺจานนติ.

ในทวารแห่งกายกรรมนั้น ภายมี ๔
อย่าง คือ ภายที่เป็นอุปาทินนกะ ๑ ภายที่
มีอาหารเป็นสมฺภูจฺจาน ๑ ภายที่มีอุตฺตเป็น
สมฺภูจฺจาน ๑ ภายที่มีจิตเป็นสมฺภูจฺจาน ๑.

ตตฺถ จกฺขายตนาทีนิจี วิวิตินฺนทฺริยปริยฺนตฺตานิจี
อญฺจ กมฺมสมฺภูจฺจานรูปานิจี, กมฺมสมฺภู-
จฺจานาเนว จตสฺโส ฐาตุโย วณฺโณ คนฺโธ
รโส โอสาทิจี อญฺจ อุปาทินฺนกกาโย
นาม, ตาเนว อญฺจ อาหารชานิจี
อาหารสมฺภูจฺจานิกกาโย นาม, อญฺจ
อุตฺตชานิจี อุตฺตสมฺภูจฺจานิกกาโย นาม, อญฺจ
จิตฺตชานิจี จิตฺตสมฺภูจฺจานิกกาโย นาม.

ในภาย ๔ อย่างนั้นรูปมีกรรมเป็นสมฺภูจฺจาน ๔
มีจักขายตนะเป็นต้นมีชีวิตินนทฺริยเป็นที่สุดกิตฺ,
รูป ๔ เฉพาะที่มีกรรมเป็นสมฺภูจฺจาน คือฐาตุ
๔ วรรณะ คันธะ รสะ โอสาทิจิตฺ ชื่อว่าภาย
ที่เป็นอุปาทินนกะ, รูป ๔ เหลานั้นเองซึ่ง
เกิดจากอาหาร ชื่อว่า ภายที่มีอาหารเป็น
สมฺภูจฺจาน, รูป ๔ ซึ่งเกิดจากอุตฺต ชื่อว่า
ภายที่มีอุตฺตเป็นสมฺภูจฺจาน, รูป ๔ ซึ่งเกิด
จากจิต ชื่อว่า ภายที่มีจิตเป็นสมฺภูจฺจาน.

เตสฺส ภายกมฺมทวารนฺติ เนว
อุปาทินฺนกกายสฺส นาม, น อิตฺเรสฺส.

ในบรรดาภาย ๔ อย่างนี้ คำว่า
ภายกมฺมทวาริ นี้ มิใช่เป็นชื่อของภายที่

คุณทรงชัย เบนฺจสิริวรรณ

สร้างคณฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จิตตสมุฏจา เนสุ ปน อฏฺฐสุ รุเปสุ เอกา
 วิญญตฺติ อตฺถิ, อิทํ กายกมฺมทวารํ นาม,
 ยํ สนฺธาย วุตฺตํ "กตมฺนฺตํ รูปํ กาย-
 วิญญตฺติ ? ยถา กุสลจิตฺตสฺส วา อกุสล-
 จิตฺตสฺส วา อพฺยากตจิตฺตสฺส วา
 อภิกฺกมฺนฺตสฺส วา ปฏิกฺกมฺนฺตสฺส วา
 อาโลเกนฺตสฺส วา วิโลเกนฺตสฺส วา
 สมฺมิชฺชนฺตสฺส" วา ปสาเรนฺตสฺส วา
 กายสฺส ฅมฺภนา สนฺถมฺภนา สนฺถมฺภิตตฺตํ
 วิญญตฺติ วิญญาปนา วิญาปิตตฺตํ, อิทนฺตํ
 รูปํ กายวิญญตฺติ"ติ^๑

"อภิกฺกมิตฺตสํมิ ปฏิกฺกมิตฺตสํมิ"ติ หิ จิตฺตํ
 อูปฺปชฺชมานํ รูปํ สมุฏฺจาเปติ.

เป็นอุปาทินนกะ, ไม่ใช่เป็นชื่อของกาย ๓
 นอกนี้.

ก็ในรูป ๘ ที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน มีวิญญูหนึ่ง,
 นี้ชื่อว่าทวารแห่งกายกรรม, ที่ท่านหมายถึง
 กล่าวไว้ว่า "รูปที่เรียกว่ากายวิญญูนั้นเป็น
 ไฉน? ความเคร่งตึง กิริยาที่เคร่งตึงด้วยดี
 ความเคร่งตึงด้วยดี การแสดงให้รู้ความ
 หมาย กิริยาที่แสดงให้รู้ความหมาย ความ
 แสดงให้รู้ความหมายแห่งกายของบุคคล ผู้มี
 จิตเป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอภัยกฤต หรือ
 ก้าวไปข้างหน้า ถอยกลับ เหลี้ยวดู เหลี้ยว-
 ซ้าย แลขวา กู้เข้า หรือเหยียดออก อันใด,
 รูปทั้งนั้นนี้เรียกว่ากายวิญญู".

ความจริง จิตที่เกิดขึ้นว่า "เราจักก้าวไป
 ข้างหน้า จักถอยกลับ" ดังนั้น ย่อมให้รูป
 ตึงขึ้น.

^๑ ฉ. สมินฺนุเชนฺตสฺส .
^๒ อภि. สํ. ๓๔/๒๒๖ .

อภฺยาสานํ. ๒-๗. ๒-๑

ตตฺถ ยว ปจฺวิธาคฺค อวโปธาคฺค เตโชธาคฺค
 วาโยธาคฺค ตนฺนิสฺสํสํโต วญฺโญ กนฺโธ รโส
 โอสาทิ อิมํสํ อญฺจนํ รูปกลาปานํ
 อพฺพนฺตเร จิตฺตสมฺมุจฺจนา วาโยธาคฺค,
 สว อตฺตนา สหชาตํ รูปกายํ สนฺถมฺเภตฺติ
 สนฺธาเรตฺติ จาเลตฺติ อภิกฺกมาเปตฺติ
 ปฏิกฺกมาเปตฺติ.

ตตฺถ เอกาวชฺชนวํถิยํ สตฺตสฺส
 ชวเนสฺส ปจฺมจิตฺตสมฺมุจฺจิตา วาโยธาคฺค
 อตฺตนา สหชาตํ รูปกายํ สนฺถมฺเภตฺติ
 สนฺธาเรตฺติ สกฺโกตฺติ, อปฺราปรํ ปน
 จาเลตฺติ น สกฺโกตฺติ. ทฺติยาทีสุปี เอสฺว
 นโย.

สตฺตมจิตฺเตน ปน สมฺมุจฺจิตา วาโยธาคฺค
 เหมจฺจา ฉหิ จิตฺเตหิ สมฺมุจฺจิตํ วาโย-
 ธาคฺคํ อุตฺตมฺภนปจฺจยํ ลภิตฺวา อตฺตนา
 สหชาตํ รูปกายํ สนฺถมฺเภตฺติ สนฺธาเรตฺติ
 จาเลตฺติ อภิกฺกมาเปตฺติ ปฏิกฺกมาเปตฺติ

ในขณะที่จิตเกิดขึ้นนั้น วาโยธาค์ที่มีจิตเป็น
 สมุฏฐาน ในภายในแห่งรูปกลาป(กลุ่มรูป)๔
 เหล่านี้คือ ปฐวิธาค์ อวโปธาค์ เตโชธาค์
 วาโยธาค์ วรรณะ คันธะ รสะ โอสาทิ ที่
 อาศัยปฐวิธาค์เป็นต้นนั้น, ย่อมกำจุน ทรง
 ไว้งรูปกายที่เกิดร่วมกับตน ให้เคลื่อนไหว
 ก้าวไปข้างหน้า ไหลออกกลับ.

ในบรรดาวาโยธาค์ที่ตั้งขึ้นจากจิตนั้น
 วาโยธาค์ที่ตั้งขึ้นด้วยจิตดวงแรก ในบรรดา
 ชวนจิต ๗ ในอวัชณวดีหนึ่ง ย่อมสามารถ
 กำจุนทรงไว้งรูปกาย ที่เกิดพร้อมกับตน,
 แต่ไม่สามารถ จะให้เคลื่อนไหวไปมาได้.
 แม้ในจิตดวงที่ ๒ เป็นต้นก็มีนัยอย่างนี้
 เหมือนกัน.

ส่วนวาโยธาค์ที่ตั้งขึ้นด้วยจิตดวงที่ ๗ ได้
 วาโยธาค์ที่ตั้งขึ้นด้วยจิต ๖ ดวงเบื้องต้น
 เป็นปัจจัย สนับสนุนแล้ว ย่อมสามารถกำจุน
 ทรงไว้งรูปกายที่เกิดร่วมกับตนให้เคลื่อนไหว
 ไหล ก้าวไปข้างหน้า ไหลออกกลับ ให้

คุณทรงชัย เบญจศิริวรรณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตตฺถ โย จิตฺตสมฺภูจฺจานิกกาโย,
 น โส วิญญฺตฺติ. จิตฺตสมฺภูจฺจานาย ปน
 วาโยธาตุยา สหชาตํ รูปกายํ สนฺนํ เกตุํ
 สนฺธาเรตุํ จาเลตุํ ปจฺจโย ภวิตฺตุํ สมตฺตโณ
 เอโก อากาโร วิกาโร อตฺถิ, อยํ วิญญฺตฺติ
 นาม.

สา อฏฺฐ รูปานิ วิย น จิตฺตสมฺภูจฺจานา.
 ยถา ปน อนิจฺจาทีเกทานํ ธมฺมานํ
 ชรามรณตฺตา "ชรามรณํ ภิกฺขเว อนิจฺจํ
 สงฺขตํ"^๑ ตีอาที^๑ วุตฺตํ, เอวํ จิตฺต-
 สมฺภูจฺจานานํ รูปานํ วิญญฺตฺติตฺตา ย สาปิ
 จิตฺตสมฺภูจฺจานา นาม โหติ.

วิญญาปนตฺตา ปเนสา วิญญฺตฺติ
 วุจฺจติ. ก็ วิญญาเปตฺติ ? เอกํ กายิก-
 กรณํ.

ในบรรดากาย ๔ อย่างนั้น กายที่มี
 จิตเป็นสมภูฐาน, ไม่จัดเป็นวิญญูติ. ส่วน
 อากาโรที่แสดงแตกต่างออกไปอย่างหนึ่ง ซึ่ง
 สามารถเป็นปัจจัยค้ำจุน ทรงไว้ ยังรูปกาย
 ที่เกิดรวมกับวาโยธาตุที่มีจิตเป็นสมภูฐานให้
 เคลื่อนไหวได้, นี้ชื่อว่า วิญญูติ.

วิญญูตินั้นมิใช่มีจิตเป็นสมภูฐาน เหมือนรูป ๔
 อย่าง. เปรียบเหมือนอย่างว่าเพราะธรรม
 ทั้งหลายต่างโดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็น-
 ตัน จัดเป็น ชราและมรณะ พระผู้มีพระภาค
 เจ้าจึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลายชราและมรณะ
 เป็นของไม่เที่ยง เป็นของถูกปรุงแต่งขึ้น"
 ดังนี้เป็นต้น ฉนฺใด, เพราะความที่รูป
 ทั้งหลาย ซึ่งมีจิตเป็นสมภูฐานจัดเป็นวิญญูติ
 วิญญูติเมื่อนั้นจึงชื่อว่า มีจิตเป็นสมภูฐานฉนฺนั้น.

ก็วิญญูตินั้นตรัสเรียกว่าวิญญูติ เพราะ
 เป็นเครื่องไหว. ไหวอะไร ? ไหวการ
 กระทำทางกายอย่างหนึ่ง.

^๑ ส. นี. ๑๖/๓๑.

จกขุปถสุมิ หิ จิตโต หตุถิ วา ปาหิ วา
อุกขิปติ, สีสสิ วา ภมุกัง วา จาเลติ.
อัย หตุถาที่นั อากาโร จกขุวิญญเญโย
โหติ, วิญญคฺติ ปน น จกขุวิญญเญยา,
มโนวิญญเญยา เอว.

ความจริง บุคคลผู้ขึ้นอยู่กับที่พอจะเห็นได้
ยกมือ ยกเท้า, สันทีระชะหรือยกกิ้ว. อาการ
ของอวัยวะที่มีมือเป็นต้นนี้ ฟังทราบใดด้วย
จักษุ, ส่วนวิญญุตติไม่ฟังทราบใดด้วยจักษุ,
ฟังทราบใดด้วยใจอย่างเดียว.

จกขุณา หิ หตุถวิการาทิวเสณ วิปฺพนท-
มานัน วณฺณารมฺมณเมว ปสฺสติ, วิญญคฺติ
ปน มโนทวาริกจิตฺเตน จินฺเตตฺวา
"อิทฺถจิตฺตญฺจ เอส กาทเรติ มณฺเญ"ติ
ชานาติ.

เพราะว่า บุคคลย่อมเห็นเฉพาะรูปารมณที่
เคลื่อนไหวทางหัตถวิการเป็นต้น ด้วยจักษุ,
ส่วนบุคคลก็ถึงวิญญุตติ ด้วยจิตที่เป็นไปทาง
มโนทวาร จึงทราบวว่า "ผู้นี้เห็นจะให้เรา
ทำอย่างนี้และอย่างนี้".

ยถา หิ อรญฺเญ นิทามสมเย
อุทกฏจาเน มนุสฺสา "อิมาย สณฺฑาย อธิ
อุทกสฺส อตุถิภาวํ ชานิสฺสสนฺตี"ติ รุกฺขคฺค
คาลปณฺณาที่นึ พนฺธาเปเนติ, สุรปาณ-
ทฺวาเร ธชฺชํ อสุสฺสาเปเนติ, อุกฺกํ วา ปน
รุกฺขํ วาโต ปหริตฺวา จาเลติ, อนฺโต-
อุทเก มจฺเจว จลนฺเต อุปริ พุพฺพุกานิ
อุฏฺจหนฺติ, มโหฆสฺส คตมคฺคปริยนฺเต
ติณปณฺณกสฺมึ^๑ อสุสฺสาทิ^๒ โหติ. ตตุถ

เหมือนอย่างว่า พวกมนุษย์ช่วยกันผูก
ใบตาลเป็นต้นไว้บนยอดไม้ ในสถานที่ที่น้ำ
ไหลพาหนาล้าง ด้วยประสงค์ว่า "ประชาชน
จักรู้ว่าในที่นี้มน้ำด้วยเครื่องหมายนี้", หรือ
ช่วยกันยกธงขึ้นปักไว้ที่ประตูร้านสุรา, หรือ
ต้นไม้สูงถูกลมพัดให้ไหว, หรือเมื่อปลาว่าย
อยู่ภายในน้ำ ฟองน้ำผุดขึ้นเบื้องบน, หรือมี
เศษหญ้าและใบไม้ที่น้ำพัดขึ้นไปติดอยู่ริมทวง
น้ำใหญ่. บุคคลพบใบตาล ธง กิ่งไม้ไหว

^๑ ส. ตินปณฺณกสฺมึ. ^๒ ฉ. อสุสฺสาริตํ.

ผลอากาศเอกบัญญัติ - คุณระเบียบ สุขานุศาสน์ อุทิศส่วนกุศลให้
คุณพระคุณยธรรปรีชาไว้ท์ และภรรยา และบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

อภฺจสาธิตน. ป-ท. ๒-๑

तालप्लवचसंसाखाजलपुष्पफलिप्लवगसंग्ग
 ที่สุวา ยถา จกขุณา อธิฏฐปิ "เอตถ
 อุกกั ภวิสฺสตี, สุรา"ภวิสฺสตี, อัย รุกโข
 วาเตน ปหโต ภวิสฺสตี, อนฺโตอุทเก
 มจฺโจ ภวิสฺสตี, เอตฺตกั จานํ อชฺโฆตฺ-
 ธริตฺวา โอโหม กโต ภวิสฺสตี"ติ มโน-
 วิญญา เณน ชานาตี, เอว เมว วิญญตฺติปิ
 น จกขุวิญญเณยฺยา, มโนวิญญเณยฺยา.

พองน้ำ เกษทญา และใบไม้ในที่นั้นแล้ว แม่
 จะไม่ได้เห็นควายตา แต่ก็ทราบไตควายมโน-
 วิญญาณาว่า "ในที่นี้คงมีน้ำ, คงมีสุรา,
 ต้นไม้คงถูกลมพัด, ภายในน้ำคงมีปลา,
 หวงน้ำคงไหลทวม ที่มีประมาณเท่านั้นไป
 ฉั่นใจ", ถึงวิญญูตก็ฉั่นนั้นเหมือนกัน ไม่พึงรู้
 ไตควายจักษุ, แต่พึงรู้ไตควายใจอย่างเดียว.

จกขุณา हि हतुद्विकारातिवसेन विपुन-
 มานं वण्णारम्मणमेव पสฺสตี, วิญญตฺติ
 ปน มโนทวาริกจิตฺเตน จินฺเตตฺวา
 "อิทฺถจิทฺตจฺจ เอส กาเรตี มญฺเณ"ติ
 ชานาตี.

ความจริง บุคคลย่อมเห็นเฉพาะรูปารมณ์ซึ่ง
 เคลื่อนไหวทางหัตถวิการเป็นต้น ด้วยจักษุ,
 แต่คิดถึงวิญญูตด้วยจิตที่เป็นไปทางมโนทวาร
 ย่อมทราบว่า "ผู้นี้เห็นจะให้เราทำอย่างนี้
 และอย่างนี้".

น เกวลญฺเจสา วิญญาปนโตว
 วิญญตฺติ นาม, วิญญเณยฺยโตปิ ปน
 วิญญตฺติเยว นาม. อยฺยहि ปเรสํ
 อนฺตมโส ติรจฺจानคตानมฺปิ ปากฺภา
 โหตี, ตตฺถ ตตฺถ สฺนฺนิปตีตา हि โสณ-
 สิงฺกาลากโกณาทโย ทญฺห์ วา เลทฺหฺ

ก็วิญญูตนี้ชื่อว่า วิญญูต เพราะเป็น
 เครื่องให้รู้อย่างเดียวหามิได้, แต่ชื่อว่า
 วิญญูต ก็เพราะใคร ๆ จะพึงรู้ได้. เพราะ
 วิญญูตนี้ ย่อมปรากฏแก่ชนเหล่าอื่น โดยที่สุด
 แม่แก่พวกสัตว์เครื่องจ্ঞาน, ความจริงพวก
 สัตว์เครื่องจ্ঞานมีสุนัขบ้าน สุนัขจิ้งจอก กา

ผลอากาศเอกบัญญัติ - คุณระเบียบ สุขานุศาสน์ อุทิศส่วนกุศลให้
 คุณพระคุณยธาธิราชไว้ และภรรยา และบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

วา กเหตุวา ปหรรณากาเร ทสฺสึเต และโค เป็นต้น ซึ่งรวมกันอยู่ในที่นั้น ๆ เมื่อ "อัย โน ปหริตุกาโม"ติ ฌตฺวา เยน บุคคลจับท่อนไม้หรือหยีบก้อนดินแสดงอาการ วา เตน วา ปลายนฺติ. ปากการกุฑฺหาติ- จะตีหรือขว้าง ก็รู้ได้ว่า "ผู้ต้องการจะตี อนุตฺริกสฺส^๑ ปน ปรสุส อปากฎกาโลปิ หรือขว้างพวกเรา" จึงพากันหนีไปคนละทิศ อตุถิ, กิณฺจาปิ ตสฺมี ขณฺเณ อปากฎา, ละทาง. แต่สำหรับคนอื่นที่อยู่ในกำแพงหรือ สมนฺมุชฺชีกุทานํ ปน ปากฎตฺตา วิณฺณตฺติเยว ฝาเรือน เป็นต้น เวลาที่แสดงอาการอย่าง นาม โหติ. นั้นไม่ปรากฏแก่เขา; แม้จะไม่ปรากฏใน ขณะนั้นก็จริง, ถึงกระนั้นก็ชื่อว่า วิณฺณตฺติ อยู่นั่นเอง เพราะปรากฏแก่พวกที่อยู่เฉพาะ หนา.

จิตตสมฺภูจฺจานิกกาเย^๒ ปน จลนฺเต ติสมฺภูจฺจานิกโก จลติ น จลตฺตีติ. โสปี ไหว ภายที่มีสมฺภูจฺจาน ๓ จะไหวหรือไม่. ตเถว จลติ, ตํคฺคิโก ตทนฺนฺวตฺตโกว ทอบว่า ภายที่มีสมฺภูจฺจาน ๓ แม้นั้นก็ไหวตาม โหติ.

ถามว่า เมื่อกายที่มีจิตเป็นสมฺภูจฺจาน เหมือนกัน, ภายที่มีสมฺภูจฺจาน ๓ นั้นย่อมมีคติ เหมือนกายที่มีจิตเป็นสมฺภูจฺจาน เป็นไปตาม ภายที่มีจิตเป็นสมฺภูจฺจานนั่นเอง.

^๑ ฉ. ปากการกุฑฺหาติอนุตฺริกสฺส.

^๒ ฉ. จิตตสมฺภูจฺจานิกเก ปน กายเย.

ยถา หิ อุกเก กจฺจนฺเต อุกเก ปตฺตานิ
 สุกฺขทณฺหทคฺคิณฺณปณฺณาทีนปิ อุกกคฺคิกาเนว
 ภาวนฺติ, ตสฺมี กจฺจนฺเต กจฺจนฺติ,
 ทิฏฺฐนฺเต ทิฏฺฐนฺติ. เอวํ สมฺปทมิทฺถ
 เวทิตพฺพ.

เอว เมสาปิ จิตฺตสมฺภูจาเนสุ รูปฺเส
 วิญฺญตฺติ กายกมฺมทวาร นามาติ เวทิต-
 พพฺวา.

ยา ปน ตสฺมี ทฺวาเร สิทฺธา
 เจตนา, ยาย ปาณํ หนฺติ, อทินฺนํ
 อาทียติ, มิจฺฉาจารํ จรติ, ปาณาติ-
 ปาตาทีหิ วิรมติ. อิทํ กายกมฺมํ นาม.

เอวํ ปรวาทิมฺหิ สติ กาโย ทฺวารํ,
 ตมฺหิ ทฺวาเร สิทฺธา เจตนา กายกมฺมํ
 กุสลํ วา อกุสลํ วาติ จเปตพฺพ.
 ปรวาทิมฺหิ ปน อสติ อพฺยากตํ วาติ ติกํ
 ปุเรตฺวาว จเปตพฺพ.

เปรียบเหมือนเมื่อน้ำไหลอยู่ แม่น้ำไม่แห้ง
 หล้าแห้ง และใบไม้แห้งเป็นต้นที่ตกไปในน้ำ
 ย่อมลอยไปตามน้ำนั่นเอง, คือ เมื่อน้ำนั้น
 ไหลไป ก็ไหลไปตาม, เมื่อน้ำนิ่งอยู่ ก็หยุด
 นิ่งอยู่ ฉนฺโต. พึงทราบช่ออุปไมยนี้ฉนฺน.

ตามนัยที่กล่าวมานี้ วิญญูติในรูปที่มีจิตเป็น
 สมภูฐานแม่นนี้ พึงทราบว่าช่อว่า กายกรรม-
ทวาร.

ส่วนเจตนาที่สำเร็จในทวารนั้น, เป็น
 เหตุใหญ่คคลมาสัตว์, ถือเอาสิ่งของที่เขา
 ไม่ได้ให้, ประพฤติมิจฉาจาร, งดเว้นจาก
 ปาณาติบาตเป็นต้น. นี้ช่อว่า กายกรรม.

โดยนัยนี้เมื่อมีผู้ซักถาม ควรอธิบายว่า กาย
 จัดเป็นทวาร, เจตนาที่สำเร็จในทวารนั้น
 จัดเป็นกายกรรม เป็นกุศลบ้าง อกุศลบ้าง.
 แต่เมื่อไม่มีผู้ซักถาม ควรตั้งรูปความให้ครบ
 ทิกะว่า อพฺยากตํ วา (กายกรรม เป็น
 กุศลบาง อกุศลบาง อพฺยากตฺตฺวา).

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

ทรงสร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตตฺถ ยถา นกรทวาริ กตฺถุจาเนเยว
 ติฏฺฐติ, อํกุลิมตฺตํปิ^๑ อปรารฺปิ น
 สงฺกมฺติ, เตน เตน ปน ทฺวาเรน มหา-
 ชโน สญฺจรฺติ, เอวเมว ทฺวาเร ทฺวาริ
 น สญฺจรฺติ, กมฺมํ ปน ตสฺมึ ตสฺมึ ทฺวาเร
 อูปฺปชฺชนโต จรฺติ.

เตนาหุ โปราณา :

"ทฺวาเร จรฺนฺติ กมฺมานิ
 น ทฺวารา ทฺวารจาริโน
 ตสฺมา ทฺวาเรหิ กมฺมานิ
 อญฺญมญฺญํ ววตฺถิตา"ติ.

ตตฺถ กมฺเมนปิ ทฺวาริ นามํ ลกฺติ,
 ทฺวาเรนปิ กมฺมํ. ยถา हि วิญฺญาณาทีนํ
 อูปฺปชฺชนญฺจานานิ วิญฺญาณทฺวาริ ผสฺส-
 ทฺวาริ อสฺวารทฺวาริ สฺวารทฺวารนฺติ นามํ

ในข้อนี้ มีอุปมาเหมือนประตูพระนคร ย่อม
 ตั้งอยู่ในที่ที่เขาสร้างไว้นั้นเอง, จะย้าย
 ที่ไปข้างโน้นหรือย้ายมาข้างนี้ แม้สักเพียง
 องคุลีเดียวหาได้ไม่, แต่มหาชนยอมเดิน
 ผ่านไปมาทางประตูนั้น ๆ ได้ ฉันทิด, ทวาร
 ก็ฉันทันนั้นเหมือนกัน จะเที่ยวไปที่ทวารหา
 ได้ไม่, แต่กรรมเที่ยวไปได้เพราะเกิดขึ้น
 ในทวารนั้น.

เพราะเหตุนี้ พระโบราณจารย์ทั้งหลาย
 จึงกล่าวว่ :

"กรรมทั้งหลายย่อมเที่ยวไปได้ในทวาร
 ทวารทั้งหลายจะเที่ยวไปทางทวารหา
 ได้ไม่ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกำหนด
 กรรมกับทวารไว้ด้วยกัน".

ในคานานี้มีอธิบายความว่าแม่ทวาร
 ย่อมได้ชื่อตามกรรม, แม่กรรมก็ย่อมได้ชื่อ
 ตามทวาร. เปรียบเหมือนฐานะที่เกิดขึ้น
 แห่งวิญญาณเป็นต้น ย่อมได้ชื่อว่า ทวารแห่ง

^๑ ฉ . อํกุลิมตฺตํปิ .

ลกฺขณํ, เอวํ กายกมฺมสุส อูปฺปชฺช-
นฺนฺจํ "กายกมฺมทวารนฺ"ติ นามํ
ลกฺขณํ. วจฺจิมฺมโนกมฺมทฺวาเรสุปี^๑ เอเสว
นโย.

วิญฺญาณ ทวารแห่งผัสสะ ทวารแห่งอสังวร
ทวารแห่งสังวร ฉนฺใด, ฐานะที่ก่เกิดขึ้นแห่ง
กายกรรม ย่อมได้ชื่อว่า "ทวารแห่งกาย-
กรรม". แม้นในทวารแห่งวจีกรรมและ
มโนกรรม ก็มีนัยอย่างนี้เช่นเดียวกัน.

ยถา ปน ตสฺมี ตสฺมี รุกฺเข อธิวตฺถา
เทวตา สิมฺพลีเทวตา ปลาสฺเทวตา ปุจฺ-
มฺนฺทเทวตา ผนฺทฺนเทวตาติ เตน เตน
รุกฺเขน นามํ ลกฺขณํ, เอวเมว กาย-
ทฺวาเรน กตํ กมฺมํปิ กายกมฺมนฺติ ทฺวาเรน
นามํ ลกฺขณํ, วจฺจิมฺมโนกมฺเมสุปี เอเสว
นโย.

อนึ่ง เปรียบเหมือนเทวดาที่ตั้งอยู่ที่ต้นไม้
นั้น ๆ ย่อมได้ชื่อ ตามต้นไม้ที่นั้น ๆ ว่า
สิมฺพลีเทวตา (เทวดาไม้จิว) ปลาสฺเทวตา
(เทวดาไม้กานเหลือง) ปุจฺมฺนฺทเทวตา
(เทวดาไม้สะเคา) ผนฺทฺนเทวตา (เทวดา
ไม้สะครอ) ฉนฺใด, แมกรรมที่บุคคลกระทำ
ทางกายทวารก็ได้ชื่อตามทวารว่ากายกรรม
ฉนฺนั้นเหมือนกัน, แม่วจฺจกรรมและมโนกรรม
ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน.

ตตฺถ อญฺโฉ กาโย อญฺฉํ กมฺมํ, กาเยน
ปน กตฺตฺตา ตํ "กายกมฺมนฺ"ติ วุจฺจติ.

ในกายและกรรมทั้ง ๒ นั้น กายเป็นอย่าง
หนึ่ง กรรมก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง, แต่กรรม
ท่านเรียกว่า "กายกรรม" เพราะกระทำ
ทางกาย. เพราะเหตุนี้ พระอรรถกถา-
จารย์ทั้งหลายจึงกล่าววว่า :

เตนาหุ อญฺจกถาจริยา :

^๑ ฉ. วจิมโนกมฺมทฺวาเรสุปี.

"กาเยน เจ กตัม กมฺมํ
 'กายกมฺมณฺ'ติ วุจฺจติ
 กาโย จ กายกมฺมณฺจ
 อญฺญมญฺญํ ววตฺถิตา."

"หากกรรมที่กระทำทางกาย ท่าน
 เรียกว่า 'กายกรรม' ภายกับ
 กายกรรมท่านกำหนดไว้ด้วยกัน."

สุจิตฺตา เจ กตัม กมฺมํ
 'สุจิตกมฺมณฺ'ติ วุจฺจติ
 สุจิตฺติ จ สุจิตกมฺมณฺจ
 อญฺญมญฺญํ ววตฺถิตา."

หากกรรมที่กระทำด้วยเข็ม ท่านเรียก
 ว่า 'สุจิตกรรม' เข็มกับสุจิตกรรมท่าน
 กำหนดไว้ด้วยกัน."

วาสิยา เจ กตัม กมฺมํ
 'วาสิกมฺมณฺ'ติ วุจฺจติ
 วาสิ จ วาสิกมฺมณฺจ
 อญฺญมญฺญํ ววตฺถิตา."

หากกรรมที่กระทำด้วยมีด ท่านเรียก
 ว่า 'กรรมที่กระทำด้วยมีด' มีดกับกรรมที่
 ทำด้วยมีดท่านกำหนดไว้ด้วยกัน."

ปุริเสน เจ กตัม กมฺมํ
 'ปุริสกมฺมณฺ'ติ วุจฺจติ
 ปุริโส จ ปุริสกมฺมณฺจ
 อญฺญมญฺญํ ววตฺถิตา."

หากกรรมที่บุรุษกระทำ ท่านเรียกว่า
 'กรรมของบุรุษ' บุรุษกับกรรมของ
 บุรุษท่านกำหนดไว้ด้วยกันฉันใด."

เอวเมว^๑
 กาเยน เจ กตัม กมฺมํ

หากกรรมที่กระทำทางกาย ท่านเรียก
 ว่า 'กายกรรม' ภายกับกายกรรม

^๑ ฉ. เอวเมว."

กมฺมสฺส เยภฺยฺเยน ปวตฺตติโต อสฺสา นฺนํไม. เพราะฉะนั้น ความที่กายวิญญูตินั้น
 กายกมฺมทวารภาโว สิหฺโธ, พุราหฺมณ- สำเร็จเป็นทวารแห่งกายกรรม เพราะ
 ความอมุพพวนนาควนาที่นี้ พุราหฺมณคามาทิ- กายกรรมเป็นไปโดยมาก, เปรียบเหมือน
 ภาโว วิทยาติ ทวารวตฺถานํ ยุชฺชติ. บ้านพราหมณ์ สวมมะม่วงและป่าไม้กาะทิ้ง
 เป็นคน ชื่อว่าเป็นบ้านพราหมณ์เป็นคนฉนั้น
 เพราะเหตุนี้ การกำหนดทวารจึงถูกต้อง.

กายกมฺมํ ปน กายทฺวาเรเยว พหุลํ หนึ่ง กายกรรมยอมเป็นไปมาก เฉพาะใน
 ปวตฺตติ, อปฺปํ วจฺีทฺวาเร. ตสฺมา กาย- กายทวารเท่านั้น, เป็นไปในวจีทวารน้อย.
 ทฺวาเร หิ พหุลํ ปวตฺตติโต เอตฺสฺส เพราะฉะนั้น การที่กายทวารนี้สำเร็จเป็น
 กายกมฺมภาโว สิหฺโธ, วนจรกถฺล- กายกรรมได้ เพราะเป็นไปมากในกาย-
 กุมาริกาติโคจรานํ^๑ วนจรกาติภาโว ทวาร, เปรียบเหมือนพรานป่าและเด็กหญิง
 วิทยาติ เอวํ กมฺมวตฺถานํปิ ยุชฺชติ. อ้วนเป็นต้น ชื่อว่าเป็นพรานป่าเป็นต้นฉะนั้น
 เพราะเหตุนี้ แมื่การกำหนดกรรมจึงถูก-
 ๑ ๕. วนจรกถฺลฺลุมาริกาติโคจรานํ. ๒. กถวาควยกายกรรมทวาร จบ.

กายกมฺมทวารกถา นิฏฺฐิตา.

กถวาควยกายกรรมทวาร จบ.

^๑ ๕. วนจรกถฺลฺลุมาริกาติโคจรานํ.

วจีกรมทวารกถา

ว่าด้วยวจีกรมทวาร

วจีกรมทวารกถาย ปน เจตนา-
 วิตติสททวเสน ทิวธา วาจา นาม.

ส่วนในกถาว่าด้วยวจีกรม และ
 วจีทวาร มีอรรถาธิบายดังต่อไปนี้ ชื่อว่า
 วาจา มี ๓ อย่าง คือ เจตนา วิตติ และ
 สัทตะ (เสียง).

ตตฺถ "จตุหิ ภิกฺขเว อญฺเจหิ สมนฺนาคตา
 วาจา สุภาสิตา โหติ, โน ทุพฺพาสิตา,
 อนนฺวชฺชา จ อนนฺวชฺชา จ วิญฺญนฺนุ"^๑
 อัยฺ เจตนาวาจา นาม.

ใน ๓ อย่างนั้น วาจาที่ตรัสไว้ครั้งนี้ว่า "ดูกร
 ภิกษุทั้งหลาย วาจาประกอบด้วยองค์ ๔ จัด
 เป็นสุภาษิต, ไม่เป็นทุพภาษิต, ไม่มีโทษ
 และวิญญชนติเคียนไม่ได้" นี้ชื่อว่าเจตนา-
 วาจา.

"ยา จตุหิ วจฺจุจฺริเตหิ อารติ วิตติ
 ๑เป๑ อัยฺ วุจฺจติ สมนฺมาวาจา"^๒ อัยฺ
 วิตติวาจา นาม.

วาจาที่ตรัสไว้ครั้งนี้ว่า "การงดเว้นจากวจี-
 ทุจริต ๔ อย่าง ฯลฯ นี้เรียกว่า สัมมา-
 วาจา" ชื่อว่า วิตติวาจา.

"วาจา คิรา พุชฺชปโป อุตฺตรณํ โฆโส
 โฆสกมฺมํ วาจา วจฺเภโท"^๓ อัยฺ
 สทฺทวาจา นาม.

วาจาที่ตรัสไว้ครั้งนี้ว่า "วาจาอันบุคคลพึง
 เปล่งคล่องแห่งคำพูด การเปล่ง การ
 โฆษณา การทำการโฆษณา สัทธาติอัน

^๑ ส. ส. ๑๔/๒๗๗.

^๒ อภ. วิ. ๓๕/๑๓๔.

^๓ อภ. ส. ๓๔/๒๔๐.

ร้านศรีวัฒนา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

บุคคลพึงกล่าว การเปล่งวาจา" นี้ชื่อว่า
สัททวาจา.

ตาสุ วจีกรมทวารนฺติ เเนว เจตนาฯ บรรดาวาจาทั้ง ๓ อย่างนั้น คำว่า วจีกรรม
นามํ, น วิรติยา. สหสฺสทา ปน เอกา และวจีทวาร ไม่ใช่เป็นชื่อของเจตนา,
วิญญตฺติ อตฺถิ, อิทํ วจีกรมทวารํ นาม. และวิรติ. แต่วิญญุต้อย่างหนึ่งซึ่งมีเสียงรวม
ยํ สนฺธาย วุตฺตํ "กตมนฺตํ รูปํ วจีวิญญตฺติ ? ด้วย, นี้ชื่อว่า วจีกรรมและวจีทวาร. ที่ตรัส
ยา กุสลจิตฺตสฺส วา อกุสลจิตฺตสฺส วา หมายถึงเอาความว่า "รูปคือวิญญุตินั้นเป็น
อพฺยา กตจิตฺตสฺส วา วาจา คิรา ไฉน ? การพูด สัททชาติอันบุคคลพึงเปล่ง
พฺยปฺปโถ อูทึรณํ โฆโส โฆสกมฺมํ วาจา คลองแห่งการพูด การเปล่งเสียง การ
วจีเภท, อัยํ วุจฺจติ วาจา. ยา ตาย โฆษณา การทำการโฆษณา สัททชาติอัน
วาจาย วิญญตฺติ วิญญาปนา วิญาปิตตฺตํ, บุคคลพึงกล่าวการเปล่งวาจา แห่งบุคคลผู้มี
อิทฺตํ รูปํ วจีวิญญตฺติ"ติ?

จิตเป็นกุศลหรืออกุศล หรืออภัยกตอันใด,
นี้เรียกว่าวาจา. การแสดงให้รู้ความหมาย
กิริยาที่แสดงให้รู้ความหมาย กิริยาที่แสดง
ให้รู้ภาวะที่ยังผู้นั้นให้รู้ควยวาจานั้น, นี้ชื่อว่า
รูป คือวิญญุตินั้น".

๑ อภี. ส. ๓๔/๒๑๔.

มกุฏนาย อุปชชมาโน อโศตวิญญะโย
วิตกกวิปหารสทโท นาม นตถิ.

ด้วยอำนาจการแผ่ไป ของวิตกที่เป็นอโศต-
วิญญะโย ซึ่งเกิดขึ้นเว้นจากการกระทบ
แห่งวิญญิตี ย่อมไม่มี.

"อิทัง วกขามิ เอตัง วกขามิ"^๑ติ
อุปชชมานัง ปน จิตตัง ปจฺจวาทตุ อาโปธาทตุ
เตโชธาทตุ วาโยธาทตุ วณฺโณ คนฺโธ รโส
โอชาติ อญฺจ รูปานิ สมฺมูจฺจาเปติ.

ก็จิตที่เกิดขึ้นว่า "เราจักกล่าวคำนี้ จัก
กล่าวคำนั้น" ย่อมทำให้รูป ๘ ประการเกิด
ขึ้น คือ ปฐวาทตุ อาโปธาทตุ เตโชธาทตุ
วาโยธาทตุ วัณณะ กันธะ รสะ โอชะ.

เตสํ อพฺภนฺตเร จิตฺตสมฺมูจฺจนา ปจฺจวาทตุ
อุปาทินฺนํ สจฺจสมฺมูจฺจมานาว^๒ อุปชชติ.
เตน ปจฺจวาทตุสจฺจสมฺมูจฺจเนน^๓ สเหว สทฺโท
อุปชชติ อัย จิตฺตสมฺมูจฺจโน สทฺโท
นาม. อัย น วิญญตฺติ, ตสฺสา ปน
จิตฺตสมฺมูจฺจนาย ปจฺจวาทตุยา อุปาทินฺน-
สจฺจสมฺมูจฺจนสฺส^๓ ปจฺจยญฺโต เอโก อากา-
โร อตฺถิ. อัย วจฺจวิญญตฺติ นาม.

ปฐวาทตุที่มีจิตเป็นสมมุฐาน ภายในรูปเหล่า
นั้นกระทบอุปาทินนกรุปก่อนจึงเกิด. ดังนั้น
เสียงจึงเกิดพร้อมกับ การกระทบแห่งปฐวาท-
ตุ นี้จักเป็นเสียงที่มีจิตเป็นสมมุฐาน. หา
ใช้วิญญิตีไม่, แต่อาการที่แตกต่างออกไป
อย่างหนึ่งที่เป็นปัจจัยให้ปฐวาทตุซึ่งมีจิตเป็น
สมมุฐานกระทบอุปาทินนกรุปนั้นมีอยู่. นี้จัก
เป็นวจีวิญญิตี.

^๑ ก. อุปาทินนกลสงฺขยฺยมานาว.

^๒ ฉ. ธาตุสจฺจสมฺมูจฺจเนน.

^๓ ฉ. อุปาทินนกลสมฺมูจฺจนสฺส.

คุณนารี ไอทกานนท์

อุทิศกุศลให้ นายโอภาส-นางเอมไอทกานนท์

อภฺยาสาลินี. ๒-๗. ๒-๒

อิโต ปริ "สา อญจ รูปานิ วีย น จิตตสมุฏฐานา"ติอาทิ สัพพ เหฏฐา วุตตนเยเนว เวทิตัพพ.

นอกเหนือไปจากนี้ คำทุกคำมีอาทิว่า "สา อญจ รูปานิ วีย น จิตตสมุฏฐานา" (วิญญูตินั้นไม่ใช่มีจิตเป็นสมุฏฐานเหมือนรูป๘) พึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้ตอนต้นนั้นแล.

อิธปิ हि "ติสฺส, ทตฺต, มิตฺตา"ติ ปกฺโกสนฺตสฺส สทฺทํ สุตฺวา วิณฺณตฺติ มโนทวาริกจิตฺเตน จินฺเตตฺตา "อิทฺถ- จิตฺตจฺ เอตฺ กาเรติ มณฺเณ"ติ ชานาติ.

จริงอยู่ แม้ในเรื่องวิญญูตินี้บุคคล ไต่ยินเสียงเขาเรียกว่า "ติสฺส, ทตฺต, มิตฺต" คิดถึงวิญญูติด้วยจิตทางมโนทวารยอม รูว่า "ผู้นี้เห็นจะใช้ให้ทำสิ่งนี้และสิ่งนี้".

กายวิณฺณตฺติ วีย จ อัยปิ ติริจฺฉานกตานิ ปากฺภา โหติ. "เอहि ยาหิ"ติ हि สทฺทํ สุตฺวา ติริจฺฉานกตาปิ "อิทํ นาเมสฺ กาเรติ มณฺเณ"ติ ญตฺวา อากจฺฉนฺติ เจว กจฺฉนฺติ จ.

อนึ่ง แม่วิญญูตินี้ก็ปรากฏแก่เหล่าสัตว์ เคียงจฉานเหมือนกายวิญญูติ. จริงอยู่ แม่ สัตว์เคียงจฉานไต่ยินเสียงว่า "จงมา จงไป" ก็รูว่า "ผู้นี้เห็นจะใช้ให้ทำสิ่งนี้" จึงเดินมาและเดินไป.

"ติสฺสมุฏฐานิกายํ จาเลติ น จาเลตี"ติ อัยฺ ปน วาโร อิธ น ลพฺภติ. ปุริมจิตฺต- สมุฏฐานาย อุปตฺถมฺภนิกิจฺจปี นตฺถิ.

ก็วาระที่จะกล่าวว่า "เสียงย่อมยังกายที่มี สมุฏฐาน ๓ อย่าง ให้ไหวได้หรือให้ไหวไม่ ได้" ไม่มีในวิญญูตินี้. แม่ก็จคือการ

๑ ฉ. ปกฺโกสนฺตสฺส.

คุณนารี โอทกานนท์
อุทิศกุศลให้ นายโอภาส-นางเอม โอทกานนท์

อุปถัมภ์แห่งวจีวิญญูติ ที่มีจิตดวงก่อนเป็น
สมุฏฐานก็ไม่มี.

ยา ปน ตสฺมี วจีทฺวาเรปิ สิหฺธา ส่วนเจตนาที่สำเร็จ แม้ในวจีทวารนั้น,
เจตนา, ยาย มุสา กเถติ, เปสฺสณฺญํ (และ) เจตนาที่เป็นเหตุกล่าวเท็จ, กล่าว
กเถติ, ผรุสํ กเถติ, สมฺพปฺปลาปํ^๑ ส่อเสียด, กล่าวคำหยาบ, กล่าวเพ้อเจ้อ,
ลปติ^๒, มุสาวาทาที่หิ วิรมติ. อิทํ เป็นเหตุงดเว้นจากมุสาวาทเป็นต้น. นี้ชื่อว่า
วจีกมฺมํ นาม. วจีกรรม.

อิโต ปรี สพฺพิ กมฺมวตฺตถานญจ การกำหนดกรรม และการกำหนดทวาร
ทวารวตฺตถานญจ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว ทั้งหมดต่อจากนี้ไป พึงทราบตามนัยที่กล่าว
เวทิตพฺพนฺติ. ไว้ตอนต้นนั้นแล.

วจีกมฺมทวารกถา นิฏฺฐิตา.

กถาวาทวยวจีกรรมและวจีทวาร จบ.

^๑ ฉ. สมฺผ.
^๒ ฉ. ปลปติ.

คุณนารี โอทกานนท
อุทิศกุศลให้ นายโอภาส-นางเอม โอทกานนท

อภฺยาสถาณํ. ป-ท. ๒-๒

มโนกมมทวารกถา

มโนกมมทวารกถายํ ปน กามา-
วจราทิวเสน จตุพพิโธ มโน มโน นาม.

ตตถ กามาวจโร จตุปณฺณาสวิโธ โหติ,
รูปาวจโร ปณฺณรสวิโธ, อรูปาวจโร
ทฺวาทสวิโธ, โลกุตฺตโร อฏฺฐวิโธติ
สพฺโพปิ . เอกุณฺนวุตฺติวิโธ โหติ.

ตตถ "อัยํ นาม มโน มโนทฺวารํ น
โหตี"ติ น วตฺตพฺโพ. ยถา हि อัยํ นาม
เจตนา กมฺมํ น โหตีติ น วตฺตพฺพา,
อนุตฺตมโส ปญฺจวิญฺญาณสมฺปยุตฺตาปิ हि
เจตนา มหาปกรณ "กมฺมมฺ" เตว
นิตฺธิฏฺฐา, เอวเมว อัยํ นาม มโน
มโนทฺวารํ น โหตีติ น วตฺตพฺโพ.

เอตฺถาห : กมฺมํ นาเมตํ ก็
กโรตีติ? อายุหติ อภิสํขโรติ, ปิณฺท์

กถาวักัวยมโนกรรมทวาร

อนึํ พึงทราบอรรถาธิบายในกถาว่า
คัวยมโนกรรม และมโนทวารต่อไป มโน ๔
อย่าง มีมโนที่เป็นกามาวจรเป็นต้น ชื่อว่า
มโน.

บรรดามโนเหล่านั้น มโนที่เป็นกามาวจรมี
๕๔ ชนิด, ที่เป็นรูปาวจรมี ๑๕ ชนิด, ที่เป็น
อรูปาวจรมี ๑๒ ชนิด, ที่เป็นโลกุตระมี ๘
ชนิดคั้งนั้น รวมทั้งหมดจึงมีมโน ๘๙ ชนิด.

ในมโน ๘๙ ชนิดนั้น ชื่อว่ามโนนี้ไม่ควรจะ
กล่าวว่า "ไม่เป็นมโนทวาร". เหมือน
อย่างว่า ชื่อว่าเจตนา นี้ไม่ควรจะกล่าวว่า
ไม่เป็นกรรม, เพราะโดยที่สุดแม้เจตนาที่
สัมปยุตคัวยปญฺจวิญฺญาณ ในมหาปกรณ ทานก็
แสดงว่า "เป็นกรรม" เหมือนกัน ฉนฺไต,
ชื่อวามโนนี้ไม่ควรกล่าวว่าไม่เป็นมโนทวาร
ฉนฺนํเหมือนกัน.

ในข้อนี้ท่านได้ตั้งคำถามขึ้นว่าธรรมค
กรรมนี้ทำอะไร? แกวว่า ประมวลรวบรวม,

คุณนารี โอทกานนท
อุทิศกุศลให้ นายโอสถ-นางเอม โอทกานนท

ภโรติ, เจเตติ กปุเปติ ปกปุเปตีติ, เหว่ สนุเต ปญฺจวิญญาณเจตนา ก็ อายุหติ อภิสงฺขโรติ, ปิณฺท์ ภโรติ, เจเตติ กปุเปติ ปกปุเปตีติ ? สหชาตธมฺเม. สวาปี หิ สหชาเต สมฺปยุตฺตชนฺฺเช อายุหติ อภิสงฺขโรติ, ปิณฺท์ ภโรติ, เจเตติ กปุเปติ ปกปุเปตีติ. ก็ วา อิมินา วา เทน, สพุพสงฺกาหิกวเสณฺ เทตฺ วุตฺต.

ทำการประมวล, ตั้งใจ กำหนด คำริ, ตามว่า เมื่อเป็นเช่นนี้เจตนาที่สัมปยุตด้วย ปญฺจวิญญาณ ประมวล รวบรวม, ทำการ ประมวล ตั้งใจ กำหนด คำริอะไร ? แก้วา ประมวลสหชาตธรรม. จริงอยู่ แม่ เจตนาที่สัมปยุตด้วยปญฺจวิญญาณย่อมประมวล รวบรวม, ทำการประมวล, ตั้งใจกำหนด คำริถึงสัมปยุตขั้นที่เป็นสหชาตธรรม. อีก ประการหนึ่ง จะมีประโยชน์อะไรด้วยการ กล่าวถึงเรื่องนี้, เพราะว่าท่านใดกล่าว คำนี้ โดยประมวลไว้ทุกอย่าง.

อิทํ ปเนตฺถ สนฺนิฏฺฏานํ :

ก็ในอธิการนี้ มีข้อสันนิษฐานดังต่อไปนี้ :

เตภูมิกกุสลากุสลวเสณ^๑ เภกฺกนฺตีสตีวิโร มโน มโนกมุทวารํ นาม. ยา ปน ตสฺมิมิ มโนทฺวาเร สีทฺธา เจตนา, ยาย อภิชฺฌาพฺยาปาทมิจฺฉาทสฺสนานิ เจว อนภิชฺฌาพฺยาปาทสมฺมาทสฺสนานิ จ คณฺหาติ. อิทํ มโนกมุทํ นาม.

มโน ๒๙ ชนิดที่เป็นกุศลและอกุศล อันเป็น ไปในภูมิ ๓ ชื่อว่า มโนกรรมและมโนทวาร. แต่เจตนา ที่สำเร็จในมโนทวารนั้น, และ เจตนาที่เป็นเหตุยึดถืออภิชฌา พยาบาท มิฉฉาทสฺสนะ และอนภิชฌา อพยาบาท สัมมาทสฺสนะ. นี้ชื่อว่า มโนกรรม.

^๑ ฉ. เตภูมิกกุสลากุสโล.

คุณนารี โอทกานนท
อุทิศกุศลให้ นายโอภาส-นางเอม โอทกานนท

อภิสงฺขโรติ. ป-ท. ๒-๒

อิโต ปรี สัพพี กมฺมวตฺตฺตานญฺจ ทฺวาร- การกำหนดกรรม และการกำหนดทวารทั้ง
 วตฺตฺตานญฺจ เทญฺจา วุตฺตฺนเยเนว หมด นอกเหนือไปจากนี้พึงทราบตามนัยที่
 เวทิตพฺพนฺตึ. อิมานึ ตึณึ กมฺมทฺวารานึ กล่าวไว้ตอนต้นนั้นแล. ธรรมทวารกรรม
 นาม. และทวารมี ๓ ประการดังกล่าวนั้น.

มโนกมฺมทฺวารกถา นิฏฺฐิตา.

กถาวาทวยมโนกรรมและมโนทวาร จบ.

คุณนารี ไอทกานนท์

อุทิศกุศลให้ นายไอบาส-นางเอม ไอทกานนท์

กมุทกถา

กถาว่าด้วยกรรม

อิทานิ ยานิ ตีณิ กมุทานิ จเปตฺวา
อิมานิ กมุทวารานิ ทสฺสิตานิ, ตานิ
อาที กตฺวา อวเสสฺสสฺส ทวารกถาย
มาติกาจปนฺนสฺส วิตุถารกถา โหติ,

ตีณิ हि กมุทานิ กายกมุทํ วจีกมุทํ
มโนกมุทมนุติ, ก็ ปเนตํ กมุทํ นามาติ ?
เจตนา เจว เอกจฺเจ จ เจตนา-
สมฺปยุตฺตกา ธมฺมา.

ตตฺถ เจตนาย กมุทภาเว อิมานิ
สฺสุตฺตานิ :

"เจตนาหิ ภิกฺขเว กมุทํ วทามิ,
เจตยิตฺวา กมุทํ กโรติ กาเยน วาจา
ยนสา?"

กาเย วา หานนุท สติ กายสญฺเจตนา-
เหตุ อุปฺปชฺชติ อชฺฌตฺตํ สุขทุกฺขํ. วาจาญ
วา หานนุท สติ วจีสญฺเจตนาเหตุ

บัดนี้ จะกล่าวความพิสดารแห่งการ
วางมาติกา ในกถาที่ว่าด้วยทวารที่เหลื่อตั้ง
ตนแต่กรรม ๓ ประการ, ที่ข้าพเจ้าได้แสดง
เฉพาะกรรมและทวารแล้วแต่เวณกรรมไว้,

จริงอยู่ กรรมมี ๓ อย่าง คือ กายกรรม
วจีกรรม มโนกรรม, ถ้ามว่า ชื่อว่ากรรมนี้
ใดแกอะไร? แกว่า ไตแกเจตนาและธรรม
ที่สัมปยุตด้วยเจตนาบางประการนั่นเอง.

ใน ๒ อย่างนั้น การที่เจตนาเป็นกรรมมี
สูตรอ้างอิงต่อไปนี้ :

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนา
ว่าเป็นกรรม, บุคคลคิดแล้วจึงทำกรรมด้วย
กาย วาจา ใจ.

ดูกรอานนท์ เป็นความจริง เมื่อมีกาย สุข
และทุกข์ภายในยอมเกิด เพราะกายสญฺ-
เจตนาเป็นเหตุ. ดูกรอานนท์ หรือเมื่อมี

๑ อภิ.ก. ๓๗/๔๒๒, อง.ฉก.ก. ๒๒/๔๖๔.

๒ ฉ. हि อานนุท.

อุปปชชติ อชฌตฺตํ สุขทุกฺขํ. มเน วา วาจา สุขและทุกข์ภายในย่อมเกิด เพราะ
หानนฺท สติ มโนสญฺเจตนาเหตุ อุปปชชติ วจีสญฺเจตนาเป็นเหตุ. อุกฺกรอานนฺทหรือเมื่อ
อชฌตฺตํ สุขทุกฺขํ? มีมโน สุขและทุกข์ภายในย่อมเกิด เพราะ

มโนสญฺเจตนาเป็นเหตุ.

ตีวธา ภิกฺขเว กายสญฺเจตนา อกุสลํ อุกฺกรภิกฺษุทั้งหลาย กายสญฺเจตนามี ๓ อย่าง
กายกมฺมํ ทุกฺขทฺรยํ ทุกฺขวิปากํ, จตฺตพฺพิธา กายกรรมที่เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นก้ำไร มีทุกข์
ภิกฺขเว วจีสญฺเจตนา อกุสลํ ฯเปฯ เป็นวิบาก, ภิกฺษุทั้งหลาย วจีสญฺเจตนามี
ตีวธา ภิกฺขเว มโนสญฺเจตนา กุสลํ ๔ อย่าง วจีกกรรมที่เป็นอกุศล ฯลฯ ภิกฺษุ
มโนกมฺมํ สุขทฺรยํ สุขวิปากํ.^๑ ทั้งหมด มโนสญฺเจตนามี ๓ อย่าง มโน-

กรรมที่เป็นกุศลมีสุขเป็นก้ำไร มีสุขเป็น
วิบาก.

สจายํ อานนฺท สมิทฺธิ โมฆปุริโส อุกฺกรอานนฺท หากโมฆบุรุษชื่อสมิทฺธินี้ ถูก
ปาฏฺฐลิปฺตฺตสฺส ปรีพฺพาชกสฺส เอวํ ปุญฺโஜ ปาฏฺฐลิปฺตรปรีพฺพาชกตามอย่างนี้ ฟังพยากรณ์
เอวํ พฺยากรเรยฺย ‘สญฺเจตนิยํ อาวุโส อย่างนี้ว่า ‘ท่านปาฏฺฐลิปฺตร เขายอมเสวย
ปาฏฺฐลิปฺตฺต กมฺมํ กตฺวา กา เยน วาจา สุขที่เป็นสุขเวทนีย ค้วยกาย วาจา ใจ
มนสา สุขเวทนีย สุขํ โส เวทยตี^๓ เพราะทำกรรมที่มีสญฺเจตนา ฯลฯ เขายอม

^๑ สํ. นิ. ๑๖/๔๗, อัง. จตฺตก. ๒๑/๒๑๓.

^๒ อภ. ก. ๓๗/๔๒๒.

^๓ ก. เวทียตี.

ๆ เปฯ อทุกขมสุข เวทนียํ อทุกขมสุขํ โส เสวยอทุกขมสุข ที่เป็นอทุกขมสุขเวทนีย' .
 เวทยตี'ติ. เอวํ พยากรมานโน โข คูกรานนทํ โมฆบุรุษชื่อสมิทธิ เมื่อพยากรณ์
 อานนท สมิทธิ โมฆปุริโส ปาฎลিপุตตสูส อย่างนี้แล ชื่อว่า พยากรณ์แก่ปาฎลบุตร
 ปริพาชกสูส สุมมา พุยากเรยยา"ติ" ปริพาชกอย่างถูกต้อง".

อิมานิ ทาว เจตนาย กมฺมภา เว
 สุตตานิ, เจตนาย สมฺปยุตฺตคฺคฺมมานํ ปน
 กมฺมภาโว กมฺมจตุกฺเคน ทิปิโต.

วุตฺตํ เหน้ :

"จตุตารีมานิ ภิกฺขเว กมฺมานิ
 ยานิ มยา สยํ อภิญญา สจฺฉนิกฺตฺวา
 ปเวทิตานิ. กตมานิ จตุตาริ ? อตฺถิ
 ภิกฺขเว กมฺมํ กณฺ्हํ กณฺ्हวิปากํ. อตฺถิ
 ภิกฺขเว กมฺมํ สุกฺกํ สุกฺกวิปากํ. อตฺถิ
 ภิกฺขเว กมฺมํ กณฺ्हํ สุกฺกํ กณฺ्हสุกฺกวิปากํ.
 อตฺถิ ภิกฺขเว กมฺมํ อกณฺ्हํ อสุกฺกํ
 อกณฺ्हอสุกฺกวิปากํ กมฺมกฺขยาย สํวตฺตติ"^๑

การที่เจตนาเป็นกรรมที่สุตรอ้างอิงเท่า
 นี้ก่อน , ส่วนการที่ธรรมสัมปยุตด้วยเจตนา
 เป็นกรรม ทรงแสดงด้วยกรรมจตุกกะ .

สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า :

"ภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ อย่างเหล่านี้
 ที่เรากระทำให้แจ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง
 แล้วประกาศ. กรรม ๔ อย่างเป็นไฉน ?
 ภิกษุทั้งหลาย คือกรรมค้ำมีวิปากค้ำ ๑.
 กรรมขาวมีวิปากขาว ๑. กรรมค้ำและขาว
 มีวิปากค้ำและขาว ๑. กรรมไม่ค้ำไม่ขาว
 มีวิปากไม่ค้ำไม่ขาว ๑ ย่อมเป็นไปเพื่อ
 ลีนกรรม."

^๑ ม. อ. ๑๔/๓๘๘.

^๒ อญ. จตุกก. ๒๑/๓๑๘.

กตมณฺจ ภิกฺขเว กมฺมํ อภณฺหอสฺสํ กิณฺหุทฺถํ
 อภณฺหอสฺสํ กวิปํ กมฺมกฺขยาย สํวตฺตติ ?
 ยทิตฺถ สตฺตสมฺโพชณฺจคา สติสมฺโพชณฺจโค
 ๆเปฯ อุเปกฺขาสมฺโพชณฺจโค. อิทํ
 วุจฺจติ ภิกฺขเว กมฺมํ อภณฺหอสฺสํ
 อภณฺหอสฺสํ กวิปํ กมฺมกฺขยาย สํวตฺตติ?

กตมณฺจ ภิกฺขเว กมฺมํ อภณฺหอสฺสํ
 อภณฺหอสฺสํ กวิปํ กมฺมกฺขยาย สํวตฺตติ ?
 อยเมว อริโย อญฺจจฺจิกโก มคฺโค.
 เสยฺยถิตฺถ, สมฺมาทิฏฺฐิ ๆเปฯ สมฺมาสมาธิ.
 อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว กมฺมํ อภณฺหอสฺสํ
 อภณฺหอสฺสํ กวิปํ กมฺมกฺขยาย สํวตฺตติ"ติ๒

เอวมิเม โพชณฺจคมคฺคจฺจคฺคปภทโต^๓
 ปณฺณรส ธมฺมา กมฺมจตุกฺกเกน ทิปิตา.

ภิกฺษุทฺถํหลาย กรรมไมคําไมขาว มีวิบากไม
 คําไมขาว ยอมเป็นไปเพื่อสิ้นกรรมเป็น
 ไฉน ? คือ โพชณฺจค ๑ ประการ คือ
 สติสมฺโพชณฺจค ๆลฯ อุเปกฺขาสมฺโพชณฺจค.
 ชื่อว่า เป็นกรรมไมคําไมขาว มีวิบากไมคํา
 ไมขาวยอมเป็นไปเพื่อสิ้นกรรม.

ภิกฺษุทฺถํหลาย อนึ่งกรรมไมคําไมขาวมีวิบาก
 ไมคําไมขาว ยอมเป็นไปเพื่อสิ้นกรรมเป็น
 ไฉน ? คืออริยมรรคมีองค ๘ คือสมฺมาทิฐฺฐิ
 ๆลฯ สมฺมาสมาธิ ภิกฺษุทฺถํหลาย นี้เรียกว่า
 กรรมไมคําไมขาว มีวิบากไมคําไมขาวเป็น
 ไปเพื่อสิ้นกรรม".

ธรรม ๑๕ อย่าง ต่างโดยโพชณฺจค
 และองคมรรคเหล่านี้ ทรงแสดงด้วยกรรม-
 จตุกคะ ด้วยประการฉะนี้.

๑ อญฺ. จตฺกุก. ๒๑/๓๒๒.

๒ อญฺ. จตฺกุก. ๒๑/๓๒๑.

๓ ฉ. โพชณฺจคมคฺคจฺจคฺคปภทโต.

อภิษณา พยาปาโท มิจฉาทีฎฐิ อนภิษณา อนึ่ง พึงทราบธรรมที่สัมปยุตด้วยเจตนา ๒๑
 อพยาปาโท สุมมาทีฎฐิตี อิเมหิ ปน ฉหิ อย่างพร้อมกันธรรม ๖ ประการเหล่านี้ คือ
 สหุติ เอกวิสติ เจตนาสัมปยุตตกา ฐมมา อภิษณา พยาบาท มิจฉาทีฎฐิ อนภิษณา
 เวทิตพพา. อพยาบาท สัมมาทีฎฐิ.

ตตถ โลกุตตรมกุโค ภชาปิยมาโน บรรดาธรรมเหล่านี้ โลกุตรมรรค
 ภายกมฺมาทีนิ ตีณิ กมฺมานิ ภชติ. ยณฺหิ เมื่อจะรวมกันเข้า ย่อมรวมกรรม ๓ อย่าง
 กา เยน หุสฺสึลฺลยํ อชฺฉาจรติ, ตมฺหา มีกายกรรมเป็นต้นเข้าด้วย. จริงอยู่ การ
 สํวโร กายิโกติ เวทิตพฺโพ. ยํ วาจา ย สํรวมจากโทษเครื่องทุจริตที่ล่วงเกิน ทาง
 หุสฺสึลฺลยํ อชฺฉาจรติ, ตมฺหา สํวโร กาย, พึงทราบว่าเป็นกายิกะ (เป็นไป
 วาจาสิโกติ เวทิตพฺโพ. ทางกาย). การสํรวมจากโทษเครื่องทุจริต
 ที่ล่วงเกินทางวาจา, พึงทราบว่าเป็นวาจ-
 ลิกะ (เป็นไปทางวาจา).

อิตฺติ สุมฺมากมฺมนฺโต ภายกมฺมํ, สุมฺมา- สัมมากัมมันตะเป็นกายกรรม, สัมมาวาจา
 วาจา วจีกมฺมํ. เอตฺตสมิ หุเว เย คหิเต เป็นวจีกรรม ด้วยประการดังนี้. เมื่อ
 สุมฺมาอาชีโว ตปฺปกุชฺชิกตฺตา คหิโตว ประมวลกรรมทั้ง ๒ อย่างนี้เข้าด้วย สัมมา-
 โหติ. อาชีวะก็ย่อมประมวลเข้าด้วยกันได้ เพราะ
 รวมอยู่ในฝ่ายของกรรมทั้ง ๒ อย่างนั้น.

ยํ ปน มเนน หุสฺสึลฺลยํ อชฺฉาจรติ, ตมฺหา ส่วนการสํรวมจากโทษเครื่องทุจริต ที่ล่วง-
 สํวโร มานสิโกติ เวทิตพฺโพ. โส ทีฎฐิ- เกินด้วยใจ, พึงทราบว่าเป็นมานสิกะ (เป็น

คณะกรรมาธิการ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สงฺกปฺปวាយามสติสมาธิว เสน ปญฺจวิโธ ไปทางใจ). สังวรที่เป็นมานสิกะนั้นมี ๕ โหติ. อัยฺ ปญฺจวิโธปิ มโนกมฺมํ นาม.

อย่าง คือ ทิฐิ สังกัปปะ วายามะ สติและสมาธิ. แม้ทั้ง ๕ อย่างนี้จัดเป็นมโนกรรม.

เอวํ โลกุตฺตรมคฺโค ภชาปิยมาโน คีณิ กมฺมานิ ภาชติ.

โลกุตตรมรรค เมื่อจะรวมกันเข้าย่อมรวมกรรม ๓ ประการเข้าด้วยกันกล่าวมา.

อิมสฺมึ จาเน ทวารสํสฺนฺทํ นาม โหติ. กายวจฺทฺวา เรสุ หิ โจปนํ ปทฺวา กมฺมปถํ อปฺปตฺตมฺปิ อตฺถิ, มโนทฺวา เร จ สมฺทาจารํ ปทฺวา กมฺมปถํ อปฺปตฺตมฺปิ อตฺถิ, ตํ คเหตฺวา ตตฺทฺวารปฺกฺขิกเมว อกฺกิสฺส.

ในที่นี้มีการเทียบเคียงทวารดังต่อไปนี้. จริงอยู่ กรรมที่ถึงความเคลื่อนไหวในกายทวารและวจิตวาร แต่ไม่ถึงกับเป็นกรรมบถก็มี, ถึงความคิดฟุ้งไปในมโนทวาร แต่ไม่ถึงกับเป็นกรรมบถก็มี, ท่านอาจารย์จึงถือเอาความข้อนั้นจัดไว้ในฝ่ายแห่งทวารนั้น ๆ เท่านั้น.

ตตฺตฺรายํ นโย :

ในเรื่องนี้มีนัยดังต่อไปนี้ :

โย "มิกวํ คมิสฺสํสามิ"ติ ธนุํ สชฺชเชติ, ชียํ วฏฺเฐติ, สตฺตํ นิสเสติ, ภตฺตํ ภูตฺชติ, วตฺถํ ปรีทฺทติ. เอตฺตวาทา กายทฺวา เร โจปนํ ปตฺตํ โหติ. โส อรณฺเณ ทิวสํ จริตฺวา อนฺตมโส สสฺวิฟารมตฺตํปิ น ลภติ. อิทํ อกฺกิสฺสํ กายกมฺมํ นาม โหติ น โหติตี ? น โหติ.

ถามว่า ผู้ใดคิดว่า "เราจักไปลาเนื้อ" เตรียมธนู, พันเชือก, ลับหอก, บริโภคอาหาร, นุ่งหมเสื่อผ้า. เพียงเท่านั้น ย่อมเป็นอันเคลื่อนไหวในกายทวาร. ผู้นั้นเที่ยวไปในป่าตลอดวันไม่ได้อะไรเลย แม้เพียงกระต่ายและสุนัข. อกฺกิสฺสํนี้จัดเป็นกายกรรมหรือไม่? แกว่า ไม่เป็น.

คณะกรรมาธิการ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กลุ่มมา ? กัมมปถิ อปฺปตฺตตาย, เกวลี
ปน กายทฺวจฺจริตฺตํ นาม โหตีติ เวทิตพฺพํ.
มจฺจคฺคณาทีปโยเคสุปี^๑ เอเสว นโย.

วจีทฺวาเรปี "มิกวํ คมิสฺสุสามิ,
เวเคน ธนฺนาทีนึ สชฺชฺเซธา"ติ อาณา-
เปตฺวา ปุริมฺนเยเนว อรณฺญเณ กิณฺจ
อลภนฺตสุส กิณฺจาปี วจีทฺวาเร โจปนํ
ปตฺตํ, กัมมปถิ อปฺปตฺตตาย ปน
กายกมฺม^๒ น โหตี, เกวลี วจีทฺวจฺจริตฺตํ
นาม โหตีติ เวทิตพฺพํ.

มโนทฺวาเร ปน วธกเจตฺตนา
อุปฺปนฺนตฺตตาย เอว กัมมปถเกโท
โหตี, โส จ โข พยาปาทวเสน,
น ปาณาตีปาทวเสน.

ถามว่า เพราะเหตุไร ? แก้ว เพราะไม่
ถึงความเป็นกรรมบถ, แต่พึงทราบว่าเป็น
กายทฺวจฺจริตฺตํอย่างเดียวกัน. แม้ในการจับปลา
เป็นอาทิ ก็มิ่นัยเช่นเดียวกันนี้.

ฝ่ายในวจีทวาร เมื่อบุคคลสั่งผู้อื่นว่า
"เราก็จักไปลาเนื้อ, ท่านทั้งหลายจงรีบจับ
ธนูเป็นต้น" เมื่อไม่ได้อะไรในป่าตั้งนัยก่อน
นั้นแหละ กรรมถึงความเคลื่อนไหวในวจี-
ทวารแมก้จริง, แต่ไม่เป็นกายกรรมเพราะ
ไม่ถึงความเป็นกรรมบถ, แต่พึงทราบว่าเป็น
วจีทฺวจฺจริตฺตํอย่างเดียวกัน.

ส่วนในมโนทวาร ย่อมเป็นอันทำลาย
กรรมบถ ตั้งแต่เมื่อเกิดวธกเจตนา(เจตนา
ที่จะฆ่า)นั่นเอง, ก็การทำลายกรรมบถนั้น
ย่อมมิได้ช่วยอำนาจพยาบาทเท่านั้น, หาใช่
ช่วยอำนาจปาณาตีปาตไม.

^๑ ฉ. มจฺจคฺคณาทีสุ ปโยเคสุปี.

^๒ โป. วจิกมฺม.

อกุสลญฺหิ กายกมฺมํ กายวจีทฺวาเรสุ จริงฺอยู่ กายกรรมเป็นอกุศลยอมตั้งขึ้นใน
 สมฺภูจฺจติ, น มโนทฺวาเร. ตถา อกุสลํ กายทวารและวจีทวาร, ไม่ตั้งขึ้นในมโน-
 วจีกมฺมํ. อกุสลํ มโนกมฺมํ ปน ตีสุปิ ทวาร. วจีกรรมที่เป็นอกุศลก็เช่นเดียวกัน.
 ทฺวาเรสุ สมฺภูจฺจติ. ตถา กุสลานิ แत्मโนกรรมเป็นอกุศล ย่อมตั้งขึ้นในทวาร
 กายวจีมโนกมฺมานิ. ทั้ง ๓. กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม
 ที่เป็นอกุศลก็เหมือนกัน.

กถํ ? สหตฺตฺตฺตํ หิ ปาณํ หนนฺตฺตฺตํ,
 อทินฺนํ อาทียนฺตฺตฺตํ, มิจฺฉาจารย์ จรณฺตฺตฺตํ
 กมฺมํ กายกมฺมเมว โหติ, ทฺวารมฺปิ
 กายทฺวารเมว โหติ. เอวํ ทาว อกุสลํ
 กายกมฺมํ กายทฺวาเร สมฺภูจฺจติ. เตหิ
 ปน จิตฺเตหิ สหชาตา อภิชฺฌาพฺยาปาท-
 มิจฺฉาทิฏฺฐิโย เจตนาปกฺขิกา วา ภวนฺติ
 อพฺโพหาริกา วา.

ถามว่า เป็นอย่างไร ? แก้ว
 เพราะเมื่อฆ่าสัตว์, ลักทรัพย์, ประพฤติผิด
 ในกามด้วยตนเอง กรรมเป็นกายกรรม
 อย่างเดียว, แม้ทวารก็เป็นกายทวารอย่าง
 เดียวเหมือนกัน. กายกรรมเป็นอกุศลตั้งขึ้น
 ในกายทวารอย่างนี้ก่อน. ส่วนอภิชฌา
 พยาบาท และมิจฉาทิฏฐิ ที่เกิดร่วมกับจิต
 เหล่านั้นเป็นฝักฝ่ายของเจตนาบ้าง เป็น
 อัปโพหาริกบ้าง.

"คจฺฉ, อิตฺถนฺนามํ ซีวิตา โวโรเปหิ,
 อิตฺถนฺนามํ ภณฺทํ อวฺหรา"ติ อาณาเปณฺตฺตฺตํ
 ปน กมฺมํ กายกมฺมํ โหติ, ทฺวารํ ปน
 วจีทฺวารํ. เอวํ อกุสลํ กายกมฺมํ

แต่เมื่อใช้ผู้อื่นว่า "จงไป, ฆ่าคนชื่อนี้,
 จงไปลักของชื่อนี้" กรรมเป็นกายกรรม,
 แต่ทวารเป็นวจีทวาร. กายกรรมเป็นอกุศล
 ย่อมตั้งขึ้นในวจีทวารอย่างนี้. ส่วนอภิชฌา

คณะกรรมาธิการ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วจีทฺวา เร สมฺภูจฺจาติ. เตหิ ปน จิตฺเตหิ พยาบาท และมิจฉาทิฐิตีเกิตรวมกับจิต
 สหชาตา. อภิชฺฌาพฺยาปาทมิจฉาทิฐฺสโย เหล่านั้น เป็นฝักฝ่ายของเจตนาข้างเป็น
 เจตนาปกฺขิกา วา ภวนฺติ อพฺโพหาริกา อพฺโพหาริกบาง.
 วา.

เอตฺตกา^๑ อางฺริยานํ สฺมานญฺจกถา คำอธิบายของอาจารย์ทั้งหลาย ที่เหมือนกัน
 นาม. มีเพียงเท่านั้น.

วิตถฺตวาที ปนาห "อกุสลํ ส่วนวิตถฺตวาทีกล่าวว่า "กายกรรม
 กายกมฺมํ มโนทฺวาเรปิ สมฺภูจฺจาติ"ติ. โส เป็นอกุศล ย่อมตั้งขึ้นในมโนทวารก็ได้".
 "ตโย สงฺกเห อารุพฺหสุตฺตํ อาหาราที"ติ ทานวิตถฺตวาทีนั้นถูกชักว่า "ทานจงอ้าง
 วุตฺโต อิทํ กุจฺมพฺสุตฺตํ^๒ นาม อาหารี : พระสูตรที่ขึ้นสู่การร่ายกรอง ๓ ครั้งมาถูก"
 จึงอ้างกุจฺมพฺสุตฺตํนี้มาว่า :

"ปนฺ จปรํ ภิกฺขเว อีเธกฺจฺโจ "อฺฏกรภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอยู่อีก
 สมฺโณ วา พฺราหฺมโณ วา อิทฺธิมา สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ มีฤทธิ์ถึง
 เจโตวสิปฺตฺโต อณฺณิสฺสา กุจฺฉิกตํ กพฺภํ ความชำนาญทางใจ ไซ้ใจอันลามกเพ่งเด็ก
 ปापเกน มนฺसानุเปกฺขิตอ^๓ โหติ 'อโห ในกรรมของหญิงอื่นว่า 'โอหนอ เด็กใน
 วตายํ กุจฺฉิกโต กพฺภโณ น โสตุตฺตินา ครรณนี้' อย่าลอคออกมาโดยส่วสดีเลย',

^๑ ส. เอตฺติกา.
^๒ ฉ. กุจฺมพฺสุตฺตํ.
^๓ ฉ. มนฺสา อฺนุเปกฺขโก.

อภฺจฺจาติ. ป-ท. ๒-๓

อภินิกุชเมยฺยยา'ติ, เอวํ ภิกฺขเว กุลุมฺพสุส
อุปมาโต โหตี'ติ^๑.

อิทํ สุตฺตํ อาทริตฺวา อาท "เอวํ
จินฺติตมฺตฺเตเยว ปนฺสุสา^๒ กุจฺฉิกโต
คพฺโภ เณฺยปิณฺโท วิย วิลียติ, เอตฺถ
กุโต กายจฺกโจปนํ วา วาจจฺกโจปนํ
วา, มโนทฺวารสุมฺมึเยว ปนฺ อิทํ อกุสฺลํ
กายกมฺมํ สมฺภูจฺจาตี'ติ.

ตเมเน' "ตว สุตฺตสุส อตฺถ
ตุลฺยิสฺสามา"ติ วตฺวา เอวํ ตูลฺยิสฺสุ :
ตฺวํ อิทฺธิยา ปฺรฺรูปฆาตํ วเทสิ, อิทฺธิ นาม
เจสา อธิฏฺฐาณา อิทฺธิ^๓ วิกุพฺพนา อิทฺธิ,
มโนมยา อิทฺธิ ญาณวิปฺพารา อิทฺธิ
สมาธิวิปฺพารา อิทฺธิ อริยา อิทฺธิ
กมฺมวิปากชา อิทฺธิ ปุณฺณวโต อิทฺธิ
วิชฺชามยา อิทฺธิ, ภาวนามยา อิทฺธิ,
ตตฺถ ตตฺถ สมนฺปาปโยคปฺจฺจยา อิชฺฌนฺนุเจน

ภิกฺษุทั้งหลาย การมาสัตว์ในกรรมยอมมีได้
ด้วยอาการอย่างนี้".

ครั้นอ้างสูตรนี้มาแล้ว กล่าวว่า "ก็
เพียงแต่คิดอย่างนี้เท่านั้น แต่ในกรรมของ
สัตว์นั้นยังย่อยยับไปจุดพองน้ำ, ในเรื่องนี้มี
การไหวงกแห่งกาย หรือองคฺแห่งวาจาที่
ไหน, ก็กายกรรมเป็นอกุศลนี้ ย่อมเกิดใน
มโนทวารได้เหมือนกัน".

อาจารย์ทั้งหลายกล่าวกะถานวิตฺถ-
วาที่นั้นว่า "พวกเราจักพิจารณาเนื้อความ
แห่งสูตรของท่าน" แล้วพากันพิจารณา
อย่างนี้ว่า : ท่านพูดถึงการมาผู้อื่นด้วยฤทธิ์,
ธรรมคาฤทธินี้มี ๑๐ อย่าง คืออธิษฐานอิทธิ
วิกุพฺพนาอิทธิ มโนมยิทธิ ญาณวิปฺพารอิทธิ
สมาธิวิปฺพารอิทธิ อริยอิทธิ กรรมวิปาก-
ชาอิทธิ ปุณฺณวโตอิทธิ, วิชฺชามยิทธิ,
ภาวนามยิทธิ, ชื่อว่าฤทธิ เพราะอรรถว่า

^๑ สมณฑปาสาทิกา ๑/๕๓๘.

^๒ ฉ. มนสา, ส. ปฺรสุส.

^๓ ฉ. อธิฏฺฐาณอิทธิ.

คุณธวัชชัย ธรรมวงศ์ธวัช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อิทธิทธิ ทสวิตา?

สำเร็จ เพราะประกอบอย่างถูกต้องในที่
นั้น ๆ เป็นปัจจัย.

ตตถ กตริ อิทธิ วเทสตี ? ภาวนา-
มยนุติ.

บรรดาฤทธิ์เหล่านั้น ท่านกล่าวถึงฤทธิ์อย่าง
ไหน ? ท่านวิตัมทวาที ตอบว่า ภาวนา-
มยิทธิ.

กั ปน ภาวนามยาย อิทธิยา ปรูป-
ฆาตกมุัม โหตีติ ? อามนุตา,^๑ เอกจุ เจ
อาจารย์ "เอกวาริ โหตี"ติ วทนุติ.
ยถา หิ ปริ ปหริตุกาเมน อุกทภริเต
ฆญู ขิตุเต ฆญูปิ ภิชุชติ, อุกทมุปี
นสฺสตี, เอวเมว ภาวนามยาย อิทธิยา
เอกวาริ ปรูปฆาตกมุัม โหตี, ตโต
ปฏุจาย ปน ส่า นสฺสตีติ.

ถามว่ากรรมคือการฆ่าสัตว์อันด้วยภาวนา-
มยิทธิมีไคหรือ ? ท่านตอบว่า มีไค, อาจารย์
บางพวกกล่าวว่า "การฆ่าสัตว์อันด้วย
ภาวนามยิทธินี้มีไควาระเดียว". เหมือน
ขออุปมาว่า เมื่อผู้มุ่งฆ่าผู้อื่นโยนหม้อมีน้ำ
เต็มไป หม้อก็แตก, น้ำก็หมด ฉนั้นไค,
กรรมคือการฆ่าสัตว์อันด้วยภาวนามยิทธิ ก็
ฉนั้นเหมือนกัน ย่อมมีไคหนึ่งเดียว, ถัดจาก
นั้นไปฤทธิ์นั้นก็เสื่อม.

อด นั "ภาวนามยาย อิทธิยา เนว
เอกวาริ, น เทว วาเร ปรูปฆาตกมุัม
โหตี"ติ วตุวา ตั วาจาสนุญตตี"^๒
อกจุนนตตี^๓ ปุจฺฉิสฺสุ "ภาวนามยา อิทธิ กั

อาจารย์ทั้งหลายกล่าวกะท่านว่า "กรรมคือ
การฆ่าสัตว์อันด้วยภาวนามยิทธิไม่ใช่มี ๑-๒
ครั้งเท่านั้น"แล้วจึงถามท่านซึ่งไม่ดำเนินไป
ตามวาจาสนุญตีว่า "ภาวนามยิทธิเป็นกุศล

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๕๘๘. ^๒ ฉ. อาม.
^๓ ฉ. ตั สญญตตี. ^๔ ฉ. อากจุนนตตี.

คุณธวัชชัย ธรรมวงศ์ธวัช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อภฺรฺสาธิน. ป-ท. ๒-๓

กุสลา อกุสลา อพฺยากตา. สุขาย หรืออกุศล หรือเป็นอฺพฺยากถต. สัมปยุตฺทว
 เวทนาย สัมปยุตฺตา, ทุกุขาย เวทนาย สุขเวทนา, ทุกุขเวทนา, อทุกขมสุข-
 สัมปยุตฺตา, อทุกขมสุขาย เวทนาย เวทนา. มีวิตกวิจาร์ ไม่มีวิตก มีเพียง
 สัมปยุตฺตา. สวิตกุกสวิจารา อวิตกุก- วิจาร์ ไม่มีวิตกวิจาร์. เป็นกามาวจร
 วิจาร์มตฺตา อวิตกุกอวิจารา. กามา- รุปาวจร หรืออรุปราวจร".
 วจรา รุปราวจรา อรุปราวจรา"ติ.

อิมํ ปน ปญฺหํ โย ชานาติ, โส
 เอวํ วกุชฺติ "ภาวนามยา อิทฺธิ กุสลา
 วา โหติ อพฺยากตา วา, อทุกขมสุข-
 เวทนียา เอว, อวิตกุกอวิจารา เอว,
 รุปราวจรา เอวา"ติ.

ก็ผู้ใดรู้ปัญหานี้, ผู้นั้นจักกล่าวอย่างนี้
 ว่า "ภาวนามยิทฺธิเป็นกุศลบาง อพฺยากถต
 บาง, เป็นอทุกขมสุขเวทนีย, ไม่มีวิตกไม่มี
 วิจาร์, และเป็นรุปราวจรเท่านั้น".

โส วตฺตพฺโพ "ปาณาติปาตเจตนา
 กุสลาทิสฺสุ กตรํ โภจฺจาสิ ฆสฺสตี"ติ.
 ชานนฺโต วกุชฺติ "ปาณาติปาตเจตนา
 อกุสลา จ, ทุกุขเวทนียา จ, สวิตกุก-
 สวิจารา จ, กามาวจรา เอวา"ติ.
 เอวํ สนฺเต ตว ปโยหฺ เนว
 กุสลตฺตฺติเกน สเมติ, น เวทนาตฺตฺติเกน,
 น วิตกุกตฺตฺติเกน, น ญฺมฺนฺตเรนาติ.

เขาคองถูกถามว่า "ปาณาติปาตเจตนาธรรม
 เข้ากับส่วนไหนในบรรดากุศลเป็นต้น". เมื่อ
 เขารู้ จักตอบว่า "ปาณาติปาตเจตนาเป็น
 อกุศล, เป็นทุกุขเวทนีย, มีวิตกวิจาร์,
 และเป็นกามาวจรเท่านั้น". ฟังบอกเขาว่า
 เมื่อเป็นอย่างนี้ ปัญหาของท่านไม่สมกับ
 กุสลตฺตฺติเก, เวทนาตฺตฺติเก, วิตกุกตฺตฺติเก, และ
 ญฺมฺนฺตระ.

^๑ จ. เอว.

ก็ ปน เอว มหนตฺ สุตฺตํ นีรตฺถ-
 กนฺตึ ? โน นีรตฺถกํ. ตฺวํ ปนสฺส อตฺถํ น
 ชานาสึ, อิทธิมา เจโตวลีปฺปตฺโตติ
 เอตฺถ หิ เนว ภาวนามยา อิทธิ
 อธิปฺเปตา, อาถพฺพณฺนิทฺธิ^๑ จ ปน
 อธิปฺเปตา. สํ หิ เอตฺถ ลพฺภมานา
 ลพฺภตึ.

สํ ปน ภายวจฺจิทฺวารานึ มุญฺจิจฺจฺวา กาคฺคํ
 น สกฺกา, อาถพฺพณฺนิทฺธิกา หิ สตฺตทาหํ
 อโลณกํ ภุญฺชิจฺจฺวา ทพฺเพ^๒ อตฺถริตฺวา
 ปจฺวียํ สยมานา ตปํ จริตฺวา สตฺตเม
 ทิวเส สฺสํานญฺมึ สชฺเชตฺวา สตฺตเม
 ปเท จตฺวา หตฺถํ วฏฺฏฺเฏตฺวา วฏฺฏฺเฏตฺวา
 มุเขน^๓ วิชฺชํ ปริชฺชปฺนฺตึ, อถ เนสํ
 กมฺมํ สมิชฺชตึ.

เขาก็กล่าวว่า กัสฺตฺรใหญ่ถึงอย่างนี้
 จะไร้ประโยชน์หรือ ? ฟังบอกเขาว่า หาไร้
 ประโยชน์ไม่. แต่ท่านไม่รู้จักความของสฺตฺร
 นั้น, จริงอยู่ในข้อที่ว่า ท่านผู้มีฤทธิ์ถึง
ความชำนาญทางใจ นี้มีได้ประสงคฺเอา
 ภาวนามยิทธิ, แต่ประสงคฺเอาอาถพฺพณฺนิทฺธิ.
 เพราะอาถพฺพณฺนิทฺธินั้น เมื่อมุ่งหมายเอาใน
 ที่นี้ยอมใช้ได้.

แต่อาถพฺพณฺนิทฺธินั้น เว้นกายทวารและวจิตฺวาร
 เสียแล้วไม่สามารถจะทำได้, จริงอยู่ ท่าน
 ผู้มีอาถพฺพณฺนิทฺธิทั้งหลาย บริโภคของไม่เค็ม
 ลาทหญาแพรกนอนบํ้าเพ็ญตบะบนแผ่นดิน ๑
 วัน ในวันที่ ๑ จักแจงสถานที่ในป่าช้ายืนอยู่
 ในย่างเท้าที่ ๑ แกว่งมือ ปากรายมนต์,
 เมื่อเป็นคั้งนั้นกรรมยอมสำเร็จแก่เขา.

^๑ ส. อถพฺพณฺนิทฺธิ. ^๒ ฉ. ทพฺเพ.
^๓ ก. มุเข.

อภฺยสาธิต. ป-พ. ๒-๓

เอตตุกา อาจารย์ยานิ สมนัญจกถา นาม. คำอธิบายของท่านอาจารย์ทั้งหลายที่เหมือนกันมีเพียงเท่านั้น.

วิคณฺทวาที ปนาท "อกุสลํ วจิกมฺมํ มโนทฺวาเรปี สมนฺจชาติ"ติ. โส "ตโย สงฺกเท อารุพฺหสุตฺตํ ออาหาราที"ติ วุตฺโต อิทํ อุโปสถกฺขนฺธกโต สุตฺตํ อหารี :

ส่วนวิคณฺทวาทีกล่าวว่า "วจิกกรรม เป็นอกุศลยอมตั้งขึ้นในมโนทวารบ้างก็ได้". ท่านถูกซักว่า "จงอ้างสูตรที่ยกขึ้นสู่การสังคายนาทั้ง ๓ ครั้งมาเถิด" จึงได้อ้างสูตรจากอุโปสถชั้นธกะ ดังนี้ว่า :

"โย ปน ภิกฺขุ ยาวตติยํ อนุสฺสา- วียมาเน สรมาโน สนฺตี อาปตฺตี นาวิ- กเรยฺย, ' สมนฺชานมฺสาวาทสฺส โหตี"ติ"

"ก็ภิกษุใดเมื่อถูกสวดประกาศถึงครั้งที่ ๓ ระลึกได้แต่ไม่กระทำให้แจ้งซึ่งอาบัติที่มีอยู่, ภิกษุนั้นต้องสัมปชานมฺสาวาท".

อิทํ สุตฺตํ อหาริตฺวา อฺหาท "เอวํ อาปตฺตี อนาวิกโรนฺโต ตฺถุทฺธิภูโตว อณฺโหม อาปตฺตี อาปชฺชตี, เอตฺถ กฺโต กายจฺกโจปนํ วา วาจจฺกโจปนํ วา, มโนทฺวารสฺมีเยว ปน อิทํ อกุสลํ วจิกมฺมํ สมนฺจชาติ"ติ.

ครั้นอ้างสูตรนี้มาแล้ว จึงกล่าวว่า "ผู้ไม่ทำอาบัติให้แจ้ง นิ่งเสีย ย่อมต้องอาบัติอื่นอย่างนี้, การไหวองค์แห่งกาย หรือองค์แห่งวาจาในทันที มีที่ไหน, ก็วจิกกรรมที่เป็นอกุศลนี้ ย่อมตั้งขึ้นในมโนทวารเหมือนกัน".

๑ วิ. มหา. ๔/๒๐๔.

อภฺยาสํกัณฺโณ. ป-ท. ๒-๓

คุณธวัชชัย ธรรมวงศ์ธวัช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โส วตฺตพฺโพ "กั ปเนตฺ สุตฺตํ
 เนยฺยตฺตํ, อุทาหุ นีตฺตถนฺ"ติ. นีตฺตถเมว
 มยฺหิ สุตฺตถนฺติ. โส "มา เอวํ อวจ,
 ตฺลยิสฺสํสามสฺสํ อตฺถนฺ"ติ วตฺวา เอวํ
 ปุจฺฉิตฺพฺโพ "สมฺปชานมฺสาวาท เท กั
 โหตี"ติ. ชานนฺโต "สมฺปชานมฺสาวาท เท
 ทุกฺกญฺ โหตี"ติ วกฺขตี.

ตโต วตฺตพฺโพ "วินยฺสฺสํ เทว มฺลานิ
 กาโย จ วาจา จ, สมฺมาสมฺพุทฺธเจ
 หิ สพฺพาปตฺติโย อิมेषฺยูว ทฺวีสุ
 ทฺวาเรสุ ปญฺญตฺตา, มโนทฺวาเร
 อาปตฺติปญฺญปนํ นาม นตฺถิ, ตฺวํ อตีวีย
 วินเย ปกตญฺญ, โย สตฺถารา อปญฺญตฺเต
 จาเน อาปตฺติ ปญฺญเปสี, สมฺมาสมฺพุทฺธ
 อพฺภาจิกฺขสี, ชินฺจกฺกํ ปหฺรสี"ติอาทิ-
 วจเนหิ นิคฺคณฺหิตฺวา อุตฺตรปญฺหิ โส
 เอวํ ปุจฺฉิตฺพฺโพ "สมฺปชานมฺสาวาท เท กั

พินฺถามทานฺว่า "กั สุตฺรํ นีมีเนอความํ
 ทฺวโรธิบายหรือ, หรืออธิบายเนอความไว
 แล้ว". ทานกัจะตอบว่า สุตฺรของชาวเจ
 อธิบายเนอความแล้ว. ทฺวจะเตื่อนทานว่า
 "ทานอย่าพูคอย่างนี้, เราจักช่วยกันพิจารณา
 เนอความของสุตฺรนั้น" แล้วพินฺถามอย่างนี้
 ว่า "ในเพราะสมฺปชานมฺสาวาท เป็นอาบตี
 อะไร". เมื่อทานรู้กัจักตอบว่า "ตองอาบตี
 ทุกฺกญฺเพราะสมฺปชานมฺสาวาท".

จากนั้นพินฺถบอกทานว่า "วินยมีมูล ๒ คือ กาย
 กับวาจา, จริงอยู่ พระสมฺมาสมฺพุทฺธเจ
 ทรงบัญญัติอาบตีทุกอยางในทวาร ๒ เหล่านี้
 เท่านั้น, ขึ้นชื่อว่าการบัญญัติอาบตีในมโน-
 ทวารยอมไม่มี, ทานรู้เกินไปในวินย,
 บัญญัติอาบตี ในฐานะที่พระศาสดาไม่ทรง
 บัญญัติไว้, ชื่อว่ายอมกล่าวทฺวพระสมฺมา-
 สมฺพุทฺธเจ, ประหารชินจกร" ครั้นชมทฺว
 คำมีอาทิดังว่ามานี้แล้ว ทฺวถามทาน ถึง
 บัญหาที่สูงขึ้นไปอย่างนี้ว่า "สมฺปชานมฺสาวาท

คุณวิชัย ธรรมสังคณี
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กิริยโต สมุฏจาติ, อุทาหุ อกิริยโต^๑ติ. เกิดเพราะการกระทำหรือ, ไม่กระทำ".
 ชานนุโต "กิริยโต"ติ วกฺขติ, ตโต เมื่อท่านรู้จักตอบว่า "เพราะการกระทำ",
 วุตตพฺโพ "อนาวิกโรนุโต" กตรํ กิริยํ จากนั้นจึงบอกท่านว่า "ผู้ไม่กระทำให้แจ้ง
 กโรตี"ติ. อหฺธา หิ กิริยํ อปสฺสนุโต ซึ่งอาบัติ ทำกิริยาอย่างไร". เมื่อท่าน
 วิฆาตํ อาปชฺชิสฺสตี, ตโต อิมสฺส สุตฺตสฺส ไม่เห็นการกระทำ ก็จักถึงความลำบากใจ
 อตุเถน สญฺญา เปตพฺโพ. แนแท้, ดังนั้นจึงให้ยอมจำนนด้วยเนื้อความ
 แห่งสูตรนี้.

อद्यเหตุถ อตุโถ :

ยวายํ "สัมปชานมฺสาวาทโ โหตี"ติ สัมปชานมฺสาวาทที่ท่านกล่าวว่า"เป็นอาบัติ"
 วุตฺโต, โส อาปตฺติโต ก็ โหติ, โดยอาบัติเป็นอาบัติอะไร, อธิบายว่า เป็น
 กตฺราปตฺติ โหตีติ อตุโถ. ทุกฺกฏापत्ति อาบัติประเภทไหน. แก้วา เป็นอาบัติทุกกฏ,
 โหติ, สา จ โชน มฺสาวาทลกฺขณฺณ, ก็แลอาบัติทุกกฏนั้น ย่อมไม่มีโดยลักษณะแห่ง
 ภควโต ปน วจเนน วจฺีทฺวาเร อกิริย- มฺสาวาท, แต่โดยพระดำรัสของพระผู้มี
 สมฺภูจฺานา อาปตฺติ โหตีติ เวทิตพฺพา. พระภาค ฟังทราบวา อาบัติ ซึ่งมีการไม่
 กระทำเป็นสมฺภูฐาน ย่อมมีได้ในวจฺีทฺวาร.

วุตฺตมฺปิ เจตํ :

"อนาลปนฺโต มนุเชน เคนจิ
 วาจาคีรํ โน จ ปเร ภณฺเญย

ก็ในสูตรนี้มีเนื้อความดังต่อไปนี้ :

สัมปชานมฺสาวาทที่ท่านกล่าวว่า"เป็นอาบัติ"
 โดยอาบัติเป็นอาบัติอะไร, อธิบายว่า เป็น
 อาบัติประเภทไหน. แก้วา เป็นอาบัติทุกกฏ,
 ก็แลอาบัติทุกกฏนั้น ย่อมไม่มีโดยลักษณะแห่ง
 มฺสาวาท, แต่โดยพระดำรัสของพระผู้มี
 พระภาค ฟังทราบวา อาบัติ ซึ่งมีการไม่
 กระทำเป็นสมฺภูฐาน ย่อมมีได้ในวจฺีทฺวาร.

สมจริงดังที่พระองค์ตรัสไว้ดังนี้ว่า :

"ภิกษุไม่เจรจากับใคร ๆ ไม่เปล่งคำพูด
 กับผู้อื่น แต่ตองอาบัติทางวาจาไม่ใช่

^๑ ส. อนาวิกโรนุโต.

อาปชฺเชชฺช วาจสิกฺกํ น กายิกํ
 ปญฺหา เมสา กุสฺเสหิ จินฺติตา"^๑ติ."

เอวํ "อกุสลํ วจิกมฺมํ น มโน-
 ทฺวาเร สมฺภูจาทิ"^๑ติ นิฏฺฐเมตฺถ กนฺตพฺพํ.

ยทา ปน อภิชฺฌาสทฺกเตน เจตสา
 กายจํกํ โจเปนฺโต ทตฺถกาหาทีนํ
 กโรติ, พฺยาปาทสทฺกเตน เจตสา
 ทญฺหปรามาสาทีนํ, มิจฺฉาทิฏฺฐิสทฺกเตน
 เจตสา "ขนฺธสิวาทโย เสฏฺฐา"^๑ติ เตสํ
 อภิวาทนอญฺชลิกมฺมฏฺฐปิฏกปริภวฺหาทีนํ^๒
 กโรติ, ตทา กมฺมํ มโนกมฺมํ โหติ,
 ทฺวารํ ปน กายทฺวารํ. เอวํ อกุสลํ
 มโนกมฺมํ กายทฺวาเร สมฺภูจาทิ, เจตนา
 ปเนตฺถ อพฺโพหาริกา.

ทางกาย ปัญหานี้ผู้ฉลาดคิดกันนัก".

จึงควรตกลงในเรื่องนี้ไควว่า "วจิ-
 กรรมอันเป็นอกุศล ย่อมไม่ตั้งขึ้นในมโน-
 ทวารดังกล่าวนั้น".

ก็ในกาลใด บุคคลมีใจสหฺรคตด้วย
 อภิชฺฌา ไหวกาย ไขมือจับเป็นต้น, มีใจ
 สหฺรคตด้วยพยาบาท จับทอนไม้เป็นต้น, มี
 ใจสหฺรคตด้วยมิจฉาทิฏฺฐิ คิดว่า "ชั้นธกฺขมาร
 และพระคิวัะเป็นต้น เป็นผู้ประเสริฐ" จึง
 ทำอภิวาทนกรรม อญฺชลีกรรม และการ
 ประพรมตั้งภูตแก่ชั้นธกฺขมาร และพระคิวัะ
 เป็นต้นเหล่านั้น, ในกาลนั้น กรรมเป็น
 มโนกรรม, ส่วนทวารเป็นกายทวาร. มโน-
 กรรมเป็นอกุศล ย่อมตั้งขึ้นในกายทวาร
 อย่างนี้, ส่วนเจตนาในที่นี้เป็นอพฺโพหาริก.

^๑ วิ. ป. ๘/๕๓๐.

^๒ ส. ...ภูตปิณฑิก...

ยथा ปน อภิชฌาสหคเตน เจตसा
 वाजुकिं जोपेनोत् "ओहो वत् यं प्रसुप्त,
 तं ममसुप्ता"ति प्रवित्तुत्तुपरिणं अविशुद्धायति,
 पयापातसहकतेन जेतसा "ओमे सुत्ता
 ह्युत्तु वा वचुत्तु वा^१ अजुत्तुत्तु वा,
 मा वा ओहेसुत्तु"ति वत्ति, मिजुत्तुत्तु-
 सहकतेन जेतसा "नत्ति तिनं, नत्ति
 यिजुत्तु"तिओत्ति वत्ति, तता गम्भी
 म्मोनो गम्भी होत्ति, त्वारं पन वजित्वारं.
 ओवं ओकुत्तु म्मोनो गम्भी वजित्वा रे
 समुत्तुत्तु, जेतना पनेत्तु ओपोहारिका,

यथा ปน กายจุกววจุกันนิ
 ओโจเปत्तुวา รโห นิสินโน อภิชฌา-
 พยาปาตมิจจนาทิฏฐิสหคตานิ จิต्तทานิ
 อูปปาเทติ, ตทา กम्भी มโนกัมभी,
 ทวารมปิ มโนทวารเมว. ओवं ओकुत्तु
 มโนกัมभी มโนทวารเร समुत्तुत्तु. ओมสุत्तु

ในกาลใดบุคคลมีใจสหระคตด้วยอภิชฌา
 ไหวววาจา เพ่งดู อุปกรณแห่งทรัพย์เครื่อง
 ปลื้มใจของผู้อื่นว่า "โอหนอของผู้อื่น, พึง
 เป็นของเรา", มีใจสหระคตด้วยพยาบาท
 กล่าววา "ขอสัตว์เหล่านั้นจงเดือดร้อน จง
 ถูกฆ่า จงขาดสูญ, หรือว่าอย่าได้มี", มีใจ
 สหระคตด้วยมิจจนาทิฏฐิ พูดคำเป็นต้นว่า "ทาน
 ที่ให้แล้วยอมไม่มีผล, ยัญที่เขาส่ง
 บูชาแล้วยอมไม่มีผล", ในกาลนั้น กรรมเป็น
 มโนกรรม, แต่ทวารเป็นวจีทวาร. มโน-
 กรรมที่เป็นอกุศล ย่อมตั้งขึ้นในวจีทวาร
 อย่างนี้, ส่วนเจตนาในที่นี้เป็นอัโปहारิก.

ก็ในกาลใดบุคคลไม่ไหวกายและวาจา
 นั่งอยู่ในที่ลับ ก่อให้เกิดความคิดสหระคตด้วย
 อภิชฌา พยาบาท และมิจจนาทิฏฐิ, ในกาลนั้น
 กรรมเป็นมโนกรรม, แม่ทวารก็เป็น
 มโนทวารเหมือนกัน. มโนกรรมเป็นอกุศล
 ย่อมตั้งขึ้นในมโนทวารอย่างนี้. แต่ในที่นี้

^๑ ฉ. พชุत्ตु वा.

ปน จาเน เจตนาปี เจตนาสมฺปยุตฺตกา
ธมฺมาปี มโนทฺวาเรเยว สฺมฺภูจหนฺติ.

เอวํ อกุสลํ มโนกมฺมํ ตีสฺสุปี ทฺวาเรสุ
สฺมฺภูจาทิตฺติ เวทิตฺตพฺพํ.

ยํ ปน วุตฺตํ "ตถา กุสลานิ กาย-
วจีมโนกมฺมานิ"ติ, ตตฺตฺรา ยํ นโย :

ยทา หิ เกนจิ การเณน วุตฺตํ
อสฺสกุโณโต "ปาณาติปาตา อทินฺนาทานา
กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏฺวิวิรมาสี"ติ อิมานิ
สิกฺขาปทานิ หตฺถมฺมุทฺธาย คณฺหาติ, ตทา
กมฺมํ กายกมฺมํ, ทฺวารมฺปิ กายทฺวาร-
เมว. เอวํ กุสลํ กายกมฺมํ กายทฺวาเร
สฺมฺภูจาทิตฺติ, เตหิ จิตฺเตหิ สหคฺตา
อนภิชฺฌาทโย เจตนาปฺกฺขิกา วา โหนฺติ
อพฺโพหาริกา วา.

ยทา ปน ตาเนว สิกฺขาปทานิ
วจี เกทํ กตฺวา คณฺหาติ, ตทา กมฺมํ
กายกมฺมํ, ทฺวารํ ปน วจิทฺวารํ โหติ.

เจตนาเกตฺติ ธรรมที่สัมปยุตฺตวฺยเจตนาเกตฺติยอุม
ตั้งขึ้นในมโนทวารเท่านั้น.

มโนกรรมที่เป็นอกุศล ฟังทราบที่ตั้งขึ้นใน
ทวารแม่ทั้ง ๓ ตั้งกล่าวมานี้.

ส่วนในคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า "กาย-
กรรม วจกรรม และมโนกรรม ที่เป็นกุศล
ก็เหมือนกัน" มีนัยดังต่อไปนี้ :

ก็ในกาลใดบุคคลไม่สามารถจะกล่าวเพราะ
เหตุบางอย่าง รับสิกขาบทเหล่านั้นด้วยมือ
และศีรษะ ว่า "ข้าพเจ้างดเว้นจาก
ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร",
ในกาลนั้น กรรมเป็นกายกรรม, แมทวาร
ก็เป็นกายทวารเช่นกัน. กายกรรมที่เป็น
กุศलय่อมตั้งขึ้นในกายทวารอย่างนี้ อนภิชฌา
เป็นต้น ที่สหคตด้วยจิตเหล่านั้น เป็นฝัก
ฝ่ายแห่งเจตนาบ้าง เป็นอพโพหาริกบ้าง.

แต่ในกาลใด บุคคลเปล่งวาจารับ
สิกขาบทเหล่านั้นนั้นแหละ, ในกาลนั้น
กรรมเป็นกายกรรม, ส่วนทวารเป็นวจี-

คุณ เรณู เร่ง เพียร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เอวํ กุสลํ กายกมฺมํ วจฺจิทฺวาเร สมฺภูจฺจติ,
เตหิ จิตฺเตหิ สหคตา อนภิชฺฌาทโย
เจตนาปกฺขิกา วา โหนฺติ อพฺโพหาริกา
วา.

ยथा ปน เตสุ ลิกฺขาปเทสุ
ทียฺยุมา เนสุ กายจฺกฺวาจฺจคานิ อโจเปตฺวา
มนสาว "ปาณาตีปาตา อทินฺนาทานา
กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวिरามิ"ติ คณฺหาติ,
ตथा กมฺมํ กายกมฺมํ, ทวารํ ปน
มโนทวารํ โหติ. เอวํ กุสลํ กายกมฺมํ
มโนทฺวาเร สมฺภูจฺจติ, เตหิ จิตฺเตหิ
สหคตา อนภิชฺฌาทโย เจตนาปกฺขิกา วา
โหนฺติ อพฺโพหาริกา วา.

มุสาวาทา เวรมณฺีอาทีนึ ปน
จตุตฺตาริ ลิกฺขาปทานิ วุคฺคฺตนเยเนว
กายาทีหิ คณฺหนฺตฺสุส กุสลํ วจฺจิกมฺมํ ตีสุ
ทฺวาเรสุ สมฺภูจฺจตีติ เวทิตฺพุพฺ. อิทาปิ
อนภิชฺฌาทโย เจตนาปกฺขิกา วา โหนฺติ
อพฺโพหาริกา วา.

ทวาร. กายกรรมที่เป็นกุศล ย่อมตั้งขึ้นใน
วจีทวารอย่างนี้, อนภิชฌาเป็นต้น ที่สหระค
ด้วยจิตเหล่านั้น เป็นฝักฝ่ายแห่งเจตนาบ้าง
เป็นอัพโพหาริกบ้าง.

แต่ในกาลใด เมื่อท่านให้ลิกขาบท
เหล่านั้น บุคคลไม่ไหวกายและวาจา แต่รับ
เอาด้วยใจว่า "ข้าพเจ้าเว้นจากปาณา-
ติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร" ดังนี้
ในกาลนั้นกรรมเป็นกายกรรม, แต่ทวาร
เป็นมโนทวาร. กายกรรมที่เป็นกุศลย่อม
ตั้งขึ้นในมโนทวารอย่างนี้, อนภิชฌาเป็นต้น
ที่สหระคด้วยจิตเหล่านั้น เป็นฝักฝ่ายแห่ง
เจตนาบ้าง เป็นอัพโพหาริกบ้าง.

แต่เมื่อบุคคลรับลิกขาบท ๔ มีมุสาวา-
ทาเวรมณฺีเป็นต้น ด้วยกายเป็นต้น โดย
นัยดังกล่าวมาแล้ว วจีกรรมที่เป็นกุศล พึง
ทราบว่าจะตั้งขึ้นในทวารทั้ง ๓. แม้ในเรื่อง
วจีกรรมนี้ อนภิชฌาเป็นต้น เป็นฝักฝ่ายแห่ง
เจตนาบ้าง เป็นอัพโพหาริกบ้าง.

คุณ เรณู เร่ง เพียร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อนภิชฌาติสหคเตหิ ปน จิตฺเตหิ ก็เมื่อบุคคลมีจิตสหคต ด้วยอนภิชฌา
 ภายงุคฺ โจเปตฺวา เจตियงฺกณสมฺมุชฺชน- เป็นตน ไหว่กายทำการกวาดลานพระเจดีย์
 ฌนฺธมาลาทีปฺชนเจตियวฺนฺทนาทีนิ กโรนฺตสฺส ฐาควยของหอม และไหว้พระเจดีย์เป็นตน
 กมฺมํ มโนกมฺมํ โหติ, ทฺวารํ ปน กรรมเป็นมโนกรรม, แต่ทวารเป็นกาย-
 ภายทฺวารํ. เอวํ กุสลํ มโนกมฺมํ ทฺวาร. มโนกรรมที่เป็นกุศล ย่อมตั้งขึ้นใน
 ภายทฺวาเร สมฺภูจฺจาติ, เจตนา ปเนตฺถ. ภายทวารอย่างนี้, ส่วนเจตนาในที่นี้เป็น
 อพฺโพหาริกา. อพฺโพหาริก.

อนภิชฌาสหคเตน จิตฺเตน วาจงฺคํ เมื่อมีจิตสหคตด้วยอนภิชฌา ไหว่วาจา ไม่
 โจเปตฺวา "อโห วต ยํ ปรสฺส พงเล็งว่า "โอหนอ อุปกรณ์แห่งทรัพย์
 วิตฺตูปฺกรณ์; น ตํ มมสฺสา"ติ^๑ อนภิชฌา- เครื่องปล้ำใจของผู้อื่น, ไม่พึงเป็นของ
 ยโต, อพฺยาปาตสหคเตน จิตฺเตน เรา", มีจิตสหคตด้วยอพยาบาท กล่าวคำ
 "สพฺเพ สตฺตา อเวรา อพฺยาปชฺชชา เป็นตนว่า "ขอสัตว์ทั้งปวง จงอย่ามีเวร
 อนีมา สฺขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ"ติ วทนฺตสฺส, อย่ามีการเบียดเบียนกัน อย่ามีความทุกข์
 สมฺมาทีฏฺจิสหคเตน จิตฺเตน "อตุถิ ภายทุกข์ใจ มีความสุขบริหารตนเถิด", มี
 ทินฺนุ"ติอาทีนิ อฺทาหรนฺตสฺส กมฺมํ จิตสหคตด้วยสัมมาทีฏฺฐิ แปลงวาจาเป็นตน
 มโนกมฺมํ โหติ, ทฺวารํ ปน วจิทฺวารํ. ว่า "ทานที่ให้แล้วมีผล" กรรมเป็นมโน-
 เอวํ กุสลํ มโนกมฺมํ วจิทฺวาเร สมฺภูจฺจาติ, กรรม, ส่วนทวารเป็นวจีทวาร. มโนกรรม
 เจตนา ปเนตฺถ. อพฺโพหาริกา. ที่เป็นกุศล ย่อมตั้งขึ้นในวจีทวารอย่างนี้,
 ก็ในเรื่องนี้เจตนาเป็นอพฺโพหาริก.

^๑ ส. ตํ มมสฺสาติ.

กายังจุควาจุกานี ปน อโจเปตฺวา รโห
 นิสินฺนสฺส มนสาว อนภิชฺฌาทิสหคตานิ
 จิตฺตานิ อุปปา เทนฺตสฺส กมฺมํ มโนกมฺมํ,
 ทวารมฺปิ มโนทวารเมว. เอวํ กุสลํ
 มโนกมฺมํ มโนทวารे สมฺภูจาทิ. อิมสฺมี
 ปน จาเน เจตนาปิ เจตนาสมฺปยุตฺต-
 ธมฺมาปิ^๑ มโนทวารเอเยว สมฺภูจหนฺติ.

ตตฺถ อาณตฺติสฺมฺภูจิสฺเตสฺส ปาณาติ-
 ปาตอทินฺนาทาเนสฺส กมฺมมฺปิ กายกมฺมํ,
 ทวารมฺปิ กมฺมวเสเนว "กายทวารนฺ"ติ
 วทฺหนฺโต กมฺมํ รกฺขติ, ทวารํ ภิณฺหติ
 นาม.

หตฺถมฺพุทฺธาสมฺภูจิสฺเตสฺส^๒ มุสาวาทาทีสุ
 ทวารมฺปิ กายทวารํ, กมฺมมฺปิ ทวาร-
 วเสเนว "กายกมฺมมฺ"ติ วทฺหนฺโต ทวารํ
 รกฺขติ, กมฺมํ ภิณฺหติ นาม.

แต่เมื่อไม่ไหวกายและวาจา นั่งในที่ลับ ก่อ
 ให้เกิดจิตสหระคตด้วยอนภิชฌาเป็นต้นด้วยใจ
 กรรมเป็นมโนกรรม, แมทวารก็เป็นมโน-
 ทวารเหมือนกัน. มโนกรรมที่เป็นกุศลย่อม
 เกิดในมโนทวารดังกล่าวนี้. แต่ในที่นี้
 เจตนาที่ดี ธรรมสัมปยุตด้วยเจตนาที่ดี ย่อม
 ตั้งขึ้นในมโนทวารเท่านั้น.

บรรดาอกุศลกรรมมีปาณาติบาตเป็นต้น
 นั้น เมื่อบุคคลพูดว่า ในปาณาติบาตและ
 อทินนาทานเกิดขึ้นเพราะอาณัติ กรรมเป็น
 กายกรรม, แมทวารก็ "เป็นกายทวาร"
 ด้วยอำนาจกรรมเหมือนกันดังนี้ ชื่อวารักษา
 กรรม, แต่ทำลายทวาร.

เมื่อพูดว่า ในมุสาวาทเป็นต้นที่เกิดขึ้นด้วย
 มือและศีรษะ ทวารเป็นกายทวาร, แม
 กรรมก็ "เป็นกายกรรม" ด้วยอำนาจ
 ทวารเหมือนกันดังนี้ ชื่อวารักษาทวาร, แต่
 ทำลายกรรม.

^๑ ฉ. เจตนาสมฺปยุตฺตกา ธมฺมาปิ.

^๒ ฉ. หตฺถมฺพุทฺทา สมฺภูจิสฺเตสฺส.

ตสุมา "กมฺมํ รกฺขามิ"ติ ทวารํ น ฉะนั้น ไม่ควรทำลายทวารด้วยคิดว่า "จะ
 ฆนุทิตพฺพํ, "ทวารํ รกฺขามิ"ติ กมฺมํ น รักษากรรณ", ไม่ควรทำลายกรรมด้วยคิด
 ฆนุทิตพฺพํ, ยถาวุตฺเตเนว ปน นเยน ว่า "จะรักษาทวาร", อนึ่ง ฟังทราบกรรม
 กมฺมญฺจ ทวารญฺจ เวทิตพฺพํ, เอว และทวารโดยนัยดังกล่าวมา, จริงอยู่ เมื่อ
 กเถนุโต หิ เนว กมฺมํ น ทวารํ กล่าวอย่างนี้ ชื่อว่าไม่ทำลายทั้งกรรมทั้ง
 ฆนุทิตฺตี. ทวาร.

กมฺมกถา นิฎฺฐิตา.

กรรมกถา จบ.

คุณเจริญ เร่งเพียร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อิทานิ ปญจ วิญญาณานิ, ปญจ
วิญญาณทวารานีตีอาทีสุ :

บัดนี้ พึงทราบอรรถาธิบายในคำว่า
วิญญาณ ๕, ทวารแห่งวิญญาณ ๕, เป็นต้น
ดังต่อไปนี้ :

จกฺขุวิญฺญาณํ โสถวิญฺญาณํ ฆานวิญฺญาณํ
ชีวหาวิญฺญาณํ กายวิญฺญาณนฺติ อิมานิ ปญฺจ
วิญฺญาณานิ นาม. จกฺขุวิญฺญาณทวารํ
โสถฆานชีวหากายวิญฺญาณทวารนฺติ อิมานิ
ปญฺจ วิญฺญาณทวารานี นาม.

ที่ชื่อว่า วิญญาณ ๕ ได้แก่วิญญาณเหล่านี้คือ
จกฺขุวิญฺญาณ ๑ โสถวิญฺญาณ ๑ ฆานวิญฺญาณ ๑
ชีวหาวิญฺญาณ ๑ กายวิญฺญาณ ๑. ที่ชื่อว่า
วิญญาณทวาร ๕ ได้แก่ทวารแห่งวิญญาณ ๕
เหล่านี้คือ จกฺขุวิญฺญาณทวาร ๑ โสถวิญฺญาณ-
ทวาร ๑ ฆานวิญฺญาณทวาร ๑ ชิวหา-
วิญฺญาณทวาร ๑ กายวิญฺญาณทวาร ๑.

อิเมสํ ปญฺจนฺนํ ทวารานํ วเสณ อูปฺปนฺนา
เจตนา เนว กายกมฺมํ โหติ, น วจฺจ-
กมฺมํ, มโนกมฺมเมว โหตีติ เวทิตพฺพา.

พึงทราบว่า เจตนาซึ่งเกิดขึ้นตามทวาร ๕
เหล่านี้ไม่เป็นกายกรรม, ไม่เป็นวจีกรรม,
เป็นแต่มโนกรรมอย่างเดียว.

จกฺขุสมฺผลฺโส โสถฆานชีวหากายมโน-
สมฺผลฺโสติ อีเม ปน ฉ สมฺผลฺสา นาม.
จกฺขุสมฺผลฺสทวารํ โสถฆานชีวหากาย-
มโนสมฺผลฺสทวารนฺติ อิมานิ ฉ สมฺผลฺส-
ทวารานี นาม.

ส่วนที่ชื่อว่า สัมผัส ๖ ได้แก่สัมผัสเหล่านี้คือ
จกฺขุสัมผัส ๑ โสถสัมผัส ๑ ฆานสัมผัส ๑
ชีวหาสัมผัส ๑ กายสัมผัส ๑ มโนสัมผัส ๑.
ที่ชื่อว่า ทวารแห่งสัมผัส ๖ ได้แก่ จกฺขุ-
สัมผัสทวาร ๑ โสถสัมผัสทวาร ๑ ฆาน-

อภฺยาสาลินี. ๒-๗. ๒-๕

สัมผัสทวาร ๑ ชิวหาสัมผัสทวาร ๑ กาย-
สัมผัสทวาร ๑ มโนสัมผัสทวาร ๑.

จกฺขุอํสํวโร โสตฺมานชิวหาปสาท-
กายโจปนกายอํสํวโร วาจาอํสํวโร
มโนอํสํวโรติ อีเม อฏฺฐ อํสํวรา นาม.
เต อตฺถโต ทุสฺสึลยํ มฺภูสฺสจฺจํ อญฺญานํ
อกุขนฺติ โกสฺชชฺนฺติ อีเม ปญฺจ ธมฺมา
โหนติ.

ที่ชื่อว่า อสังวร ๘ ไคแก่อสังวรเหล่านี้
คือจกฺขุอํสํวร ๑ โสตอํสํวร ๑ มาน-
อํสํวร ๑ ชิวหาอํสํวร ๑ ปสาท-
กายอํสํวร ๑ โจปนกายอํสํวร ๑
วาจาอํสํวร ๑ มโนอํสํวร ๑. โดยใจความ
อสังวร ๘ เหล่านี้ ไคแกธรรม ๕ ประการ
คือ ทุสฺสึลยะ ความเป็นผู้ทุศีล ๑ มฺภูสฺสจฺจจะ
ความเป็นผู้มีสติหลงลืม ๑ อญฺญาณะความ
ไม่รู้ ๑ อักขันติ ความไม่อดทน ๑ โกสฺชชะ
ความเกียจคร้าน ๑.

เตสุ เอกธมฺโมปิ ปญฺจทฺวาเร โวฏฺฐพฺพน-
ปริโยสาเนสุ จิตฺเตสุ น อฺปฺปชฺชติ,
ชวณกุขเณเยว อฺปฺปชฺชติ. ชวเน
อฺปฺปนฺโนปิ ปญฺจทฺวาเร "อํสํวโร"ติ
วฺจฺจติ.

บรรดาธรรมเหล่านี้ ธรรมแม้สักอย่าง-
เดียวก็ไม่เกิดในจิต ซึ่งมีโวฏฐัพพนจิตเป็น
ที่สุดในปัญจทวาร, แต่เกิดในขณะแห่ง
ชวณจิตเท่านั้น. แม้ที่เกิดในขณะแห่งชวณจิต
ท่านก็เรียกว่า "ความไม่สำรวม" ใน
ทวาร ๕.

คุณชนัตถ์ ปิยะอุย -
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จกขุวิญญาณสหชาโต หิ ผสฺโส
จกขุสมฺผสฺโส นาม, เจตนา มโนกมฺมํ
นาม, ตํ จิตฺตํ มโนกมฺมทวารํ นาม.
เอตฺถ ปญฺจวิโร อสฺวโร นตฺถิ.

สมฺปฏฺิจฺจนฺนสหชาโต ผสฺโส มโนสมฺผสฺโส
นาม, เจตนา มโนกมฺมํ นาม, ตํ
จิตฺตํ มโนกมฺมทวารํ นาม. เอตฺถปิ^๑
อสฺวโร นตฺถิ. สนฺตึรณฺโวกุญฺพเนสฺสึปี
เอเสว นโย.

ชวนสหชาโต ปน ผสฺโส มโนสมฺผสฺโส
นาม, เจตนา มโนกมฺมํ นาม, ตํ
จิตฺตํ มโนกมฺมทวารํ นาม. เอตฺถ
อสฺวโร จกขุอสฺวโร นาม โหติ. โสต-
ฆานชีวฺหาปสาทกายทฺวาเรสฺสึปี เอเสว
นโย.

จริงอยู่ผัสสะที่เกิดพร้อมกับจักขุวิญญาณ
ชื่อว่าจักขุสัมผัส, เจตนาชื่อว่า มโนกรรม,
จิตนั้นชื่อว่ามโนกรรมทวาร. ในจักขุวิญญาณนี้
อสังวร ๕ ชนิดยังไม่มี (ยังไม่เป็นอสังวร).

ผัสสะที่เกิดพร้อมกับสัมปฏิจฉันนจิต (จิตที่รับ
อารมณ์) ชื่อว่า มโนสัมผัส, เจตนา ชื่อว่า
มโนกรรม, จิตนั้นชื่อว่ามโนกรรมทวาร.
แม้ในสัมปฏิจฉันนจิตนี้ อสังวรก็ยังมี. แม้
ในสันตึรณจิต (จิตที่พิจารณาอารมณ์) และ
โวกุญฺพณจิต (จิตที่กำหนดอารมณ์) ก็มีนัย
เช่นเดียวกัน.

ส่วนผัสสะที่เกิดพร้อมกับชวนจิต ชื่อว่ามโน-
สัมผัส, เจตนา ชื่อว่ามโนกรรม, จิตนั้น
ชื่อว่ามโนกรรมทวาร. ความไม่สำรวมใน
ชวนจิตนั้น ชื่อว่าเป็นความไม่สำรวมทาง
จักขุ. แม้ในโสตทวาร ฆานทวาร ชิวหา-
ทวาร และปสาททวาร ก็มีนัยเช่นเดียวกัน.

^๑ ฉ. เอตฺถาปี.

ยทา ปน รูปาทีสุ อณฺณตรารมมณฺ์ ในกาลใด ชวนจิตซึ่งเป็นไปทางมโนทวาร
 มโนทวาริกชวณฺ์ วินา วจิตฺวาเรณ สุทฺธึ อันมีรูปเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์
 กายทวารสงฺขาตฺ โจปนํ ปาปยมานํ เวณฺวจิตฺวาร เกิดขึ้นทำกายทวารล้วน ๆ ให้
 อุปฺปชฺชติ, ตทา เตน จิตฺเตน สหชาโต ไหวได้, ในกาลนั้นผัสสะที่เกิดพร้อมกับ
 ผลฺโส มโนสมฺผลฺโส นาม, เจตนา จิตฺตํ ชื่อว่า มโนสัมผัส, เจตนา ชื่อว่า
 กายกมฺมํ นาม, ตํ ปน จิตฺตํ อพฺโพหาริกํ, กายกรรม, ส่วนจิตนั้นเป็นอัปปोหาริก,
 โจปนฺสฺส อุปฺปนฺนตฺตา "มโนทวารนฺ"ติ เพราะความไหวเกิดขึ้นได้เอง จึงไม่นับว่า
 สงฺขยํ น คจฺจติ. เอตฺถ อสฺวโร ปน "เป็นมโนทวาร". แต่ความไม่สำรวมใน
 โจปนฺกายอสฺวโร นาม. ทวารนี้ ชื่อว่าความไม่สำรวมในโจปนฺกาย.

ยทา ตาทิสฺสเยว ชวณฺ์ วินา กาย- ในกาลใด ชวนจิตเช่นนั้น เวณฺวกายทวาร
 ทฺวาเรณ สุทฺธึ วจิตฺวารสงฺขาตฺ โจปนํ เกิดขึ้น ทำวจิตฺวารล้วน ๆ ให้ไหวได้,
 ปาปยมานํ อุปฺปชฺชติ, ตทา เตน จิตฺเตน ในกาลนั้นผัสสะที่เกิดขึ้นพร้อมกับจิตนั้นชื่อว่า
 สหชาโต ผลฺโส มโนสมฺผลฺโส นาม, มโนสัมผัส เจตนาชื่อว่าวจิกรรม, ส่วนจิต
 เจตนา วจิตฺกมฺมํ นาม, ตํ ปน จิตฺตํ นั้นเป็นอัปปोหาริก, เพราะความไหว
 อพฺโพหาริกํ, โจปนฺสฺส อุปฺปนฺนตฺตา เกิดขึ้นเองได้ จึงไม่นับว่า "เป็นมโน-
 "มโนทวารนฺ"ติ สงฺขยํ น คจฺจติ. ทวาร". ความไม่สำรวมในทวารนี้ ชื่อว่า
 เอตฺถ อสฺวโร วาจาอสฺวโร นาม. ความไม่สำรวมทางวาจา.

ยทา ปน ตาทิสฺส ชวณฺ์ จิตฺตํ วินา กาย- ในกาลใด ชวนจิตเช่นนั้น เวณฺวกายทวาร
 วจิตฺวาเรหิ สุทฺธึ มโนทวารเมว ทฺวา และวจิตฺวาร มีแต่มโนทวารล้วนอย่างเดียว

คุณชนัดถ์ ปิยะอุย

สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุปฺปชฺชติ, ตทา เตน จิตฺเตน สหชาโต ก็เกิดขึ้นได้, ในกาลนั้นผัสสะที่เกิดพร้อม กับ
 ผลฺโส มโนสมฺผลฺโส นาม, เจตนา จิตฺตํ ชื่อว่ามโนสัมผัส, เจตนาชื่อว่ามโน-
 มโนกมฺมํ นาม, ตํ ปน จิตฺตํ มโน- กรรม, ส่วนจิตตํชื่อว่ามโนกรรมทวาร.
 กมฺมทวารํ นาม. เอตฺถ อสฺวโร ความไม่สำรวมในทวารนี้ ชื่อว่า ความไม่
 มโนอสฺวโร นาม. สำรวมทางใจ.

อิติ อิมํ อฏฺฐนฺนํ อสฺวารานํ วเสณ ตามแนวแห่งอสังวร ๘ ประการดังพรรณนา
 จกฺขุอสฺวรทวารํ โสตฺฆานชิวหาปสาท- มานี้ พึงทราบทวารแห่งอสังวร ๘ ประการ
 ภายใจปนกายวาจามโนอสฺวรทวารนฺติ เหล่านี้ คือทวารแห่งจกฺขุอสฺวาร ๑ ทวาร
 อิมานิ อฏฺฐ อสฺวารทวารานิ เวทิตพฺพานิ. แห่งโสตอสฺวาร ๑ ทวารแห่งฆานอสฺวาร ๑
 ทวารแห่งชิวหาอสฺวาร ๑ ทวารแห่ง
 ปสาทกายอสฺวาร ๑ ทวารแห่งใจปนกาย-
 ออสฺวาร ๑ ทวารแห่งวาจอสฺวาร ๑ ทวาร
 แห่งมโนอสฺวาร ๑.

จกฺขุอสฺวโร โสตฺฆานชิวหาปสาท- ส่วนสังวร ๘ ประการเหล่านี้ คือ
 ภายใจปนกายวาจามโนอสฺวโรติ อิมํ ปน จกฺขุสังวร ๑ โสตสังวร ๑ ฆานสังวร ๑
 อฏฺฐ สฺวารานาม. เต อตฺถโต ลีลํ สติ ชิวหาสังวร ๑ ปสาทกายสังวร ๑ ใจปน-
 ภาณํ ขนฺติ วีรียนฺติ อิมํ ปญฺจ ฐมฺมา ภายสังวร ๑ วาจาสังวร ๑ มโนสังวร ๑.
 โหนฺติ. สังวร ๘ ประการเหล่านี้ โดยใจความ

อฏฺฐสาธิตํ. ป-ท. ๒-๕

นายแพทย์ประสงค์ - แพทย์หญิงสุดสาคร คู่จินดา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ไต่แกธรรม ๕ ประการเหล่านี้คือ สีส กิล ๑
สติ ความระลึกได้ ๑ ญาณ ความรู้ ๑
ขันติ ความอดทน ๑ วิริยะ ความเพียร ๑.

เตสุปิ เอกธมฺโมปิ ปญฺจทวารเ บรรดาธรรมเหล่านี้ ธรรมแม้สักอย่างหนึ่ง
โฏฐพฺพนปริโยสาเนสุ จิตฺเตสุ นุปฺปชฺชติ, ย่อมไม่เกิดในจิต มีโฏฐัพพนจิตเป็นที่สุด
ชวณกฺขณเ เอว อุปฺปชฺชติ. ชวเน ในปัญจทวาร, ย่อมเกิดในขณะแห่งชวณจิต
อุปฺปนฺโนปิ ปญฺจทวารเ "สํวโร"ติ วุจฺจติ. เท่านั้น. แม้ที่เกิดในขณะแห่งชวณจิต ท่าน
ก็เรียกว่า "ความสำรวม" ในทวาร ๕.

ตสฺส สพฺพสฺสาปิ "จกฺขุวิญญาณสทฺธาโต หิ พิงฺทราบการเกิดแห่งสัมผัสเป็นต้นทั้งหมดนั้น
ผลฺโส จกฺขุสมฺผลฺโส"ติอาทีนา อสํวเร ตามนัยที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในอสังวร มี
วุดฺตนเยเนว อุปฺปตฺติ เวทิตฺตพฺพา. อาทิวา "จริงอยู่ สัมผัสที่เกิดพร้อมกับจักขุ-
วิญญาณ ชื่อว่าจักขุสัมผัส "

อิตฺติ อิมํ อฏฺฐนฺนํ สํวรานํ วเสณ จกฺขุ- ตามแนวแห่งสังวร ๘ ประการดังพรรณนา
สํวรทวารํ ๆเปฯ มโนสํวรทวารนฺติ มานี้ พิงฺทราบทวารแห่งสังวร ๘ ประการ
อิมานิ อฏฺฐ สํวรทวารานิ เวทิตฺตพฺพานิ. เหล่านี้ คือ ทวารแห่งจักขุสังวร ๑ ๆลฯ
ทวารแห่งมโนสังวร ๑.

อกุศลกมุขปถกถา

กถาว่าด้วยอกุศลกรรมบถ

ปาณาติปาโต อทินนาทานัน กามเมสุ-
มิจฺฉาจารโร มุสาวาทโ ปิสฺสุวาทา
ผรุสฺวาทา สมุหฺมปฺปลาโป อภิชฺฌา
พฺยาปาโท มิจฺฉาทิฏฺฐีติ อิเม ปน ทส
อกุศลกมุขปถา นาม.

อกุศลธรรมเหล่านี้คือ ปาณาติบาต ๑
อทินนาทาน ๑ กามเมสุมิจฉาจาร ๑ มุสาวาท ๑
ปิสฺสุวาทา ๑ ผรุสฺวาทา ๑. สัมผัสปลาปะ ๑
อภิชฌา ๑ พยาบาท ๑ มิจฉาทิฐฐิ ๑ ชื่อว่า
อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ.

ตตฺถ ปาณสฺส อติปาโต ปาณาติ-
ปาโต นาม, ปาณวโร ปาณฆาโตติ
วตฺตํ โหติ.

บรรดาอกุศลกรรมบถเหล่านั้น การทำ
ชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป การฆ่า การกำจัด
สัตว์มีชีวิต ชื่อว่า ปาณาติบาต.

ปาโณติ เจตฺถ โวหารโต สกฺโต,
ปรมตฺถโต ชีวิตินฺทริยํ. ตสฺมี ปน ปาณ
ปาณสฺสณฺนิโน ชีวิตินฺทริยฺยุปฺจ เจตฺถอกุปกฺกม-
สฺมฺมฺจาปิกา กายวจฺทวารานัน อณฺตร-
ทวารปฺปวตฺตทา วธกเจตนา ปาณาติปาโต.

คำว่า สัตว์มีชีวิต ในคำว่าปาณาติบาตนี้
โดยโวหารใดแก่สัตว์, โดยปรมัตถใดแก่
ชีวิตินทรีย์. เจตนาที่คิดจะฆ่าสัตว์ของบุคคล
ผู้มีความสำคัญในสัตว์มีชีวิตนั้นว่ามีชีวิต ซึ่ง
เป็นไปทางกายทวารหรือวจีทวาร ทวารใด
ทวารหนึ่ง ที่ให้เกิดความพยายามจะตัด
ชีวิตินทรีย์ ชื่อว่า ปาณาติบาต.

โส คุณฺวิริหิตฺสฺ ติรจฺจานกตาทีสุ ปาณฺสฺ
ชฺชทฺทเก ปาณฺ อปฺปสฺวาชฺโช, มหาสรีเร

บรรดาสัตว์ที่รู้จักกันเป็นต้นที่มีชีวิต แต่ไม่มีคุณ
ปาณาติบาตนั้นมีโทษน้อยในเพราะสัตว์เล็ก,

นายแพทย์ประสงค์ - แพทย์หญิงสุดสาคร คูจินดา
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อภฺจฺสาธินํ. ป-ท. ๒-๕

มหาสาวชฺโซ. กสฺมา ? ปโยคมหนุตตาย. ปโยคสมตฺเตปิ วตฺถมหนุตตาย.

มีโทษมากในเพราะสัตว์ร่างใหญ่. เพราะเหตุไร ? เพราะมีความพยายามมาก. แม้จะมีความพยายามเสมอ ๆ กัน ก็มีโทษมาก เพราะวัตถุ(สัตว์)ใหญ่.

คุณวนฺเตสุ มนุสฺสาทีสุ อปฺปคฺเณ ปาเณ อปฺปสาวชฺโซ, มหาคฺเณ มหาสาวชฺโซ. สรีรคฺเณ ปน สมภาเว สติ กิเลสํ, อุกฺกมานญฺจ มุทุตาย อปฺปสาวชฺโซ, ติกฺขตาย^๑ มหาสาวชฺโซติ เวทิตฺโพ.

บรรคานุชฺชเป็นคนที่มีความพยายามน้อย ในเพราะผู้นั้นมีความน้อย, มีโทษมากในเพราะผู้นั้นมีความมาก. ฟังทราบว่ามี สรีระและคุณเท่า ๆ กัน ปาณาติบาตก็มีโทษน้อยเพราะกิเลส, และความพยายามอ่อน, มีโทษมาก เพราะกิเลสและความพยายามแรงกล้า.

ตสฺส ปญฺจ สมุทรา โหนฺติ ปาโณ, ปาณสณฺณิตา, วธกจิตฺตํ, อุกฺกโม, เตน มรณฺติ.

ปาณาติบาตนั้นเมืองค์ ๕ คือ ปาโณ สัตว์มีชีวิต ๑, ปาณสณฺณิตา รู้อาชีพมีชีวิต ๑, วธกจิตฺตํ จิตตึกจะฆ่า ๑, อุกฺกโม ความพยายาม ๑, เตน มรณฺ สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น ๑.

^๑ ฉ. ตีพพตาย.

ฉบปโยคา สาเหตุโก, อาณัติโก, ปาณาติบาตนั้นมีประโยค ๖ คือ สาหัตถิก-
 นิสสัคคิโย, ถาวโร, วิชฺชามโย, ประโยค (ประโยคที่เกิดจากการกระทำ
 อิทฺธิมโยติ. ด้วยมือของตนเอง) ๑, อาณัติกประโยค
 (ประโยคที่เกิดจากการสั่งให้ผู้อื่นทำ) ๑,
 นิสสัคคิโยประโยค (ประโยคที่เกิดจากความ
 ประสงค์จะให้ผู้อื่นในที่ไกลตาย จักแจง
 หลุมพรางไว้เป็นตน จึงยิงลูกศรเป็นตน
 เพื่อให้ผู้อื่น) ๑, ถาวรประโยค(ประ-
 โยคที่เกิดจาก การที่ประสงค์จะให้ผู้อื่นตาย
 ด้วยเครื่องอุปกรณที่เคลื่อนที่ไม่ได้) ๑, วิช-
 ชามยประโยค (ประโยคที่เกิดจากการ
 รัยมนต์) ๑, อิทฺธิมยประโยค (ประโยคที่-
 เกิดจากการแปลงฤทธิ์) ๑.

อิมสฺมี ปนตฺเต วิตุถาริยมาเน อติปปญฺโจ
 โหติ, ตสฺมา ตํ น วิตุถารยาม อณฺณญจ
 เอวรूपํ, อตุถิเกหิ ปน สมนตฺปาสาทิกํ
วินยฺภูจกถํ โอลิเกตุวา กเหตุพฺพ.

ข้าพเจ้าจะขยายเนื้อความนี้ให้พิสดาร ก็จะ
 เน้นซ้ำเกินไป, ดังนั้น ข้าพเจ้าจะไม่ขยาย
 เนื้อความนั้น และเนื้อความอื่นซึ่งเป็นเช่น
 เดียวกันนี้ให้พิสดาร, ส่วนผู้ที่ต้องการ ก็พึง
 คนดูในสมันตปาสาทิกา อรรถกถา วินัย ถือ
 เอาเนื้อความเถิด.

ปกปิด) ๑ ปริกัปปาอาหาร(ลักโดยตั้งใจจะ
โกง) ๑ กุสาวาหาร(ลักโดยการจับสลาก) ๑
นี่เป็นความย่อในอรรถกถาอัฐรสาลีณี, ส่วน
ความพิสดาร ขาพแจกกล่าวไว้แล้วในอรรถ
กถาสมันตปาสาทิกา.

กาเมสุมิจจาจาโรติ เอกุถ ปน

ส่วนในกรรมบถชื่อว่า กาเมสุมิจจา-
จาร พึงทราบอรรถาธิบายดังต่อไปนี้

กาเมสุติ เมถุนสมาจาเรสุ. มิจจาจาโรติ
เอกนตนิหิตโต ลามกาจาโร. ลกฺขณโต
ปน อสทฺธมฺมาธิปฺปาเยน กายทวารปฺ-
ปวตฺตา อคมนียฺญฺจานวீตีกุภม เจตนา
กาเมสุมิจจาจาโร.

บทว่า กาเมสุ ไต่แก่ ในเมถุนสมาจาร.
ความประพฤติชั่วช้าลามกที่บังเกิดขึ้นโดย
ส่วนเดียว ชื่อว่า มิจจาจาร. ก็โดยลักษณะ
เจตนาเป็นเหตุลงละเมิดฐานะที่ไม่ควรถึง
ซึ่งเป็นไปทางกายทวาร ด้วยความประสงค์
จะเสพอสัทธิธรรม ชื่อว่า กาเมสุมิจจาจาร.

ตตฺถ อคมนียฺญฺจานํ นาม ปุริสาณํ
ตาว มาตุรฺกฺขิตา ปิตุรฺกฺขิตา มาตาปิตุ-
รฺกฺขิตา ภાતુรฺกฺขิตา ภคินีรฺกฺขิตา
ฉાત્રિรฺกฺขิตา โคตฺตฺรฺกฺขิตา ธรรมรฺกฺขิตา
สારกฺขิตา สปริทญฺหาตี มาตุรฺกฺขิตาทโย
ทส, ฅนฺกุกีตา ฅนฺทวาลีณี โภควาลีณี

ในกาเมสุมิจจาจารนั้นสตรี ๑๐ จำพวก
มีสตรีที่มีมารดา รักษาเป็นต้น คือ สตรีที่มี
มารดา รักษาจำพวก ๑ สตรีที่มีบิดา รักษา
จำพวก ๑ สตรีที่มีมารดาและบิดา รักษา
จำพวก ๑ สตรีที่พี่(น้อง)ชาย รักษาจำพวก ๑
สตรีที่พี่(น้อง)หญิง รักษาจำพวก ๑ สตรี

นายแพทย์ประสงค์ - แพทย์หญิงสุตสาคร คู่จินดา
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปฏวาสิณี โอทปตฺตกีนี โอบฏจุมพฺภา,
ทาสี จ ภริยา, กมฺมการี จ ภริยา,
ธชาหฺภา, มุหุตฺตีกาติ เอตา ธนุกีตาทโย
ทสาติ วิสฺติ อิตฺติโย.

ที่ญาติรักษาจำพวก ๑ สตรีที่โคตรรักษา
จำพวก ๑ สตรีที่สหธรรมิกรักษาจำพวก ๑
สตรีที่รับหมั้นแล้วจำพวก ๑ สตรีที่กฎหมาย
คุ้มครองจำพวก ๑, และภรรยา ๑๐ จำพวก
มีภรรยาที่เขาได้มาด้วยทรัพย์เป็นต้นเหล่านี้
คือ ภรรยาที่เขาได้มาด้วยทรัพย์จำพวก ๑
ภรรยาผู้อยู่ด้วยความพอใจจำพวก ๑ ภรรยา
ผู้อยู่ด้วยโภคะจำพวก ๑ ภรรยาผู้อยู่ด้วย
ผืนผ้าจำพวก ๑ ภรรยาที่ญาติจุ่มนิ้วมือลงใน
ภาชนะน้ำแล้วรับมาจำพวก ๑ ภรรยาที่ชาย
ปลงเทริกลงจากศีรษะจำพวก ๑, ภรรยา
ผู้เป็นทั้งทาสีทั้งภรรยาจำพวก ๑, ภรรยา
ผู้เป็นทั้งหญิงรับใช้เป็นทั้งภรรยาจำพวก ๑,
ภรรยาผู้เป็นเชลยจำพวก ๑, ภรรยาผู้อยู่
รวมกันครุหนึ่งจำพวก ๑ รวมเป็นสตรี ๒๐
จำพวก ชื่อว่าฐานะอันไม่ควรล่วงเกิน สำหรับ
พวกผู้ชายก่อน.

อิตฺถิสฺส ปน ทฺวินฺนํ สารกฺขาสปฺริทฺถทานํ,
ทสนฺนญจ ธนุกีตาทีนฺนติ ทฺวาทสนฺนํ

ส่วนในสตรีทั้งหลาย ชายเหล่านี้ ชื่อว่า
ฐานะอันไม่ควรล่วงเกิน สำหรับสตรี ๑๒

อิตฺถีนํ อญฺเณ ปุริสา, อิทํ อคมนียญฺจานํ จำพวก คือ สตรีที่รับหมั้นแล้วและสตรีที่
นาม. กฎหมายคุ้มครอง ๒ จำพวก, และภรรยา

๑๐ จำพวก มีภรรยาที่เขาไถ่มาด้วยทรัพย์
เป็นต้น, นี้ชื่อว่าอคมนียญฺจาน คือฐานะของ
สตรีที่บุรุษไม่ควรล่วงเกิน.

โส ปเนส มิจฺฉาจาโร สีลาทิกุณ-
วิรหิต^๑ อคมนียญฺจาเน อปฺปสวาชุโช,
สีลาทิกุณสมฺปนฺเน มหาสวาชุโช. ตสฺส
จตุตทาโร สมฺภารา อคมนียวตฺถุ, ตสฺมี
เสวนจิตฺตํ, เสวนปฺปโยโค, มคฺเคน
มคฺคปฏฺฐิตฺตือธฺวาสนนฺติ^๒ เอโก ปโยโค
สาหตฺถิกโก เอว.

ก็มีฉาจารนั้น มีโทษน้อย ในเพราะ
อคมนียญฺจาน(ฐานะที่ไม่ควรล่วงเกิน)ที่เว้น
จากคุณมีศีลเป็นต้น, มีโทษมาก ในเพราะ
อคมนียญฺจานที่สมบูรณ์ด้วยคุณ มีศีลเป็นต้น.
มีฉาจารนั้นมีองค์ ๔ คือ อคมนียวตฺถุ
วตฺถุที่สตรีและบุรุษไม่ควรล่วงเกิน ๑, ตสฺมี
เสวนจิตฺตํ จิตติจจะเสพในอคมนียวตฺถุนั้น ๑,
เสวนปฺปโยโค ความพยายามในการเสพ ๑,
มคฺเคน มคฺคปฏฺฐิตฺตือธฺวาสนํ การยังมรรค
กับมรรคให้ถึงกัน ๑. มีฉาจารมีประโยค
เดียว คือ ส่าหตฺถิกประโยคเท่านั้น.

^๑ ฉ. สีลาทิกุณรหิต เต.

^๒ ฉ. มคฺเคนมคฺคปฏฺฐิตฺติ...

มุสาติ วิสวาทนนปุเรกขารสูส อุตต-
ภณชโก วจีปโยโค, กายปปโยโค วา.
วิสวาทนาธิปปาเยน ปน ปรสูส ปรวิส-
วาทกกายวจีปโยคสมุฏจาปิกา^๑ เจตนา
มุสาวาโท.

อปโร นโย, มุสาติ อฏติ อตจณิ วตตุ.
วาโทติ ตสูส ภูตโต ตจจโต วิณญาปนั.
ลกขณโต ปน อตถั วตถั ตถโต ปร
วิณญาเปตูกามสูส ตถาวินณตติสมุฏจาปิกา
เจตนา มุสาวาโทติ^๒

โส ยมตถั ภณชติ, ตสูส อปปตาย
อปปสาวชโช, มหนตตาย มหาสาวชโช.

ความพยายามทางวาจา, หรือทาง
กายอันตรอนประโยชน์ของคนอื่นของบุคคล
ผู้มุ่งจะกล่าวให้คลาดเคลื่อน ชื่อว่ามุสา. ก็
เจตนาที่ให้เกิดความพยายามทางกาย หรือ
วาจา ในอันที่จะแก่งกล่าวให้คลาดเคลื่อน
เป็นอย่างอื่นแก่บุคคลอื่น ด้วยความประสงค์
จะกล่าวให้คลาดเคลื่อน ชื่อว่ามุสาวาท.

อีกนัยหนึ่ง, เรื่องที่ไม่เป็นจริง ไม่แท้
ชื่อว่ามุสา. การให้ผู้อื่นรู้เรื่องที่ไม่เป็นจริง
ไม่แท่นั้น โดยความเป็นเรื่องจริงเรื่องแท้
ชื่อว่าวาทะ. แต่โดยลักษณะ เจตนาที่ยัง
วิญญูติเช่นนั้นให้เกิด ของบุคคลผู้มีความ
ประสงค์เพื่อจะให้ผู้อื่นรู้เรื่องที่ไม่จริง โดย
ความเป็นเรื่องจริง ชื่อว่า มุสาวาท.

มุสาวาทนั้นมีโทษน้อย เพราะประโยชน์ที่คน
พูดเท็จห้กรานั้นน้อย, มีโทษมาก เพราะ
ประโยชน์มาก.

^๑ ฉ. ปนสูส ปรวิสวาทก..., ส. ปรสูส ปร
วิสวาทกา. (สมงฺคลวิลาสินี ๑/๔๗
ปสุตฺตพฺพ). ^๒ ฉ. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.

อปิจ กหฺจฺจํ อตุตฺตโน สนฺตํ อีกอย่างหนึ่ง สำหรับพวกกฤหัสถ์ มุสาวาทที่
 อหาคฺคตตาย นตฺถิตฺตฺวาหิณฺยปฺปวตฺโต แปลงไปโดยนัยว่า ไม่มี กังนี้เป็นคน
 อปฺปสวชฺชโศ, สกฺขินา หุคฺควา อตุตฺต- เพราะประสงค์ที่จะไม่ให้ของของตนก็ชื่อว่า
 ภณฺชนตฺถํ วุตฺโต มหาสวชฺชโศ. มีโทษน้อย, มุสาวาทที่ตนเป็นพยานกล่าว
 เพื่อหักรานประโยชน์ของผู้อื่น มีโทษมาก.

ปพฺพชิตานํ อปฺปกมฺปิ เตลฺลํ วา สปฺปี วา สำหรับพวกบรรพชิต มุสาวาทที่แปลงออกไป
 ลภิตฺวา หสฺสาธิปฺปาเยน^๑ "อชฺช คามเ โดยปุรณกถานัยว่า "วันนี้ฉันเห็นจะไหล
 เตลฺลํ นที มณฺเณ สนฺตตี"ติ ปุรณกถานเยน ไปในบาน เหมือนแม่น้ำ" ด้วยความประสงค์
 ปวตฺโต อปฺปสวชฺชโศ, อหิฏฺฐํเยว ปน จะหัวเราะกันเล่น เพราะได้น้ำหรือ
 ทิฏฺฐนตฺตฺวาหิณฺยา นเยน วทฺนฺตานํ มหา- เนยใสเพียงเล็กน้อย ชื่อว่ามีโทษน้อย,
 สวชฺชโศ. ส่วนสำหรับพวกบรรพชิต ผู้กล่าวสิ่งที่ตนไม่
 เคยเห็นเลย โดยนัยว่า ข้าพเจ้าเห็น
 เป็นคน มุสาวาท ชื่อว่ามีโทษมาก.

ตสฺส จตฺตวโร สมฺภารา โหนฺติ มุสาวาทนั้นมองค์ ๔ คือ อตฺถํ วตฺถํ
 อตฺถํ วตฺถํ, วิสฺวาทนจิตฺตํ, ตชฺชโศ เรื่องที่ไม่จริง ๑, วิสฺวาทนจิตฺตํ จิตฺตฺกิดจะ
 วายาโม, ปฺรสุสฺส ตทตฺถวิชานนฺตฺติ. กล่าวให้คลาดเคลื่อน ๑, ตชฺชโศ วายาโม
 เอโก ปโยโค สาหตฺถิกโว. ความพยายามอันเกิดจากจิตที่กิดจะกล่าวให้

^๑ ฉ. ทสฺสาธิปฺปาเยน.

โล่ จ กาเยน วา กายปฏิพทุเชน วา
 วาจาเย วา ปรวิสัวาทกกริยากรณเณ^๑
 ทฏฐพโพ. ตาย เจ กริยาเย ปโร ตมตถั
 ชานาคี, อัย กริยสมุฏฐาปิกเจตนาภุ-
 ขณเณเยว มุสาวาทกมุมนา พชฺชติ.

ยสฺมา จ ยถา กายกายปปฏิพทุชวาจาหิ
 ปร วิสัวาเทติ, ตถา "อิมสฺส อิม
 ภาณหิ"ติ อาณาเปนุโตปิ, ปณณํ ลิชิตฺวา
 ปุโรโต วิสฺสชฺชนโตปิ,^๒ "อยมตฺโต เอว
 ทฏฐพโพ"ติ กุชฺหาทีสุ ลิชิตฺวา จ เปนุโตปิ,
 ตสฺมา เอตถ อาณตฺติกนิสฺสคฺคิยถาวราปิ
 ปโยคา ยุชฺชนติ. อฏฐกถาสฺ ปน
 อนาคตฺตฺตา วิมฺลิตฺวา คเหตุพฺพา.

คลาดเคลื่อนนั้น ๑, ปรสฺส ตทตถวิชานน
 ผู้นั้นรูเรื่องนั้น ๑. มุสาวาทนั้นมีประโยค-
 เดียว คือ สำนัดติกประโยคเท่านั้น.

พึงทราบมุสาวาทนั้น ด้วยการทำความกริยาของผู้
 กล่าวให้คลาดเคลื่อนแก่ผู้อื่น ด้วยกายบาง
 ด้วยของเนื่องด้วยกายบาง ด้วยวาจาบาง.
 ถ้าผู้นั้นเผลอความนั้น ด้วยกริยานั้น, มุสาวา-
 ทนั้นจึงว่าสับสนเนื่องเป็นมุสาวาทกรรมตั้งแต่
 ขณะแห่งเจตนาที่ยังกริยาให้ตั้งขึ้น.

มุสาวาทบุคคล สังว่า "ท่านจงกล่าวคำนี้
 แก่ผู้อื่น" ก็ดี, เขียนหนังสือทิ้งไว้ข้างหน้า
 ก็ดี, เขียนติดไว้ที่ฝาเป็นต้นด้วยคิดว่า "เขา
 จะพึงทราบความข้อนี้ตามนี้" ก็ดี, โดยที่จะ
 ทำให้ผู้อื่นกล่าวให้คลาดเคลื่อน ด้วยกาย
 ด้วยของเนื่องด้วยกาย หรือด้วยวาจา,
 เพราะฉะนั้นแม่อาณัตติกประโยค นิสสัคคิย-
 ประโยคและถาวรประโยค ก็ยอมใช้ได้

^๑ ฉ. . . . กริยากรณเณ.

^๒ ฉ. นิสฺสชฺชนโตปิ, ลี. นิสฺสชฺชนโตปิ.

มุสาวาทนี้. แต่เพราะเรื่องนี้ไม่ได้มาใน
อรรถกถา จึงควรพิจารณาเสียก่อนที่จะ
เชื่อถือ.

ปิสุณวาจา ที่อาทีสุ

พึงทราบอรรถาธิบายในคำว่า ปิสุณ-
วาจา เป็นต้น ดังต่อไปนี้

ยาย วาจา ยสฺส ตํ วาจํ ภาสติ,
ตสฺส ททเย อตุตฺตโน ปิยภาวํ, ปรสฺส
จ เปสฺสญฺญภาวํ^๑ กโรติ, สา ปิสุณวาจา.

ที่ชื่อว่า ปิสุณวาจา เพราะกล่าววาจาเช่น
นั้นแก่ผู้ใด, ทำตนให้เป็นที่รักจับใจของผู้นั้น,
และก่อให้เกิดเกลียดชังผู้นั้น.

ยาย ปน อตุตฺตานมุปี ปรมุปี ผรุสฺส
กโรติ, ยา วา^๒ สยมุปี ผรุสา เนว
กณฺณสุชา น ททยจฺจมา วาจา, อัย
ผรุสฺสวาจา.

วาจาที่เป็นเหตุให้บุคคลทำตนเองบ้าง ผู้นั้น
บ้าง ให้เป็นคนหยาบคาย, หรือวาจาที่
เป็นคำหยาบคายเอง ไม่ไพเราะหู ไม่
จับใจ, วาจาเช่นนี้ชื่อว่า ผรุสวาจา.

เยน สมฺมํ ปลปติ นีรตุถกํ, โส
สมฺมปลปตาโป.

ที่ชื่อว่า สมฺมปลปตาโป, เพราะเป็นเหตุให้
บุคคลพูดเพ้อเจ้อไร้ประโยชน์.

เตสํ มุลุกฺกา เจตนาปิ ปิสุณวาจาทีนาม-
เมว ลภติ, สา เอว จ อธิ อธิปฺเปตาคี.

แม้เจตนา อันเป็นมูลของวจีกรรมเหล่านั้น
ย่อมได้ชื่อว่า ปิสุณวาจา เป็นต้นเหมือนกัน,
ก็แหละเจตนาอัน ทานประสงค์เอาในที่นี้.

^๑ ฉ. สุตฺตญฺญภาวํ, สี. ปิยสุตฺตญฺญภาวํ.

^๒ ฉ. วาจา.

ตตถ สังกสิญจจิตตสัส ปเรส วา ในวจักรมณัน เจตนาของบุคคลที่มีจิตเศร้า
 เกทาย, อคฺคโน ปิยภมฺยตาย วา หมอง ที่ยังความพยายามทางกายหรือวาจา
 กายวจีปโยกสมฺภูจาปิกา เจตนา ปิสฺม- ให้ตั้งขึ้น เพื่อยุ้เหยคนเหล่านีให้แตกกัน,
 วาจา. หรือเพื่อประสงค์จะให้ตน เป็นที่รักของเขา
 ชื่อว่า ปิสฺมวาจา.

สา ยสฺส เกทํ กโรติ, ตสฺส อปฺปคฺคฺมตาย ปิสฺมวาจานั้นมีโทษน้อย เพราะบุคคลที่ตนส่อ
 อปฺปสาवชฺชา, มหาคฺคฺมตาย มหาสาवชฺชา. เสียทำให้แตกกันเป็นคนมีคุณน้อย, มีโทษ
 มาก เพราะผู้นั้นเป็นผู้มีคุณมาก.

ตสฺสา จตฺตารโ สมนฺนารา ภินฺทิตฺตพฺโพ ปิสฺมวาจานั้น มีองค์ ๔ คือ ภินฺทิต-
 ปโร, "อิติ อิม นานา" ภาวิสฺสนฺตติ ตพฺโพ ปโร มีคนที่จะถูกยุ้งให้แตกแยก ๑,
 วินา ภาวิสฺสนฺตติ"ติ เกทปฺุเรกฺขารตา วา, "อิติ อิม นานา ภาวิสฺสนฺตติ วินา
 "อิติ อหํ ปิโย ภาวิสฺสามิ วิสฺสาสิโก"ติ ภาวิสฺสนฺตติ"ติ เกทปฺุเรกฺขารตา วา, "อิติ
 ปิยภมฺยตา วา, ตชฺโช วายาโม, ตสฺส อหํ ปิโย ภาวิสฺสามิ วิสฺสาสิโก"ติ ปิยภมฺยตา
 ตทตฺถวิชานนฺตติ. ปเร ปน อภินฺเน วา ความเป็นผู้มุ่งเพื่อทำลาย ด้วยประสงค์
 กมฺมปถเกโท นตฺถิ, ภินฺเน เอว โหติ. ว่า "คนพวกนี้จักเป็นผู้แตกกัน จักเป็น
 ผู้แยกกันด้วยอุบายอย่างนี้", หรือความเป็น
 ผู้ปรารถนาจะทำตนให้เป็นที่รักด้วยประสงค์
 ว่า "เราจักเป็นที่รัก จักเป็นที่ไว้วางใจ

๑ ส. วินา.

ควยอุบายอย่างนี้" ๑, ตชโซ วายาโม
ความพยายามอันเกิดจากจิตนั้น ๑, ตสฺส
ตทตฺถวิชานันํ ผู้รู้ความนั้น ๑. เมื่อคนอื่น
ยังไม่แตกกัน กรรมบถยังไม่ขาด, เมื่อ
แตกกันแล้วเท่านั้น กรรมบถจึงขาด.

ปรสฺส มมมจฺเจทกกายวจีปโยค-
สมุจฺจาปิภา เอกนฺตผลฺลเจตนา ผลฺลวาทา.
ตสฺสา อาวิภาวตฺถมิตฺ วตฺถ :

เจตนาอันหยาบคายโดยส่วนเดียวที่
ให้เกิดความพยายามทางกาย หรือทาง
วาจา อันตัดเสียซึ่งความรักของผู้อื่น ชื่อว่า
ผลฺลวาทา. เพื่อให้ผลฺลวาทานั้นปรากฏแจ้ง
ชัดมีเรื่องดังต่อไปนี้เป็นตัวอย่าง :

เอโก กิร ทารโก มาตุวณฺํ อนาถิตฺวา
อรณฺญํ กจฺจติ, ตํ มาตา นีวตฺเตตฺ
อสกฺโกนฺตํ "จณฺหา ตํ มหิสฺส^๒ ออนุพฺนฺธตฺ"ติ
อกฺโกสิ. อถสฺส ตเถว อรณฺญเ มหิสฺส
อุจฺจาสิ, ทารโก "ยํ มม มาตา มุเชน
กเถสิ, ตํ มา โหตุ, ยํ จิตฺเตน จินฺเตสิ,
ตํ โหตุ"ติ สจฺจกิริยํ อกาสิ. มหิสฺส

ได้ทราบมาว่า เด็กชายคนหนึ่งไม่เชื่อฟังคำ
สั่งสอนของมารดา แล้วไปยังป่า, มารดา
เมื่อไม่สามารถจะให้เขากลับมา จึงคิดว่า
"ขอให้แม่กระปือตัวที่ดุร้าย จงติดตามมัน".
ที่นั่น แม่กระปือก็ปรากฏแก่เขาในป่าอย่าง
ที่มารดาได้ว่าไว้นั้นเอง, เด็กได้ทำสังกิริยา
ว่า"คุณแม่ของข้าพเจ้าได้พูดสิ่งใดด้วยปาก,

^๑ ฉ. อนาถิตฺวา.

^๒ ฉ. มหิสฺส.

ตตฺถเว พนฺธา^๑ วีย อฏฺฐาสี.

ขอสิ่งนั้นจงอย่ามี, คุณแม่คิดสิ่งใดควยจิต,
ขอสิ่งนั้นจงมีเถิด". แม่กระป๋องไค้ยืนอยู่
เหมือนถูกผูกไว้ในที่นั้นนั่นเอง.

เอวํ มมุจฺเจทโกปิ ปโยโค จิตฺตสณฺห-
ตาย ผรุสฺวาจา น โหติ.

คำที่พูดออกไปแม่จะตัดเสียซึ่งความรัก กัง-
กล่าวมานี้ ไม่จัดเป็น ผรุสวาจา เพราะ
จิตละเอียดอ่อน.

มาตาปิโตร หิ กทาจิ ปุตฺตเก เอวมฺปิ
วทนฺติ "โจรา โว ขณฺหาขณฺธิกํ
ภโรนฺตุ"^๒ติ, อุปลปตฺตมฺปิ จ เนสํ อุปริ
ปตฺนํ น อิจฺฉนฺติ. อัจริยฺชฺฌายา จ
กทาจิ นิสฺสิตเก เอวํ วทนฺติ "กึ อิเม
อหิริกา. อนฺตฺตปฺปิโน จรนฺติ, นิกฺกทฺตมฺ"^๓
เน"^๓ติ, อถ จ เนสํ อากมาธิกมสมฺปตฺติ
อิจฺฉนฺติ.

ความจริง มารดาบิดา บางคราวยอมพูดกับ
บุตรน้อยว่า "พวกโจรจงตัดพวกเงาให้
เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่", แต่ท่านทั้ง ๒ นั้น
ไม่ปรารถนาที่จะให้แม่กลีบดอกอุบลตกไปถูก
บุตรเหล่านั้น. ส่วนอาจารย์และอุปัชฌาย์
บางคราวก็กล่าวกะนิสิตทั้งหลายว่า "พวกนี้
เป็นผู้ไม่มีหิริ ไม่มีโอตตปัปะ เทียวทำอะไร
กัน, จงขับไล่มันไปเสีย", แต่โดยที่เทท่าน
เหล่านั้น ย่อมหวังความดีพร้อมด้วยการ
ศึกษาและมรรคผลแก่นิสิตเหล่านั้น.

ยถาปิ^๓ จิตฺตสณฺหตาย ผรุสฺวาจา น โหติ,
เอวํ วจนฺสณฺหตาย อผรุสฺวาจาปิ น

วาจาไม่เป็นผรุสวาจา เพราะจิตละเอียด
อ่อนฉันใด, ไม่เป็นผรุสวาจาเพราะคำอ่อน

^๑ ฉ. พนฺธา วีย. ^๒ ฉ. นิกฺกทฺตม.
^๓ ฉ. ยถา จ.

ผลสำรวจโทสุทัศน์ - คุณประไพพันธ์ สุขุมวาท
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อภิมุขสถิติน. ๒-๗. ๒-๕

โหติ. น หิ มารยาเปตูกามสุต "อิมิ สุขิ หวานฉันนััน หามิไต. ควยวาสุประสงคจะ
 สยาเปตา"ติ วจัน อมรุตวาจา โหติ, ให้ผู้อื่นตาย กล่าววา "ทานจงให้ผู้อื่นอน
 จิตตมรุตตาย ปเนสา มรุตวาจาว. ตามสบาย" ดังนี้ ไม่จัดเป็นมรุตวาจาก็
 สา ยิ สนุชาย ปวตติตา. ตสส อปป- หามิไต, ก็วาจันนั้นเป็นมรุตวาจาแท้เพราะ
 คุมตาย อปปสาวชชชา, มหาคุมตาย จิตหายาบ. มรุตวาจันนั้นมีโทษน้อย เพราะ
 มหาสาวชชชา. คนที่ตนเปล่งวาจาหมายถึงนั้น เป็นผู้มี
 คุมน้อย, มีโทษมาก เพราะผู้นั้นมีคุมมาก.

ตสสา ตโย สมภารา อุกโกสิตพโพ มรุตวาจันนี้มีองค์ ๓ คือ อุกโกสิตพโพ
 ปโร, กุปีตจิตต, อุกโกสนนติ. ปโร มีคนที่ฟังตา ๑, กุปีตจิตต จิตโกจรธ ๑,
 อุกโกสนัน การคา ๑.

อนตถวิญญาปิกา กายวจีปโยค- อุกุสลเจตนาที่ให้เกิดความพยายามทางกาย
 สมภูจาปิกา อุกุสลเจตนา สมมุปลลาโป. และวาจา ซึ่งทำให้ผู้อื่นรู้เรื่องอันหาประ-
 โยชนมิไต ชื่อว่าสัมปลลาปะ.

โส อาเสวนมนุชตาย อปปสาวชชช, สัมปลลาปะนั้น มีโทษน้อย เพราะมีอา-
 อาเสวนมหนตตาย มหาสาวชชช. เสวนะน้อย, มีโทษมาก เพราะมีอาเสวนะ
 มาก.

ตสส เทว สมภารา ภารต- สัมปลลาปะนั้นม้องค์ ๒ คือ ภารตยทุทสี่ตา-
 ยทุทสี่ตาหรณาทินิรตุถกกถาปุเรกขารตา, หรณาทินิรตุถกกถาปุเรกขารตา ความเป็น
 ตถารูปีกถากถณญจาติ. ปเร ปน ตัง กถ ผู้มุ่งพูดเรื่องอันหาประโยชนมิไต เช่นเรื่อง

พลตำรวจโทสุทัศน์ - คุณประไพพันธ์ สุขุมวาท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อกุคณฺหนฺเต กมฺมชฺฌเภโท นตฺถิ, ปเรณ ภาตยฺยทฺธ และการลักนางสีดา เป็นต้น ๑,
 สมฺมุปลลาเป คหิตฺเตเยว โหติ. ตถารูปีกถากถนญจ การพูดเรื่องอย่างนั้น ๑.
 เมื่อผู้อื่นไม่เชื่อถ้อยคำนั้น กรรมบถยังไม่
 ชาติ, พอผู้อื่นเชื่อเรื่องที่พูดเพื่อเจอ กรรม-
 บถจึงชาติ.

อภิษฺฌายตีติ อภิษฺฌา, ปรมณฺทภา- ธรรมชาติที่ชื่อว่า อภิษฺฌา เพราะ
 มฺขี หุตฺวา ตมนินฺนตฺยา ยวตฺตตีติ อตฺถโถ. เพ่งเล็ง, อธิบายว่า มุ่งต่อสิ่งของของ
 สา "อโห วต อิทํ มมสฺสา"ติ เอว ผู้อื่น ประพฤติน้อมไปในสิ่งของของผู้อื่นนั้น.
 ปรมณฺทภาษฺฌายนลฺกขณา. อทินฺนาทานํ อภิษฺฌานัน มีลักษณะเพ่งเล็งสิ่งของของผู้อื่น
 วีย อปฺปสฺวาชฺชสา, มหาสฺวาชฺชสา จ. อย่างนี้ว่า "โฉนหนอสิ่งนี้พึงเป็นของของ
 เรา". มีโทษน้อย, และมากเหมือน
 อทินนาทาน.

ตสฺสา เทว สมฺภารา ปรมณฺทํ, อตฺตโน อภิษฺฌานันมีองค์ ๒ คือ ปรมณฺทํ สิ่งของของ
 ปริณามนญฺจาติ. ปรมณฺทวตฺถุเก หิ โลเก ผู้อื่น ๑, อตฺตโน ปริณามนญฺจ น้อมมา
 อปฺปนฺเนปิ น ตาว กมฺมชฺฌเภโท โหติ, เพื่อตน ๑. แท้จริง เมื่อเกิดความโลภซึ่งมี
 ยาว "อโห วต อิทํ มมสฺสา"ติ อตฺตโน ของของผู้อื่นเป็นที่ตั้ง กรรมบถก็ยังไม่ชาติ
 น ปริณาเมติ. ตราบเท่าที่ยังไม่น้อมมาเพื่อตนว่า "โฉน-
 หนอ สิ่งนี้พึงเป็นของของเรา" ดังนี้.

หิตสฺสํ พฺยาปาทยตีติ พฺยาปาโท, สภาพฺทํชื่อว่า พฺยาบาท เพราะยัง
 โส ปรวินาสาย มโนปโทสลฺกขโณ. ประโยชน์และสุขให้ถึงความพินาศ, พยาบาท

ผลสำรวจโทสุทัศน์ - คุณประไพพันธ์ สุขุมวาท
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภฺยสาธิตํ. ป-ท. ๒-๕